

KÖY SOSYOLOJİSİ

SOSYOLOJİ LİSANS PROGRAMI

DOÇ. DR. ERTAN ÖZENSEL

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

SOSYOLOJİ LİSANS PROGRAMI

KÖY SOSYOLOJİSİ

Doç. Dr. Ertan Özensel

ÖNSÖZ

Bugün dünya nüfusunun yaklaşık yarısı, ülke nüfusumuzun yine yaklaşık yüzde otuzu, kırsal kesim olarak isimlendirilen alanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Diğer yandan son yıllarda özellikle gıdanın **stratejik bir ürün** olma özelliği gündeme yoğun olarak gelmeye başlayınca, kıra yönelik geçmişte azalmış olan ilginin, giderek artmaya başladığına şahit olmaktayız. Bu ilginin yükselen bir şekilde devam edeceği görünmektedir.

Farklı ekonomik, kültürel, sosyal bir gerçekliği ifade eden kırsal yapılar, bu özellikleri ile tüm toplumsal yapıyı etkilemede önemli bir güce de sahiptirler. Özellikle Türkiye’de yaşanan birçok değişim sürecini dikkate aldığımızda bunun ekonomik, siyasal, kültürel sonuçlarının etkilerini açık olarak görmekteyiz. Her ne kadar kırsal kesimden kentlere yoğun göç, kentlerdeki yoğun nüfus, kentlerin popülerleşmesi kıra olan ilgiyi iyice düşürmüşse de, Türkiye’nin toplumsal yapısı üzerine analiz yapabilmek, yaşanan sorunları çözümleyebilme konusunda kırsalın öneminin anlaşılması, son yıllarda kıra olan ilginin giderek artmasına neden olmuştur.

Elinizdeki kitap, Köy Sosyolojisinin inceleme alanı içine giren bazı temel konuları, bir ders notu niteliğinde kısa ve özlü bir şekilde sizlere sunmayı hedeflemektedir. Şüphesiz başka bir Köy Sosyolojisi ders kitabı, daha farklı konuları önceleyip ele alabilir. Bizim bu konulara yer vermemizin temel nedeni, okuyucuda Köy Sosyolojisi konusunda altyapı oluşturacak bilgileri sunabilmektir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
1. SOSYOLOJİNİN BİR ALT DALI OLARAK KÖY SOSYOLOJİSİ	1
1.1. Köy Sosyolojisinin Konusu, Tanımı ve İçeriği	7
1.2. Sosyolojinin Bir Alanı Olarak Köy Sosyolojisinin Gelişimi.....	9
1.2.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Köy Sosyolojisi.....	9
1.2.1. Avrupa’da Köy Sosyolojisi.....	10
1.3. Köy Sosyolojisi Çalışmalarında Kullanılan Yöntem ve Teknikler	10
1.4. Kırsal Alanlarda Yerleşim Birimleri	11
1.4.1. Köy	11
1.4.1.1. Toplu Köy Tipi	12
1.4.1.2. Dağınık Köy Tipi.....	12
1.4.1.3. Hat Köy Tipi.....	13
1.4.1.4. Daire Köy Tipi.....	13
1.4.2. Diğer Kırsal Yerleşim Yerleri.....	14
2. KIR-KENT AYRIMI VE KÖY TOPLUMUNUN TEMEL ÖZELLİKLERİ	20
2.1. Kır-Kent Ayrımı.....	26
2.1.1. Günümüzde Kırsal Bölgelerin Temel Özellikleri	28
2.1.1.1. Yerleşim Yerlerinin Sayısı Bakımından	28
2.1.1.2. Nüfusun Büyüklüğü ve Yoğunluğu Bakımından	29
2.1.1.3. Nüfusun Homojen ve Heterojenliği Bakımından	29
2.1.1.4. Mesleki Farklılaşma ve İşbölümü Bakımından	29
2.1.1.5. Çevresel Faktörler Bakımından	29
2.1.1.6. Toplumsal Mobilité (Hareketlilik) ve Tabakalaşma Bakımından	30
2.1.1.7. Toplumsal İlişkiler Bakımından	30
2.1.1.8. Göçün Yönü Bakımından.....	31
2.1.2. Türkiye’de Köy-Kent Farklılaşmasını Azaltıcı Gelişmeler ve Köylerde Toplumsal değişme.....	31
2.1.2.1. Ulaşım İmkanlarındaki Gelişmeler	31
2.1.2.2. Tarımsal Teknolojinin Yaygın Kullanılması.....	32
2.1.2.3. Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitliliği ve Üretim Bilincinin Artması	32

2.1.2.4. Eğitim İmkanlarındaki Gelişmeler	33
2.1.2.5. Kitle İletişim Araçlarındaki Gelişmeler	33
2.1.2.6. Yurt Dışı ve Yurt İçi Göçlere Bağlı Olarak Meydana Gelen Gelişmeler	33
2.1.2.7. Tarımsal Desteklerin Artması	34
3. TÜRKİYE’DE KIR SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMALARI VE BU ÇALIŞMALARDA MODERNLEŞMECİLİĞİN ETKİLERİ	40
3.1. Türkiye’de Kır Sosyolojisi Çalışmalarında Kırdan Kente Kayan Algı ve Bunun Yapısal ve İdeolojik Kökenleri	46
3.2. Türk Sosyolojisi Araştırmaları ve Kırsal Sorunlara Yaklaşım Biçimleri.....	48
4.OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE KIRSAL YAPILARDAKİ DÖNÜŞÜM	58
4.1. Osmanlı Toprak Sistemi	64
4.1.1. Osmanlı’da Miri Arazi Sistemi	64
4.2. Osmanlı’da Sipahi Teşkilatı ve Toprak Üzerindeki Denetimi	66
4.3. Miri Toprak Sisteminin Bozulması ve Cumhuriyet Türkiye’sine Değın Tarımda Meydana Gelen Değişmeler.....	67
5. CUMHURİYET DÖNEMİNE GEÇİŞ VE İLK DÖNEM KIRSAL POLİTİKALAR	76
5.1. Cumhuriyete Geçiş Döneminde Kırsal Yapılarda Mevcut Durum.....	82
5.2. Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Kırsal Politikalar	83
5.2.1. İzmir İktisat Kongresi.....	85
5.2.2. Aşar Vergisinin Kaldırılması	86
6. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE TARIMSAL POLİTİKALAR	95
6.1. II. Dünya Savaşı Yıllarına Ekonomik Açıdan Türkiye’ye Genel Bir Bakış	101
6.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikaları	101
6.3. Toprak Reformu (Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu).....	106
6.4. Köy Enstitüleri	108
7. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞLE TARIMA YÖNELİK DEĞİŞEN POLİTİKALAR	115
7.1. Çok Partili Sistem, Yeni Hükümet ve Tarıma Yönelik Yeni Politikalar	121
7.2. Tarımsal Mekanizasyon ve Kırdan Kente Göç.....	123
7. 3. Marshall Yardımı ve Tarımsal Yapılara Etkisi.....	126
8. TÜRKİYE’DE PLANLI DÖNEM VE TARIM	133
8.1. Kalkınma Planı ve Tarımsal Kalkınma Planlara Yönelik Genel Değerlendirme	139

8.2. Planlı Dönemde Kırsal Politikalar	140
8.3. Geline Durum ve Onuncu Planda Tarımsal Kesime Yönelik Hedefler	144
9. AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERE SÜRECİ VE.....	151
TÜRKİYE’DE SON DÖNEM TARIMSAL YAPILARIN DURUMU	151
9.1. Avrupa Birliği ve Tarım	157
9.2. Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türk Tarımının Yeri.....	158
9.3. Türkiye’de İkibinli Yıllardan Günümüze Tarımsal Yapılarda Geline Durum ..	161
10. TARIMSAL KÜRESEL PİYASALAR VE YEREL PAZAR	170
10.1. Küreselleşme ve Küreselleşmenin Boyutları	176
10.2. Tarım Politikaları ve Küreselleşme	177
10.3. Türkiye’de Tarım ve Gıda Sektöründe Küreselleşmenin Politik İzleri.....	179
11. KIRSAL KALKINMA.....	187
11.1. Kırsal Kalkınma Tanımı ve İçeriği	193
11.2. Kırsal Kalkınma ve Türkiye	195
11.3. Kırsal Kalkınma Stratejileri	197
12. KIRSAL YOKSULLUK	205
12.1. Yoksulluk; Kavram ve Tarihsel Süreç	211
12.1.1. Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar	211
12.1.2. Türkiye’de Yoksulluğun Ele Alınış Biçimleri.....	212
12.2. Kırsal Yoksulluk	215
12.3. Türkiye’de Tarımsal Destekler ve Kırsal Yoksulluk	217
13. KIR SOSYOLOJİSİ VE TÜRKİYE’DE KIRSAY YAPILAR ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME (ÖZET)	225
13.1. Kır Sosyolojisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme (Özet)	229
14. KÖY SOSYOLOJİSİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR	238
14.1. Köy Sosyolojisinde Kullanılan Bazı temel Kavramlar	241
14.1.1. Kırsal Alan:	241
14.1.2. Kentsel Alan:	241
14.1.3. Homojen Bölge:	241
14.1.4. Heterojen Bölge:	241
14.1.5. Birincil İlişkiler:	241
14.1.6. İkincil İlişkiler:	242
14.1.7. Toplumsal Hareketlilik (Mobilité):	242

14.1.8. Kırsal Kalkınma:	242
14.1.9. Tarımsal Destek:	242
14.1.10. Kırsal Kalkınma Destekleri:	243
14.1.11. Tarımsal Sübvansiyon:	243
14.1.12. Doğrudan Gelir Desteği (DGD):	243
14.1.13. Çiftçi Kayıt Sistemi:	243
14.1.14. Türk Tarımında Avrupa Birliği (AB) Müzakere Süreci:	244
14.1.15. Kırsal Proletarya:	244
14.1.16. Meta Üretimi:	244
14.1.17. Küçük Meta Üretimi:	244
14.1.18. Toprağın Metalaşması	244
14.1.19. Toplumsal Değişme:	245
14.1.20. İlerleme:	245
14.1.21. Gelişme:	245
14.1.22. Modern Tarım:	245
14.1.23. İnce Tarım (İntansif, Modern, Yoğun) Tarım:	245
14.1.24. Kaba (Ekstansif) Tarım:	245
14.1.25. Kapitalist Çiftçi:	246
14.1.26. Ortakçı köylüler:	246
14.1.30. Toprak Reformu:	247
14.1.31. Kırsal Kalkınma Planı:	247
14.1.32. İşbölümü ve Uzmanlaşma:	247
KAYNAKÇA	247

1. SOSYOLOJİNİN BİR ALT DALI OLARAK KÖY SOSYOLOJİSİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Köy sosyolojisinin konusu, tanımı ve içeriği
- 2) Sosyolojinin bir alanı olarak Köy Sosyolojisinin gelişimi
- 3) Köy Sosyolojisi çalışmalarında kullanılan yöntem ve teknikler
- 4) Kırsal alanlarda yerleşme birimleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Köy Sosyolojisi Sosyoloji içinde nasıl bir yere sahiptir?
- 2) Köy Sosyolojisi Amerika Birleşik Devletlerinde neden daha önce ortaya çıkmış bir alandır?
- 3) Monografi ne demektir?
- 4) Kırsal alanlarda köy dışında hangi yerleşim birimlerinden söz edebiliriz?
- 5) Türkiye’de yaygın olan köy tipi hangisidir? Neden?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Sosyolojinin bir alt dalı olarak Köy Sosyolojisini kavramak.	
	Köy sosyolojisinin gelişim süreçlerini ortaya koymak.	
	Köy Sosyolojisinde kullanılan yöntem ve teknikleri öğrenmek.	
	Kırsal alanlarda var olan yerleşim yerlerini tanımlamak ve köy tiplerini tanımak.	

Anahtar Kavramlar

- Köy Sosyolojisi
- Kırsal Alan
- Araştırma Yöntemi ve Teknikleri
- Köy Tipi
- Monografi

Giriş

Sosyolojinin alanlarından biri olan Köy Sosyolojisi, kısaca kırsal yapıları ve bu yapılarda meydana gelen değişim ve dönüşümleri inceler. Bu incelemede sosyolojinin kullandığı birçok yöntem ve tekniği kullanır. Aynı zamanda Köy Sosyolojisi ele aldığı konuları incelerken diğer bazı sosyal ve doğa bilimleri ile ilişki içindedir. Köy Sosyolojisi, alanı ile ilgili veri elde etmeye çalışırken bazı yöntem ve teknikleri yoğun olarak kullanır. Bu teknikler içinde var olan ve birçok Köy Sosyolojisi araştırmalarında yaygın olarak kullanılan tekniklerden birisi de “Monografi”dir. Kırsal alanları oluşturan çeşitli yerleşim biçimleri vardır.

1.1. Köy Sosyolojisinin Konusu, Tanımı ve İçeriği

Bağımsız bir bilim olarak sosyoloji **toplumsal yapının kuruluş ve işleyişini** **çözümleyerek toplumsal olayların bağlı olduğu özellikleri belirleyerek ve bu özelliklerden hareketle de toplumsal gidişi değerlendirmeye** çalışır. Toplumsal yapıyı çözümlemeye çalışan sosyolojide bazı özel alanlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma alanları sayesinde, toplumsal gerçekliğin daha derinlemesine anlaşılması mümkün olabilmektedir.

Bu gün sosyolojide genel olarak **Uygulamalı Sosyoloji, Kurumlar Sosyolojisi, Genel Sosyoloji** vb. bölümler söz konusu olmakla birlikte, daha özelden konularını inceleyen bir çok alanın var olduğunu görüyoruz. Bu alanlardan birisi de **Köy Sosyolojisi**dir. Kırsal ya da Kırsal Sosyoloji olarak da isimlendirilen Köy Sosyolojisi, sosyolojinin yöntem ve teknikleri ile köy yerleşim birimlerini çeşitli boyutlarda ele alıp incelemektedir.

Köy sosyolojisi, kırdaki toplulukların, toplumsal örgütlenmeleri, toplumsal ilişkileri, üretim biçimi, nüfusu, doğal ve toplumsal çevrelerinin niteliği, yaşadıkları yörede kurdukları toplumsal çevrenin özellikleri, kendi dış dünyaları ile kurdukları bağlar, sahip oldukları görenek, gelenek ve töreleri, toplumsal değişim özellikleri gibi konular köy sosyolojisinin inceleme alanını oluşturmaktadır.

Bu durumda köy sosyolojisi kısaca **sosyoloji biliminin kırsal alanlara yönelik inceleme alanı** olarak değerlendirilebilir. Köy sosyolojisi, çeşitli açılardan ele alınarak bir çok tanımı yapılabilir. Bu konuda farklı tanımların yapılması daha çok konunun hangi bağlamda ele alınışı ile ilgilidir. Nitekim bu farklı tanımlar sadece köy sosyolojisi tanımları için geçerli olmayıp tüm ele alınıp incelenen konular için de geçerlidir.

Geniş bir açıdan köy sosyolojisi; “**Kırsal alanlardaki toplumsal yapıyı ve bu yapının değişim ve dönüşümünü, insanlar arası ilişkileri, tutum ve davranışları, yaşanan sorunları ve çözüm yollarını bütüncül bir açıdan inceleyen Sosyoloji bilim dalı**” olarak tanımlanabilir.

Dünya da ve ülkemizde sosyolojinin kır toplumlarını incelemesini daha çok iki temel yöntem şeklinde gerçekleştirdiğini görüyoruz. İlki kuramsal çalışmalar şeklinde olanlardır. Bu çalışmalar daha çok makro açıdan ve teorik bağlamda gerçekleştirilmiştir. Kır toplumsal yapısı, kır toplumlarının niteliği ve kırsal dönüşüm süreçleri şeklinde gerçekleşmiştir. Bu teorik çalışmalarda ayrıca kır sosyolojisine yönelik temel teoriler ve yöntemler geliştirilmiştir.

İkincisi ise kır toplumlarının özelliklerinin incelenmesi temel alınmış ve daha çok mikro düzeyde gerçekleştirilen çalışmalardır. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların çok büyük bir kısmı daha çok uygulamalı saha araştırmaları şeklindedir. Ülkemizde her iki eğilim içinde de yer alabilecek çalışmalardan söz edilse de daha çok ülkemizde köy sosyolojisi çalışmaları **monografi** ve **saha araştırması** şeklinde gerçekleştirilen çalışmalardan oluşmaktadır.

Bir yerleşim birimi olarak köy, bir çok unsuru ifade eden bir gerçekliğe tekabül

etmekle birlikte, iki ana unsur bir yerleşim birimi olarak köyün ele alınıp değerlendirilmesinde önemli bir yer tutar.

Bunlardan birincisi; Doğal (fiziki) unsurlar

İkincisi ise; Toplumsal unsurlardır.

Doğal unsurlar ile ifade edilmek istenenler köyün coğrafi konumu, iklim koşulları, toprak yapısı, bitki örtüsü, yer altı ve yer üstü suları vb. sahip olduğu özelliklerdir.

Toplumsal unsurlarla ifade edilmek istenenler de; demografik durum (eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet vb.), ekonomik faaliyetler, gelenek ve görenekler, kültürel unsurlar vb. sahip olduğu özelliklerdir.

Bu iki unsur kendi içlerinde ve karşılıklı olarak aralarında sürekli etkileşim halindedirler. Bir unsuru diğerinden salt bağımsız olarak değerlendirmemiz mümkün olmaz. Şöyleki; köyü oluşturan iklim koşulları hangi ürünün yetiştirilmesini belirler ya da toprak kalitesi ürün verimliliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Ülkemiz açısından düşündüğümüzde orta anadolu köylerinde daha çok hububat üretimi gerçekleştirilirken, Marmara bölgesine doğru daha çok sebze ve meyva üretiminin gerçekleştirildiğini görürüz. Aynı şekilde sulanabilir arazilerde hububat üretimi daha verimli olurken, çorak ve sulanamaz topraklarda hububat üretiminin verimliliğinin daha düşük olduğu görülür.

Toplumsal koşullar köyün yaşam ve kültürel unsurları üzerinde de etkilidir. Örneğin nüfusun yapısı, doğrudan üretim üzerinde dolayısıyla köyün refah seviyesi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Diğer yandan köy halkının sahip olduğu gelenek ve görenekler onların tüketim alışkanlıklarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Doğal ve toplumsal unsurların etkileşimi yukarıda belirttiğimiz gibi sadece kendi içlerinde bir etkileşime sahip değildir. Bu iki unsur arasında çok güçlü bir etkileşim vardır. Doğal yapı insanların gelenek ve törelerini etkiledikleri gibi, toplumsal unsurlarda doğal unsurlar üzerinde etkisini gösterebilmektedir. Örneğin köylünün eğitim ve bilgi seviyesi mevcut toprak verimliliğini olumlu yönde etkileyebilmekte ya da sahip oldukları bilgi ve tecrübe ile doğa koşulları ile daha başarılı bir şekilde mücadele edebilmesine imkan sunabilmektedir.

Tüm bu unsurları dikkate aldığımızda, sosyolojinin alanlarından biri olan köy sosyolojisinin birçok sosyal ve doğa bilimleri ile alakalı bir alan olduğunu bize gösterir. Her ne kadar köy sosyolojisinin temel inceleme alanı köy toplumsal gerçekliği olsada, bu incelemeyi gerçekleştirebilmek için diğer bilim dalları ile güçlü bir etkileşime sahip olması gerektiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda köy sosyolojisi, coğrafya, ekonomi, ziraat, antropoloji, jeoloji vb. alanlarla sürekli bir etkileşim halinde olan sosyolojinin bir alt disiplini.

1.2. Sosyolojinin Bir Alanı Olarak Köy Sosyolojisinin Gelişimi

1.2.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Köy Sosyolojisi

Köy Sosyoloji bağımsız bir bilim dalı olarak ABD'de XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz. Bu çalışmalar öncelikle, Galpin, Zimmerman ve Sorakin gibi sosyologlarca gerçekleştirilmiş ve Köy sosyolojisi çalışmalarına öncülük etmişlerdir.

Köy sosyolojisi çalışmalarının Amerika Birleşik Devletlerinde öncelikle gelişmesinin siyasal, kültürel ve ekonomik şartları olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce Amerika Birleşik Devletleri o dönemlerde Avrupa devletlerinden yoğun göç almakta ve milyonlarca göçmenin istihdam sorunu ile karşı karşıya idi. Göçlerle Sürekli toprağa yeni yerleşmeler ve örgütlenme sorunları, arazi bolluğundan dolayı toplu yerleşme yerine dağınık yerleşme sorunları, kırsal üretimde büyük ekonomik çöküntülerin yaşanması, o dönemde ortaya çıkan tekelliliği sömürücülük vb. nedenler sosyologların köye ve köy araştırmalarına yönelmelerinde etkili olmuştur.¹

1945'lerden sonra ABD yaşanan bu sorunlara yönelik birçok köy sosyolojisi çalışmasının gerçekleştirildiğini görüyoruz. Bu çalışmalarda öncelikle, krediler, nakliye, pazarlama, eğitim kurumları, toplumsal tecrit, çeşitli güçlüklerle yönelik çözüm yolları, göç, aile, tutumlar vb. konularda gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Diğer yandan ABD'de kır alanlarının özel önemi nedeniyle disiplin erken zamanlardan itibaren devlet ve üniversiteler tarafından desteklenmiş, alanın gelişimi teşvik edilmiştir. Kır alanlardaki küçük topluluklar kadar kır alanların doğal çevreye ait bilgileri de bu araştırmacıların araştırmaları ile kayıt altına alındığı görülmektedir.

Özellikle kırsal alanlarda görülen bu sorunların incelenmesi ve çözülmesi için yapılan çalışmalar, Köy Sosyolojisinin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Amerikalı sosyologların kır toplumsal sorunlarına yönelik yaptıkları bu çalışmalar kır sosyolojisinin bağımsız bir alan olarak doğmasında en büyük katkıya sahiptir.

¹ Orhan Türkdoğan, Köy Sosyolojisinin temel sorunları, Dede Korkut Yay. 1997, s.17-18

1.2.1. Avrupa’da Köy Sosyolojisi

Avrupa’da ise Köy Sosyolojisinin I. Dünya Savaşı sonunda gelişmeye başladığını görürüz. Bilindiği gibi modern anlamda sosyolojinin kaynağı Batı Avrupa’dır ve Avrupa tüm dünyaya olduğu gibi ABD’ye de bu anlamda öncülük etmesine rağmen, Köy sosyolojisinde Amerika Avrupa’ya öncülük etmiştir.

Avrupa’da köy sosyolojisinin ABD’den daha sonra gelişmesinin birçok nedeninden söz edilebilir. Bunun en önemli nedenlerinin başında Avrupa’nın XIX. yüzyıl boyunca hızlı bir endüstrileşme sürecine girmesidir.² Nüfusun iş imkanları nedeniyle endüstri kuruluşlarının bulunduğu bölgeler göç etmesi ve bu kuruluşların bulunduğu çevrelerin nüfusunun hızla artması kentsel sorunların kırsal sorunlara göre daha önemli görülmesine neden olmuştur. Zira kırsal alanlardan kentlere doğru bu yoğun nüfus akımı, kırsal alanların sorunlarını hafifletirken, kentlerin sorunlarını ağırlaştırmaktaydı. Bundan dolayı Kırsal Sosyoloji Avrupa’da Amerika’ya göre daha sonra gelişmeye başlamıştır.

Ayrıca Avrupa sosyolojisinin uygulamadan çok teoriye önem vermesinin de Avrupa’da köy sosyolojisi çalışmalarının daha sonra ortaya çıkmasının başka bir nedeni olarak da ifade edilebilir. Ülkemizde uygulamalı çalışmaların daha geç başlamasında da Avrupa’dan aldığımız temel bilim felsefesi ve yaklaşımının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de köy sosyolojisinin gelişimini ileride ayrıntılı olarak değineceğimizden burada bu çalışmalara ve görüşlere yer verilmeyecektir.

1.3. Köy Sosyolojisi Çalışmalarında Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Sosyolojinin bir alt dalı olarak Köy Sosyolojisi, alanı ile ilgili veri elde etmeye çalışırken bazı yöntem ve teknikleri yoğun olarak kullanır.³ Tercih edilecek yöntem ve teknikler daha çok konunun içeriği, elde edilecek verilerin niteliği ve gücü gibi nedenlerden dolayı tercih edilir.

Ayrıca kırsal alanlarda da farklı yerleşim yerleri Sosyolojide kullanılan başlıca araştırma yöntemleri şunlardır; **“Tümden gelim”, “Tüme varım”, “Analoji” ve “Birleştirici yöntem”**dir. Sosyolojide kullanılan başlıca araştırma teknikler ise şunlardır; **“Gözlem”, “Anket”, “Görüşme”, “Monografi”, “Sosyometri” ve “İstatistik”**tir.

Bu teknikler içinde var olan ve birçok Köy Sosyolojisi araştırmalarında yaygın olarak kullanılan tekniklerden birisi de **“Monografi”**dir.

² Ziya Yurttaş, Kırsal Sosyolojisi, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay.2007, s. 12

³ **Not:** Yöntem ve teknik kavramları genellikle yanlış olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. *Yöntem*, bir araştırmanın başından sonuna kadar izlenmesi gereken düşünsel yoldur. *Teknik* ise, seçilen yönteme bağlı olarak belirlenen bilgi toplama aracıdır.

Monografi; aile, köy gibi küçük grupların ya da bir örnek olayın tüm değişkenleriyle ele alınarak derinlemesine bir şekilde incelenmesini sağlayan bir tekniktir. Monografiler şu şekillerde olabilirler.

-Köy ve şehir monografileri,

-Aile, Siyasal parti ve Sendikalar gibi kurumsal yapıları inceleyen monografiler,

-Kan davaları, töre gibi çeşitli toplumsal olguları inceleyen monografiler.

Bu monografik çalışmaların tümünde değişik veri toplama teknikleri birlikte kullanılabilirler. Gözlem, mülakat ve anket bu teknikler arasında en yaygın olarak kullanılanlarıdır.

Monografik çalışmalarda sosyal yapının ya da incelenecek konunun maddi ve manevi tüm unsurları inceleme konusu olarak ele alınabilir. Monografilerde değerlendirmeye tabi tutulacak veriler amacın özelliğine uygun olarak genel veya ayrıntılı bir şekilde ele alınıp değerlendirilirler.

1.4. Kırsal Alanlarda Yerleşim Birimleri

Kırsal alanları oluşturan çeşitli yerleşim biçimleri vardır. Bu yerleşim yerlerinin başlıcaları Kasaba, Köy, Mezra, Oba ve Kom'dur. Kırsal alanlarda siyasi, idari, ekonomik, coğrafi gibi nedenlerle birçok yerleşim yeri ortaya çıkmıştır. Özellikle ülkemizin tarihi, siyasi ve kültürel yapısı göz önüne alındığında, bu tür yerleşim yerlerinin çeşitliliğine rastlanılmaktadır.

1.4.1. Köy

Ülkemizde köy, 1924 tarihli köy kanununa göre nüfusu 2.000'e kadar olanlar köy kabul edilmiştir. Görüldüğü gibi köy tanımlamasında temel ölçüt nüfus alınmıştır. Nitekim aynı kanuna göre nüfusu 2.000- 20.000 arası olanlar kasaba, nüfusu 20.000 den fazla olan yerleşim yerleri de şehir olarak tanımlanmıştır.

Köy, Türkiye mahalli idare teşkilatının en küçük yerleşim birimi olarak kabul edilir ve muhtar ile tüzel kişiliğe sahiptir. 5442 sayılı İl İdare Kanunu'na göre yapılandırılan idari teşkilatlanmada köyler, bucak ve kasabalara bağlıdır. Köy kanunu ile köyler merkezi idareyle olan münasebetleri düzenlenmiştir. Türkiye'nin köyleri, Türkiye'de kırsal nüfusun yaşadığı ve köy kanununun uygulandığı yerleşme birimleri 2010 verilerine göre 34.247'dir. 2014 Türkiye yerel seçimleri ile yürürlüğe giren yeni Büyükşehir yasası ile birlikte 18.214'e düşmüştür.⁴

2014 yılında yürürlüğe giren Büyükşehir yasası ile büyükşehirlerin mücavir alanları genişlemiş, daha önce köy olan yerleşim birimleri mahalleye dönüşmüştür. Dolayısı ile bir köyü tanımlamak sadece nüfusu, idari yapılanma gibi ölçütleri temel alarak gerçekleştirmek

⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'nin_k%C3%B6yleri

yeterli ve kapsamlı bir kriter olamamaktadır. Nüfusun yanı sıra, üretim biçimi ve çeşitliliği, kişiler arası ilişkilerin niteliği, kentsel imkânlara sahip olup olmaması, iş bölümü ve uzmanlaşma vb. nitelikler köy kavramının tanımlanmasında sosyolojik temel kriterlerden bazılarıdır. Önümüzdeki yıllarda mahalleye dönüşen bu köylerin kentsel bütünleşme gibi sorunları, sosyolojinin temel inceleme alanlarından biri olarak karşımıza çıkacağı görülmektedir.

Dünyada genel olarak bakıldığında Toplu, Dağınık, Hat ve Daire olmak üzere dört tip köy yerleşme tipinin varlığı kabul edilmektedir⁵.

1.4.1.1. Toplu Köy Tipi

Dünya’da en fazla yaygın görünen köy tipidir. Nitekim Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika’da en fazla bulunan köy tipidir. Köy evleri arazi üzerinde belirli bir alanda toplanmıştır. Fiziki olarak bakıldığında, köyün kümелendiği çekirdek kısım, köye yakın olan küçük bahçeler, ekili daha uzak alanlar, yani tarlalar ve boş kıraç alanlar. Türkiye’de de en fazla görülen köy tipidir.

Bu tip köylerde arazi dağınık olarak köy çevresine dağılmıştır. Ülkemizde özellikle miras yolu ile tarlalar oldukça parçalanmıştır. Arazi parçalanması tarımsal verimliliği düşürücü en önemli faktörlerden biridir. Arazi ihtilafları daha çok olabilmektedir. Araziler dağınık olduğu için üretim maliyetleri yükselmekte, üretimde zaman kaybına yol açmaktadır.

Fakat toplu köy tipinin bazı avantajlarından da söz edilebilir. Yerleşim aynı yerde olduğu için alt yapı yatırımlarının ve hizmet ulaşımı daha ucuza mümkün olabilmektedir. Bu tip köylerde insanların yardımlaşması ve işbirliği yapması diğer köy tiplerine göre çok daha kolaydır. Güvenlik ve köyün ortak alanlarının kullanılması da diğer önemli avantajlar arasında yer almaktadır.

1.4.1.2. Dağınık Köy Tipi

Dağınık köy, her bir tarım işletmesine ait arazi, konut ve diğer yapıların ayrı bir arazi içerisinde olduğu köy yerleşimi tipidir. Dağınık köy tipinde bir çiftliğe ait arazi toplu haldedir ve çiftlik binaları bu arazi içerisinde. Bu şekildeki çiftliklerin yan yana gelişi ile dağınık görünümlü bir köy tipi oluşur. Daha çok ABD’de bu tür köy yerleşim tarzının hakim olduğu görülür. Ülkemizde bu tip köylere sıklıkla Doğu Karadeniz Bölgesinde rastlanılır.

Bu tip köylerde, aile bireyleri ile arazi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Fakat buna mukabil diğer köylülerle ilişkiler daha sınırlı düzeydedir. Ayrıca bu tür köyler,

⁵ Orhan Türkdoğan, a.g.e., s.107-113

işyerine ulaşımında kolaylık, makine kullanımında ise etkinlik sağlamak bakımından avantajlıdır. Toprak parçalanması daha nadir görüldüğünden verimlilik daha yüksektir. Fakat dağınık düzendeki köylere kamu hizmetlerinin götürülmesi zor ve daha masraflıdır.

1.4.1.3. Hat Köy Tipi

Hat köyü, daha çok bir yolun veya nehrin iki yakasına bir hat boyunca yapılaşmanın sağlandığı ve çiftlik binalarının yapılması ile oluşan köy tipidir. Daha çok yabancı kültür ve etnik grup ile şehirleşmenin etkileri bu tip yerleşimlerde önemli rol oynar. Bu tip köylere daha çok Güney Amerika'da rastlanmaktadır. Ülkemizde de sınırlı da olsa bu köy tipine rastlamak mümkündür.

Bu tip köylerde yakın komşuluk ilişkileri daha fazla gelişmiştir. Ulaşım imkanları yerleşim olanaklarından dolayı daha çok gelişmiştir. Fakat arazi şekli ve yerleşme biçimi geniş çiftliklerin oluşmasını engeller. Araziler daha çok evin arkasında dar uzun bir şerit şekilde uzanır. Arazi parçalanmasıyla dar uzun alanlar verimliliği ve arazinin makul kullanımını olumsuz yönde etkiler.

1.4.1.4. Daire Köy Tipi

Daire köy, konutlar ve diğer yapıların bir daire etrafında yer aldığı köy tipidir. Bu tür yerleşim tarzı kendiliğinden oluşmayıp, önceden hazırlanan belirli bir plana göre kurulan köy tipidir. Bu tip köylerde çiftlik binaları bir dairenin etrafında sıralanmıştır. Her aileye ait arazi ise merkezden uzaklaştıkça genişleyen bir biçimde çiftlik binalarının arkasında yer almıştır.

Bu tip köyler dağınık köylerle toplu köylerin avantajlı yönlerini birleştirmek için kurulmuştur. Bu tür yerleşimde binalar toplu haldedir. Böylece komşular arası sosyal ilişkiler sıkı ve kamu hizmetlerinin temini kolaydır. Bunun yanında dağınık köylerin avantajı olan arazinin eve yakın olması özelliği de sağlanmıştır. Her ailenin arazisi çiftlik binalarının hemen arkasında olduğu için işgücünden tasarruf etme imkânı vardır. Fakat bu tür yerleşim tarzının uygulanması ancak topoğrafik yapının çok müsait olduğu yerlerde mümkündür.⁶

⁶ Ziya Yurttaş, a.g.e., s.33

1.4.2. Diğer Kırsal Yerleşim Yerleri

Kırsal alan yerleşimi olarak bilinen ve köyden farklı özelliklere sahip çeşitli yerleşim biçimleri de söz konusudur. Bunlardan bazıları şunlardır.

Kasaba: Köyden büyük, şehirden küçük yerleşmelere verilen bir addır. Henüz kırsal özelliklerini yitirmediği için şehir olarak adlandırılmayan, fakat belirli bir oranda sanayi ve ticaret faaliyetlerine sahip olduğu için de köy olarak adlandırılmayan yerleşmelerdir. Yaklaşık olarak 1000-2000 ile 10.000-20.000 arası nüfusa sahiptirler.⁷

Kom: Esas geçim kaynağı hayvancılık olmak üzere tarımda yapılan, bir veya birkaç ağıl ile çoban kulüpleri yerleşmenin başlıca fizikî varlıklarıdır. Yurdumuzda daha çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde (Tunceli, Erzurum, Kars, Muş ve Ağrı illerimizde) bulunmaktadır.⁸

Mezra: Hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin bir arada yürütüldüğü basit bir yerleşme şeklidir. Köylerin ortak kullanım sahalarının dışında olan, 50'den fazla nüfusu geçindiremeyecek kadar dar topraklara sahip yerlerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yaygındır. Geçici mezralar yanında; daha fazla nüfus barındıran, hayvancılık ve çiftçiliğin birlikte yapıldığı, sürekli ikamet edilen mezralar da vardır. Komlarda olduğu gibi mezralardaki meskenlerde de temel yapı malzemesi genelde taştır.⁹

Oba: Çadırlarda yaşayan göçebe ailelerin meydana getirdiği topluluk, çadır halkına verilen addır. Bugün, Anadolu'da oba kelimesi göçebelerin aileleri, göçebe çadırları, çadırların bulunduğu yer anlamında kullanılır ve beş-altı çadırdan ibaret bir göçebe ailesine de oba denir.¹⁰

⁷ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kasaba>

⁸ <http://www.hakkinda-bilgi-nedir.com/kom-nedir>

⁹ <http://www.hakkinda-bilgi-nedir.com/mezra>

¹⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Oba>

Uygulamalar

- 1)** Yakından tanıdığınız bir köyün toplumsal yapısı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Köy Sosyolojisinin Sosyolojinin bir alt dalı olduğunu, Sosyolojinin ilk defa bir bilim hüviyeti kazanmasında Avrupalı sosyologların rol oynamasına rağmen, Kır Sosyolojisinin ilk defa Amerika Birleşik Devletlerinde bir alan olma özelliğini kazandığını. Kır Sosyolojisinin araştırmalarında bazı yöntem ve teknikleri kullandığını, çeşitli köy yerleşim biçimlerinin olduğunu ve bunların neler olduğunu bu bölümde öğrenmiş olduk.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi Köy Sosyolojisinin konusu içine girmez?**
 - a) Köy tipleri**
 - b) Köydeki kişilerin ruhsal sorunları**
 - c) Köyde meydana gelen yapısal değişmeler**
 - d) Köyden dış ülkelere yaşanan işçi göçleri**
- 2) Köy sosyolojisi konularını incelerken aşağıdaki bilim dallarının hangisinden yararlanmaz?**
 - a) Jeoloji**
 - b) Coğrafya**
 - c) İstatistik**
 - d) Fizik**
- 3) Aşağıdakilerden hangisi Köy Sosyolojisi çalışmalarının ilk olarak Avrupa’da başlamamasının nedenlerinden biridir?**
 - a) Sürekli göç alması**
 - b) Arazi bolluğu**
 - c) Yerleşim yerlerinde örgütlenme sorunu**
 - d) Sanayileşme sorunları**
- 4) Aşağıda belirtilenlerden hangisi bir araştırma yöntemidir?**
 - a) Tümden gelim**
 - b) Anket**
 - c) Gözlem**
 - d) Monografi**

5) Aşağıdakilerden hangisi yağın bilinen köy tiplerinden biri değildir.

a) Dağınık köy

b) Toplu köy

c) Yatay köy

d) Hat köy

Cevaplar

1) b, 2)d, 3)d, 4)a, 5)c

2. KIR-KENT AYRIMI VE KÖY TOPLUMUNUN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Kır-Kent ayrımı
- 2) Kırsal bölgelerin temel özellikleri
- 3) Türkiye’de köy-kent farklılaşmasını azaltıcı gelişmeler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kır-Kent ayrımının temel belirleyicileri neler olabilir?
- 2) İbn-i Haldun kimdir?
- 3) Nüfusun homojen olması ne demektir?
- 4) İş bölümü ve uzmanlaşma ne demektir?
- 5) Toplumsal mobilite (hareketlilik) kırsal bölgelerde neden daha azdır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Kır-Kent ayrımının temel belirleyicilerinin neler olduğunu belirlemek.	
	Kır-Kent ayrımını ilk yapan düşünürlerden birisinin İbn-i Haldun olduğunu bilmek.	
	Günümüz kırsal bölgelerinin temel özelliklerini kavramak	
	Türkiye’de köy-kent farklılaşmasına yol açan nedenlerin neler olduğunu kavramak	

Anahtar Kavramlar

- Kır-Kent ayrımı
- Kırsal alan
- Nüfus yoğunluğu
- Nüfusun homojenliği ve heterojenliği
- Mesleki farklılaşma
- Toplumsal mobilité
- Tarımsal destek

Giriş

Bu bölümde, iki farklı yerleşim yeri olan kır ve kent ayrımı ele alınmıştır.sosyoloji tarihine baktığımızda toplumsal yapılar tanımlanırken genellikle bu tür ayrımsal kavramsallaştırmaların yapıldığına şahit oluruz. Bu tür ayrımlar bazı sakıncalara yol açsa da olgunun tanımlanması açısından da oldukça anlamlıdır. Nitekin iki farklı alanı birbirinden ayıran farklılıkların da olduğunu görürüz. Günümüz toplumlarında bu iki yerleşim yerleri açısından var olan farklılıkların önemli bir bölümü de giderek kaybolmaktadır.

2.1. Kır-Kent Ayrımı

Sosyoloji tarihine baktığımızda, ilk gelişen köy sosyolojisi kuramları ve çağdaş sosyolojik yaklaşımlarda sürekli olarak kır ve kent farklılığı üzerinde durduğu görülür. Bu farklılıklar ele alınırken, bu iki olgusal durum (kır ve kent) daha çok bir sorun alanı olarak görülür ve sorunun temelinde bu yerleşim yerlerindeki ikilemin varlığı kabul edilir.

Nitekim toplumları anlamaya yönelik değerlendirmelerde örneğin Toennies, *Gesellschaft (cemiyet)*, *Gemeinschaft (cemaat)* ayrımını, Redfield, *Folk Toplumu*, *Kent Toplumu* ayrımını, Becker, *Kutsal*, *Laik* ¹¹ ayrımını, Durkheim, *Mekanik Dayanımlı Toplumsal*, *Organik Dayanımlı Toplumsal* ayrımını yaparlar. Böylece toplumsal yapıları anlama ve değerlendirmelerde bu türden ikilemlere vurguyu yapıldığını görürüz. Dolayısıyla bir köy toplumsal yapısı ele alındığında, sürekli olarak kent toplumsal yapısıyla karşılaştırılarak değerlendirilmeye tabi tutulmaya çalışılır.

Düşünürler tarafından kır ve kent şüphesiz farklı kavramsallaştırmalar olarak ifade edilseler de, bu türden ikilemlerden hangisini ele alınırsak alalım, kır ve kent kavramlarının ifade ettiği anlam ve içerik, benzer tanımlama ve kıyaslamaların çıkış noktasıdır. Köy nüfus açısından küçük, farklılaşmanın pek görülmediği, toplumsal denetimim oldukça yüksek olduğu, yüz yüze ilişkilerin geçerli olduğu ve biz duygusunun hakim olduğu bir topluma tekabül eder.

Buna karşılık kent, nüfus açısından daha büyük, daha çok farklılaşmış, toplumsal denetimin daha düşük seviyede olduğu, gayri şahsi ilişkilerin yaygın olduğu ve ben duygusunun hakim olduğu bir toplumdur. Şüphesiz böyle bir ayrımın sonucu olarak da örneğin kent, suçun kaynağını oluşturan bir mekan olarak görülmüş ve kent suçun sürekli bağımsız değişkenlerden biri olarak kabul edilmiştir. Oysa kır mekansal olarak kentte görülen suçların birçoğuna sahip olmadığı yerler olarak vurgulanmıştır.

Bu bağlamda geliştirilmeye çalışılan çoğu kuramda, toplumsal düzen ve yapıdan bağımsız, toplumsal düzen sorunlarını genellikle analiz dışında bırakan, sadece kent ya da kır olgusundan hareket eden çeşitli yaklaşımlarla, konuların ele alındığına şahit olmaktayız.

Bu tür açıklamaya en iyi örnek Luis Wirth verilebilir. Wirth kenti, nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve hetorejenlik gibi toplumsal düzen boyutuyla çok da ilişkilendirilemeyecek özelliklerle tanımlar. Ona göre kent göreceli olarak büyük, yoğun ve toplumsal olarak heterojen olan kişilerin devamlı yerleşmesidir. İşbölümünün kent nüfusunda ve bu nüfusun gruplaşmalarında ortaya çıkardığı engin çeşitlilik, kentli nüfus arasında toplumsal bağların oldukça zayıf olmasıyla birlikte gider. Bu bakımdan kent toplumu, nesiller boyu bir arada oturan kişilerin ve üzerinde hem fikir olunan bir değerler sisteminin bulunduğu içsel dayanışması yüksek, kırsal toplumla tam bir karşıtlık içindedir. Kentli nüfusun büyük ölçeği kent toplumundaki bir kişinin, bir başka kişiyi yakından ve derinliğine tanımasını olanaksızlaştırır. Bu ise toplumda kişiler arasında kurulan ilişkilerin niteliğini, kırsal

¹¹ İlhan Tekeli, Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitapevi Yay. 1982, s.302

alandakinden çok farklı hala getirir. Kurulan ilişkiler, anonim, gayrişahsi, yüzeysel, geçici ve kısmi olur.¹² Böylece kent, bağımsız bir değişken olarak, toplumsal değişimin ve suçun en önemli aktörlerinden biri olarak, değerlendirme ve araştırma konusu haline gelmiştir.

Şüphesiz tarih boyunca kentler, sürekli olarak özellikle belirli suçların sıkça işlendiği mekanlar olmuşlar ve olmaya da devam etmektedirler. Burada ifade etmeye çalıştığımız sorun, suçun kentlerde daha çok ya da sık var olup olmadığı, buna mukabil kırsal alanlarda daha az ve seyrek olması değil, suçun kaynağının doğrudan kent mi, yoksa, diğer belirleyici farklı toplumsal sorunlardan kaynaklanıp kaynaklanmaması ya da diğer unsurların suç üzerinde ne kadar etkili olup olmaması sorununa dikkat çekmek istememizdir.

Kır ve Kent ayrımı yapılmaya çalışılırken yukarıda belirtmeye çalıştığımız bir takım olumsuzluklara rağmen bu türden ayrımlar her hangi bir toplumsal yapının daha iyi tanımlanması ve anlaşılmasına da katkı sağlayabilmektedirler. Ayrıca bu türden ayrımlar sadece modern sosyolojinin bir sorunu olarak da görülmemelidir.

Kır kent ayrımı konusunda en eski ve sistematik karşılaştırmayı yapan düşünürlerden biri İbn-i Haldun'dur.¹³ İbn-i Haldun dünyaca ünlü tanınmış eseri "Mukaddime"nin ikinci bölümünü köy ve şehir yaşamına başka bir ifade ile köy ve şehir sosyolojisine ayırmıştır. Bu eserde İbn-i Haldun köy-şehir arasındaki farklılaşmayı şu başlıklar altında toplamıştır.¹⁴

Göçebe köy hayatı, yerleşik ve şehir hayatından öncedir.

Göçebe ve köy halkı, yerleşik şehir halkından daha sağlam, cesur, kendine güvenen, serbest, köklü daha az bozulmuş bir yapıya sahiptir.

Köy aile hayatı, şehir hayatından daha istikrarlı ve sağlamdır.

Toplumsal bilinç, köyde şehire göre daha canlıdır.

Cemaat dayanışması ve karşılıklı yardım duygusu şehirden fazla köyde gelişmiştir.

Yaşlı kimselerle kadınlara olan saygı şehir halkından çok köy halkı arasında önemli yer tutar.

Şehir nüfusu, köyden gelen göçlerle gelişir.

¹² İlhan Tekeli, a.g.e, s.302

¹³ İbn-i Haldun: Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî, (27 Mayıs 1332 / Hicrî: 732, Tunus - 19 Mart 1406 / Hicrî: 808, Kahire) veya tanınan kısa adıyla İbn-i Haldun, modern tarihçilerin, sosyolojinin ve iktisatın öncülerinden kabul edilen 14. yüzyıl düşünürü, devlet adamı ve tarihçisi. Köklü bir aileden geldiği için iyi bir eğitim aldı. Tunus ve Fas'ta devlet görevlerinde bulunduktan sonra Gırnata ve Mısır'da çalıştı. Kuzey Afrika'nın o dönem istikrarsız ve entrikalarla dolu siyasal yaşamı 2 yıl hapiste yatmasına neden oldu. Bedevi kabilelerini çok iyi tanımasından dolayı aranan bir devlet adamı ve danışman oldu. Mısır'da 6 defa Maliki kadılığı yaptı. Şam'ı işgal eden Timur ile görüşmesi bir fatih ile bir bilginin ilginç buluşması olarak tarihe geçti. Siyasal yaşamdan çekildiği dönemlerde adını tarihe geçiren 7 ciltlik dünya tarihi Kitâbu'l-İber ve onun giriş kitabı olarak düşündüğü Mukaddime'yi yazdı. Eseri, Arap dünyasında etki yaratmasa da Osmanlı tarih anlayışını derinden etkiledi. Başta Katip Çelebi, Naima ve Ahmet Cevdet Paşa olmak üzere Osmanlı tarihçileri Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve çöküşünü pek çok defa onun teorileriyle analiz etti. Arap dünyasında yeniden keşfedilmesi ancak Arap milliyetçiliğinin gelişmeye başlaması ile oldu. 19. yüzyıldan itibaren ise Avrupalı tarihçiler tarafından keşfedildi ve eserleri büyük takdir gördü. Öyle ki Toynbee, aradan geçen yüzyıllardan sonra onun için şöyle dedi: "Herhangi bir zamanda, herhangi bir ülkede, herhangi bir zihin tarafından yaratılmış en büyük tarih felsefesinin sahibi". (http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0bn-i_Haldun)

¹⁴ Orhan Türkdoğan, a.g.e. s. 62

Şehire göç edenler, genellikle köyün refah sınıfını teşkil edenlerdir.

Elverişli olmayan sağlık şartları, lüks çeşitli devyant (sapık) davranışlar şehir hayatını içten kemirir ve zamanla toplumu çökertir.

Ayrıca İbn-i Haldun'a göre, bilim, sanat, ticari faaliyet ile şehirlerin gittikçe büyümesi

kaçınılmaz çöküşün nedenleri arasındadır. Yine ona göre, şehir halkının yükselme ve çökme eğrisinin ortalama uzunluğu dört kuşaklık bir süreyi kapsar.

2.1.1. Günümüzde Kırsal Bölgelerin Temel Özellikleri

Kırsal bölgelerin günümüz özellikleri ele alınırken bazı temel özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu özelliklerin belirlenmesinde de yukarıda daha önce ifade ettiğimiz gibi köy-şehir farklılaşmasından yola çıkarak bir karşılaştırma yapılmaktadır. Aşağıda ifade edebileceğimiz bu özellikler nitelik ve nicelik olarak arttırılabilirler. Aşağıda sayacağımız özellikler köy-kent ayırımında genel kabul gören farklılıkların başında gelmektedirler.

2.1.1.1. Yerleşim Yerlerinin Sayısı Bakımından

Bugün, tüm dünyada nüfusun büyük oranı şehirli mekânsal ortamlarda yaşamaya başlamıştır. Dünya ortalamasına baktığımızda denge 2000'li yılların son çeyreğinde değişmeye başladı ve 2008 den itibaren dünya nüfusunun yarısından fazlası şehirlerde yaşamaya başlamıştır.

Şehir ve kır nüfusları oranındaki benzer durum Türkiye içinde geçerlidir. “1927 sayımında 13,5 milyonluk Türkiye nüfusunun yüzde 83,7'sinin kırsal bölgelerde”.¹⁵ yaşarken, 1980'lerden itibaren oran tersine döndü ve ülke nüfusunun yaklaşık olarak %79'u şehirlerde yaşamaya başladı, bugün yaklaşık olarak Türkiye nüfusunun %30'u köylerden oluşmaktadır. 2013 TÜİK verilerine göre Türkiye nüfusu 74.033 milyondur. Toplam nüfusun 50.675 milyonu Kentlerde, 23.358 milyonu Kırlarda yaşamaktadır.¹⁶

¹⁵ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, Tarih Vakfı Yurt Yay. 2010, s.192

¹⁶<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13483>

2.1.1.2. Nüfusun Büyüklüğü ve Yoğunluğu Bakımından

Köy yerleşim yerleri nüfus büyüklüğü bakımından küçük yerleşim yerleridir. Birinci bölümde belirttiğimiz gibi köy, Türkiye mahalli idare teşkilatının en küçük yerleşim birimi olarak kabul edilir ve 1924 tarihli köy kanununa göre nüfusu 2.000'e kadar olanlar köy kabul edilmiştir.

Ayrıca köylerde nüfus yoğunluğu oldukça seyrektir. Kentlerde, nüfus sayısına bağlı olarak nüfus yoğunluğu çok daha yüksek seviyelerdedir. İş yerlerinin çokluğu, nüfusun işyerlerine ya da merkeze yakın oturma talebi, arazi yetersizliği, yüksek konutların çokluğu vb. nedenler kentlerde nüfus yoğunluğunu arttırmaktadır.

Nüfus artış hızları açısından değerlendirildiğinde, köylerde doğurganlık oranı daha yüksek iken, kentlerde doğurganlık oranları daha düşük seviyededir. Kentlerdeki bu düşüşün birçok nedeni olmakla birlikte, bireylerin bilinçlenmesi, doğurganlığı önleyici tedbirlerin kentlerde daha yoğun kullanılması, kentlerde evlilik yaşının gecikmesine bağlı olarak kadının doğurganlığının azalması gibi nedenler etkili olabilmektedir. Oysa köylerde hala iş gücüne duyulan ihtiyaç, doğurganlığı tetikleyici bir unsur olarak görülebilmektedir.

Diğer yandan köylerden kentlere olan göç sebebiyle, köylü nüfus daha yaşlı kimselerden olummaktadır.

2.1.1.3. Nüfusun Homojen ve Heterojenliği Bakımından

Köy nüfusları eğitim seviyesi, mesleki farklılaşma, dil, inanç, etnik farklılık, gelenek ve görenek vb. unsurlar açısından farklılıkların daha az olduğu yerleşim yerleridir, dolayısıyla köy toplumları daha homojendir.

Buna karşılık kent toplumları, eğitim, meslek, etnik unsurlar, inanç, dil vb. unsurlar açısından oldukça farklı bir yapıya sahiptirler, dolayısıyla kent toplumları daha heterojendirler.

2.1.1.4. Mesleki Farklılaşma ve İşbölümü Bakımından

Kır toplumlarında genellikle temel uğraşı tarım ve hayvancılık olduğundan nüfusu oluşturan bireyler arasında yaygın olarak mesleki farklılaşma çok sınırlı düzeydedir. Oysa kent toplumlarında farklı iş kolları yoğun olduğundan mesleki farklılaşma da oldukça fazladır.

Ayrıca köylerde hemen herkes aynı işi yapabildiği için iş bölümü ve uzmanlaşma fazla gelişmemiştir. Buna karşın kentlerde, aynı işin farklı kademelerinde uzmanlaşma arttığndan iş bölümü ve uzmanlaşma oldukça yaygın durumdadır.

2.1.1.5. Çevresel Faktörler Bakımından

İklim ve hava koşullarına köy halkı daha fazla maruz kalırken, daha doğal bir ortamda yaşama imkanına sahiptir. Fiziki çevre daha temiz ve sakindir.

Oysa kent ortamı daha yapay ve olabildiğince çevre faktörlerinden yalıtılmış bir şekildedir. Onun için yollar kaldırım döşeli, caddeler asfalttır. Doğal çevre neredeyse yok olmuş onun yerine yapay bir doğal çevre oluşturulmaya çalışılmıştır. Park ve yaşam alanları ile yalancı doğal çevreler oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca hava kirliliği, gürültü kirliliği gibi insan sağlığını tehdit eden birçok fiziksel koşullarla karşı karşıyadır.

2.1.1.6. Toplumsal Mobilité (Hareketlilik) ve Tabakalaşma Bakımından

Köy toplumlarında yatay ve dikey mobilité çok daha sınırlıdır. Çünkü köy toplumlarında mesleki, mekansal vb. değişimler çok sınırlı olduğu gibi, bireylerin bulunduğu statüsel konumdan daha düşük ya da daha yüksek konumlara çıkması daha nadir görülmektedir.

Oysa kent toplumlarında hem yatay hem de dikey mobilité çok daha yüksek oranlardadır. Kent ortamı, eğitim fırsatları, mesleki çeşitlilik, mekansal alanlarda yer değiştirme imkanlarının çokluğu gibi nedenler mobilité imkanını arttırabilmektedir.

Köy toplumunu oluşturan nüfus arasında ekonomik ve sosyal farklılıklar büyük oranlarda azalmıştır. Dolayısıyla köy toplumunu oluşturan bireyler arasında toplumsal sınıf ve tabakalaşma oranları yok denecek kadar azdır.

Kent toplumlarında ise toplumsal tabakalaşma oldukça belirgindir. Ekonomik ve sosyal farklılıklar nedeniyle, toplumsal sınıf farklılaşması oldukça yüksek seviyededir. Gelir adaletsizliğine bağlı olarak tabakalar arasındaki uçurumda oldukça fazladır.

2.1.1.7. Toplumsal İlişkiler Bakımından

Köy toplumlarında yüz yüze ilişkiler daha yoğundur. Bu ilişkiler çıkar temeline dayalı olmaktan daha çok samimi bir temele dayanır. Ayrıca bu ilişkilerin temelinde hukuki bir zorlamadan çok gelenek ve görenekler daha fazla yer ederler.

Kent toplumlarında çoğunlukla ilişkiler daha resmi ve çıkar ilişkilerine dayanır. Bu bağlamda kent ilişkileri daha çok ikincil nitelikte olarak ifade ettiğimiz temellere dayanırlar. Gelenek ve görenekler etkisini büyük ölçüde yitirirken, resmi ve hukuki kurallar davranışların temel belirleyicisi haline gelmiştir.

2.1.1.8. Göçün Yönü Bakımından

Genel olarak bakıldığında, köylerin nüfusu doğumla artarken, kentlerin nüfusu göçle artmaktadır. Bütün dünyadaki kent nüfus artışları da göç sebebiyle gerçekleştiği görülmüştür. Büyük toplumsal bunalımlar sonucunda istisna olarak kentlerden köylere göç olabilmektedir. Ülkemizde terör olayları sebebiyle köyleri boşaltılan Güneydoğu Anadoludaki köylere bugün dönüşleri için çeşitli teşvikler getirilmesine rağmen, köylere geri dönüşleri konusunda yeterli başarı sağlanamadığı görülmektedir.

Ülkemizde 1950'lerde kırsal kesimlerden kentlere doğru başlayan göçler, kent nüfuslarının artışında oldukça etkili olmuştur. Bugün büyük şehir ya da metropol olarak nitelenen büyük şehirlerin nüfusları büyük oranlarda bu göçler sayesinde artış göstermiştir. Bu göçlerde kırdaki ekonomik yetersizliğe bağlı olarak (kırsal iticiliği) ve kentlerdeki iş imkanlarının çokluğu ve kentlerde kazanılan paranın görece olarak daha yüksek olması ve kentlerdeki eğitim, sağlık vb. imkanların çokluğu (kent çekiciliği) iç göçlerin en önemli nedeni olmuştur.

2.1.2. Türkiye’de Köy-Kent Farklılaşmasını Azaltıcı Gelişmeler ve Köylerde Toplumsal değişme

Dünya’da sanayi devrimi sonrası yaşanan hızlı ekonomik ve toplumsal değişmeler, tüm alanlarda olduğu gibi kırsal alanlardada büyük dönüşüm ve değişmelere yol açmıştır. Şüphesiz bu değişimleri bütünüyle aynı şekilde gerçekleştirdiğini kabul edip genelleştirmek mümkün değilse de, yaşanan değişimin belirli dönemlerde gerçekleştiği söylenebilir.

Ülkemizde de yaşanan hızlı sosyo-ekonomik ve siyasal değişmeler kırsal alanlar üzerinde etkili olmuş, kırsal yapılarda daha önce görülmemiş biçimde ve oranlarda büyük değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde özellikle bu değişimin 1950’li yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. Türkiye’de kırsal yapılarda meydana gelen değişimin 1950’li yıllarda başlamasının birçok nedeninin yanı sıra, çok partili sisteme geçişle birlikte uygulanan liberal politikaların yani “siyasal faktörlerin” güçlü etkisinden söz edilebilir.

Türkiye’de 1950’den sonra hızlanan kırsal alanda meydana gelen toplumsal değişimin etkileri, birçok araştırmacı tarafından "köy-şehir farklılaşmasının azalması" şeklinde özetlenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz meydana gelen değişmeler, kırsal kent arasında farklılaşmayı azaltsa da, imkanların varlığı ve onlara ulaşma konusunda tam bir benzerlikten söz etmemizi de mümkün kılmamaktadır. Bugün hala kırsal toplumsal yapıları ile kent toplumsal yapıları arasında ciddi farklılıklar söz konusudur. Aşağıda ifade edeceğimiz kırsal yapılara yönelik değişim özellikleri, sadece bu alanlarda ana başlık olarak önemli değişimlerin yaşandığını ve bazı benzer gelişmelere dikkat çekmek içindir.

2.1.2.1.Ulaşım İmkanlarındaki Gelişmeler

Ulaşım imkanlarının gelişmesi köy ile kent arasındaki etkileşimi artırıcı en önemli

unsurlardan birisidir. Bu durum kente ulaşımı güçlendirirken, insanların kentteki eğitim, sağlık, eğlence vb. imkanlardan yararlanmasını kolaylaştırmaktadır. Daha da önemlisi ulaşım imkanlarının gelişmesi, kentle olan ekonomik bütünleşmeyi etkilemesi açısından büyük önem arzeder. Dünya da kapitalist üretim ve tüketim sürecine baktığımızda, pazara yönelme ve pazarla bütünleşme öncelikle liman kentlerinde, tren yolları hatları boyunca ve karayolları ağının yaygın olduğu bölgelerde gerçekleştiğini görüyoruz.

Nitekim tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde köylünün pazarla bütünleşmesi bu sayede gerçekleşmiştir. 1950’li yıllarda iktidarda olan Demokrat Parti (DP) liberal politikaların bir parçası olarak ulaşım imkanlarının gelişmesine gayret etmiş, özellikle karayolların yapımına hız vermiştir. Hızlı iç göçler nedeniyle artan ürün talebine bağlı olarak, “geçimlik üretim” yapan köylü, pazarın taleplerine bağlı olarak “pazar için üretim” yapmaya başlamıştır. “Küçük meta üretimi” hızla yayılmış, şeker pancarı, tütün ve pamuk gibi alanlarda “meta üretimi” başlamıştır. Böylece “tüketim için üretimin yerini Pazar için üretim” yaygınlaşmıştır.

Ekonomik alanda meydana gelen bu gelişmeler, köy toplumlarında ciddi yapısal ve kültürel dönüşümlere yol açmıştır. Kentlerde her ne kadar tarım dış üretim yaygın olarak gerçekleştirilse de, kentlerde olduğu gibi kırlarda da üretimin daha çok kapitalist paradigmlar çerçevesinde gelişmesine yol açmıştır.

2.1.2.2. Tarımsal Teknolojinin Yaygın Kullanılması

Modern tarımsal teknolojinin köye girmesi ve kuru tarımdan sulu tarıma geçiş köylünün ekonomik gücü artmıştır. Tarımsal mekanizasyon sayesinde ekilen arazi miktarı artmış, verimli tohum ve yeni ürün türlerinin ekimi ve koruma tedbirlerinin yaygınlaştırılması gibi uygulamalarla çiftçinin geliri önemli ölçüde artmıştır. Ekonomik güce kavuşan köylülerin değer yargıları değişmiş, bunların büyük bir bölümü şehre göç etme istek ve gücünü kendilerinde bulmuşlardır. Ayrıca tarımdaki makineleşme köyde büyük bir işgücü fazlalığını ortaya çıkarmış, atıl işgücü meydana getirmiştir. Bu da şehre göç olayında itici bir faktör olmuştur. Tarımsal çalışmalarda makineleşme dolayısıyla insan işgücü ihtiyacının azalması sonucunda çiftçi ailelerinde sahip olunmak istenen çocuk sayısında bir azalma eğilimi ortaya çıkmıştır.¹⁷

Tarımsal teknolojiye bu gelişmeler, pazarla bütünleşme konusunda da büyük katkı sağlamıştır. Diğer yandan, modern toplumlar da olduğu gibi çocuğun değeri ekonomik değer olarak değil, daha çok psikolojik değer olarak algılanmasının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Böylece kırsal kesimlerde nüfus artış oranlarında belirli bir azalma söz konusu olmuştur.

2.1.2.3. Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitliliği ve Üretim Bilincin Artması

Kırsal yapılarda ekonomik faaliyetlerin gelişmesi, çeşitlenmesi ve yaygınlaşması köylüler arasında ve köylü ailesi içindeki temel ekonomik ilişkilerin değişmesinde önemli rol

¹⁷ Ziya Yuttaş, a.g.e., s.30-31

oynamıştır. Aile bireylerinin birbirlerine olan bağımlılığı azalmış, aile içinde yaşa ve cinsiyete bağlı olarak şekillenen statülerde değişimler söz konusu olmaya başlamıştır.

Üretim daha çok pazarın taleplerine duyarlı hale gelmeye başlamış, teknolojik gelişme ve eğitim imkanlarının yaygınlaşması köylünün bilinçlenmesinde etkili olmuştur. Yapısal ve kültürel imkanlardaki bu türden gelişmeler, üretimin kalitesini ve üretim oranlarının artmasını sağlamıştır.

2.1.2.4. Eğitim İmkanlarındaki Gelişmeler

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel imkanlardaki değişimler bağlı olarak köylerde okuma yazma oranlarında artışlar söz konusu olmuş, okuma yazma bilmeyenlerin oranı hızla düşmüştür. Köylünün bilinçlenmesi artmıştır. Bilinçlenme ve diğer ekonomik ve okullaşma oranlarındaki yapısal imkanlardaki gelişmeler, köylünün çocuklarını okutma oranlarını yükseltmiştir. Özellikle kız çocuklarını okutma oranlarında belirgin artışlar söz konusu olmuştur.

Özellikle zorunlu eğitimin önce 8 sonra da 12 yıla çıkarılması, okulu olmayan yerleşim yerlerinde taşınmalı sisteme geçiş, özellikle çocukların okuma imkan ve oranlarında belirgin bir yükselmeyi beraberinde getirmiştir.

Diğer yandan çiftçiyi bilgilendirme yönündeki kültürel faaliyetler, köylünün bilinçlenmesinde önemli rol oynamış ve köylünün kültürel, siyasal ve ekonomik alanda daha görünür kılmasına neden olmuştur.

2.1.2.5. Kitle İletişim Araçlarındaki Gelişmeler

Kitle iletişim araçlarının en ücra köşelere kadar uzanması köylünün bilinç düzeyini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum köylünün kültürel, ekonomik ve siyasal tercihlerinde büyük değişimlere neden olmuştur. Bu araçlar sayesinde köylü her alanda nelerin olup bittiğinden haberi olmaya başlamıştır.

Özellikle televizyonun yaygınlaşması, köylüler üzerinde kültürel değişimde çok önemli rol oynamıştır. Köylü geleneksel değerlerini büyük oranda kaybetmeye başlamış modern değerleri önemli ölçüde benimsemeye başlamıştır. Kitle iletişim araçları sayesinde köy ile kent arasındaki değerler arasında büyük benzerlikler söz konusu olmuştur.

2.1.2.6. Yurt Dışı ve Yurt İçi Göçlere Bağlı Olarak Meydana Gelen Gelişmeler

Türkiye 1950'lerden itibaren kırsal kesimlerden kentlere doğru yoğun bir iç göç, 1960'lı yıllardan itibaren de yurt dışında işçi olarak çalışmak üzere gidenlerin oluşturduğu dış göçle yüz yüze kalmıştır. Bu göçler kırsal yapıları önemli ölçüde sarsan bir değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Öncelikle kırsal kesimlerde yoğun bir yatay ve dikey sosyal mobilitenin oluşmasına yol açmıştır.

Bu göçler köylerin klasik tabakalaşma sisteminde bazı önemli değişimlere yol açmış,

fakirlerin zengin olması gibi durumları ortaya çıkarabilmiştir. Diğer yandan ekonomik olarak kırsal kent arasında kaynak aktarımını hızlandırmıştır. Kentte kazanılan paranın bir kısmı çeşitli tarım araçları alımı, evlerin onarımı ve yenilenmesi gibi nedenlerle kırsal aktarılırken, bir kısmı da kentte ev almak, iş kurmak vb. nedenlerle kırsal kente doğru aktarılmıştır. Bu durum özellikle kentten aktarılan paranın kırsal verimli kullanılamaması gibi nedenlerden dolayı kaynak israfına yol açsa da, toplumsal hareketliliği arttırmış, kent imkanlarının bir kısmının kırsalda kullanılmasına ve yaygınlaşmasına yol açmıştır.

2.1.2.7. Tarımsal Desteklerin Artması

Cumhuriyet hükümetleri her dönemde kırsal politikalara önem vermişler ve köylüyü destekleme konusunda çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bu politikaların öncelikli amacı köylünün desteğini alma yanında, kırsal kalkınmayı sağlamak, kırsal alanlarda gelir adaletsizliğini gidermek, köylüyü kırsal istihdam ederek göçü durdurmak gibi nedenlerle gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Özellikle son yıllarda tarımsal üretimin öneminin artması, kırsal kalkınma politikalarına yoğunlaşılmasına neden olmuştur.

Şu ana kadar uygulanan ve değişik isimlerde verilen desteklerin çok da amacına ulaşmadığını söyleyebiliriz. Fakat son yıllarda uygulanan politikaların gerek nüfusu kırsal tutmak gerekse de köylünün gelirini yükseltme konusunda belirgin başarının sağlandığını da söylemek mümkün görünmektedir. “Eğer çiftçilere yüksek fiyat vermek, tarımı bu yolla cazip kılarak köylü nüfusu kırsal tutma amacını güdüyorsa, sözü geçen politika tam da hedefini vurmuş gözüküyor. Çünkü 2007 sonrası çok şaşırtıcı bir gelişme oldu: Tarımda istihdam yeniden artmaya başladı ve kentten köye geri dönmeler görüldü. 60 yıllık süreç içinde ilk defa tarımda çalışan sayısının kentten dönenlerden dolayı artması söz konusu oldu.

2006 yılından sonra kırsal alanda nüfus, işgücüne katılım oranı, istihdam ve özellikle de tarımda istihdam rakamlarının büyümesi söz konusu. Sözü edilen kategorilerde son 60 yıldır oransal küçülmeler oluyordu. Tarımda istihdam 1996 yılından itibaren azalırken 2007 sonra tersine bir hareket var. 2007 sonrası beş yıllık istihdam %25 büyüyor. TÜİK’in son rakamlarına göre bu büyüme 2012’de de devam ediyor”.¹⁸

¹⁸ Çağlar Keyder & Zafer Yenil, *Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük, İletişim Yay.* 2013., s. 210-2011

Uygulamalar

- 1)** Konuyla ilgisi olduğunu düşündüğünüz bir arkadaşınızla, kır-kent ayrımında hangi farklılıkların ön plana çıktığını tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Kır-Kent arasında ciddi farklılıkların olduğunu ve çok eski dönemlerden beri bu ayrımların çeşitli düşünürlerce yapıldığı, sosyolojik anlamda en eski ve kapsamlı ayrımı da bir İslam düşünürü olan İbn-i Haldun'un yaptığını. Günümüz gelişmiş toplumlarında da kır-kent arasında ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıkların söz konusu olduğunu, fakat bu iki toplumsal yapı arasında var olan imkanlar açısından farklılıkların giderek azaldığını ve bunun nedenleri bu bölümde öğrenilmiş oldu.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi cemaat dayanışmasına örnek gösterilemez?
 - a) Birisine karşılıksız yardım etmek
 - b) Bankadan kredi kullanmak
 - c) Komşusuna yemek ikram etmek
 - d) İlişkilerinde çıkar gözetmemek
- 2) Aşağıdakilerden hangisi kırsal bölgelerin özelliklerinden biri değildir?
 - a) Dikey mobilité yüksektir
 - b) Nüfus yoğunluğu azdır
 - c) Nüfus daha homojendir
 - d) İşbölümü gelişmemiştir
- 3) “Kırsal kesimlerde tabakalaşma daha azdır” denirken daha çok ne kastedilmektedir?
 - a) Farklı gelir gruplarının olması
 - b) Yerleşim yerleri arasında çok farkın bulunmaması
 - c) Farklı sınıflardan insanların çok olması
 - d) Farklı statüdeki insanların çokluğu
- 4) Aşağıdakilerden hangisi günümüzde kır-kent arasındaki farklılaşmayı en az etkileyen unsurlardan biridir?
 - a) Ulaşım imkânlarındaki gelişmeler
 - b) Teknoloji kullanımının yaygınlaşması
 - c) Ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği
 - d) Kentlerden kırlara doğru göç

- 5) “Köy ailesi bireylerinin birbirlerine olan bağımlılığı azalmış, aile içinde yaşa ve cinsiyete bağlı olarak şekillenen statülerde değişmeler söz konusu olmaya başlamıştır” ifadesinden aşağıdaki sonuçlardan hangisine ulaşılabilir?
- a) Geleneksel bağlılığın devam ettiği
 - b) Ailede otoriteyi yaşın belirlediği
 - c) Cinsiyetler arası ayrımın azaldığı
 - d) Kadının konumunda değişimin olduğu

Cevaplar

1)b, 2)a, 3)b, 4)d, 5)c

3. TÜRKİYE’DE KIR SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMALARI VE BU ÇALIŞMALARDA MODERNLEŞMECİLİĞİN ETKİLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Türkiye’de Kır Sosyolojisi Çalışmalarında Kırdan Kente Kayan Algı ve Bunun Yapısal ve İdeolojik Kökenleri
- 2) Türk Sosyolojisi Araştırmaları ve Kırsal Sorunlara Yaklaşım Biçimleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’de Kır Sosyolojisi Çalışmalarında kente kayan algının nedenleri nelerdir?
- 2) Türkiye’de Kır Sosyolojisi çalışmalarında daha çok hangi paradigmlar etkili olmuştur?
- 3) Türkiye’de Kır Sosyoloji çalışmalarında” modernleşmeciliğin etkileri” ile ne kastedilmektedir

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Türkiye’de Kır Sosyolojisi çalışmalarının yetersizliğin nedenleri üzerinde dururulacaktır.	
	Türkiye’de kır sosyolojisi çalışmalarının temel konularının neler olduğunu öğreneceğiz.	
	Türkiye’de hangi ideolojik faktörlerin Kır Sosyolojisi çalışmaları üzerinde etkili olduğu üzerinde duracağız.	
	Türkiye’de kırsal sorunlara yaklaşım biçimleri ele alınacaktır.	

Anahtar Kavramlar

- Modernleşmecilik
- Kırsal proleterya
- Paradigma
- Pazar için üretim
- Tüketim için üretim

Giriş

Türkiye’de Kır Sosyoloji çalışmalarının çok yetersiz düzeyde olduğuna şahit olmaktayız. Bu çalışmaların yetersizliğinin yanı sıra, gerçekleştirilen araştırmaların birçoğunda da karşılaşılan asıl sorun, pozitivist metodolojik yaklaşımların ötesinde, gelişmeci paradigmaların ileri sürdüğü sorunların ve çözüm yollarının evrensel bir kabulle Türkiye’de de aynı şekilde gerçekleşeceği kabulünün yaygın bir şekilde kabul edildiğidir.

Türkiye özelinde gelişmeci paradigmalar bağlamında konular ele alındığında, anlamlı olabilecek birçok sorunun göz ardı edilmiş ya da hem problemin tespitinde hem de çözümünde yanlış bir takım sonuçlara ulaşılmasını beraberinde getirdiği görülmektedir.

3.1. Türkiye’de Kır Sosyolojisi Çalışmalarında Kırdan Kente Kayan Algı ve Bunun Yapısal ve İdeolojik Kökenleri

Türkiye’de köy sosyolojisi çalışmalarını etkileyen birkaç temel unsurdan öncelikle söz etmek, kırsal yapılara bakış açısını ve bu araştırmaların temel niteliğini ortaya koymada oldukça anlamlı olurken, konunun farklı bakış açılarından daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir. Aynı zamanda bu çalışmalara etki eden zihinsel ve teknik unsurların bilinmesi, Türkiye’de köy sosyolojisi çalışmalarının hangi paradigmlar çerçevesinde ele alındığını ve ilerlediğini ortaya koyma açısından da bizlere önemli ipuçları verebilecektir.

Bilindiği gibi, tüm dünyada nüfusun büyük oranı şehirli mekânsal ortamlarda yaşamaya başlamıştır. Dünya ortalamasına baktığımızda denge 2000’li yılların son çeyreğinde değişmeye başladığı ve 2008 den itibaren dünya nüfusunun yarısından fazlası şehirlerde yaşamaya başladığı görülür. Benzer durum Türkiye’nin nüfusu içinde geçerlidir. “1927 sayımında 13,5 milyonluk Türkiye nüfusunun yüzde 83,7’sinin kırsal bölgelerde”¹⁹ yaşarken, 1980’lerden itibaren oran tersine döndü ve ülke nüfusunun yaklaşık olarak %79’u şehirlerde yaşamaya başladı, yani bugün yaklaşık olarak Türkiye nüfusunun %30’u köylerden oluşmaktadır.

Nüfusun kırla kent arasında değişen bu oranı, kırsal sosyal bilimlerin inceleme objesi olmaktan büyük oranda uzaklaştırdı. Ayrıca popülerleşen dünya ve popüler kültür, sadece günlük yaşamın sorunlarından kırsal dışlamakla bırakmadı daha da önemlisi kenti sosyal bilimlerin objesi olmakla neredeyse özdeşleştirdi. Artık kent, kent insanı, kent imkanları, kentin yaşam biçimleri, kent sorunları vb. konuların dışında yaşanan bir toplumsal gerçeklik yoktu. “Aslında çok uzun zamandır edebiyatta ve sanatta olduğu gibi sosyal bilimlerde de karşımıza çıkan anlatılarda şehirler ve şehirleşme teması hep daha ön plandaydı. Ne de olsa buralardaki anlatıların genel çerçevesini oluşturan modernlik ve modernleşme projeleri özünde şehirliydi ve şehirleşmeye öncelik veriyordu. Şehirlerin küresel akışlar açısından daha da önem kazandığı son otuz senede, şehirlerin sosyal bilimlerdeki hegemonyası daha belirgin hale geldi.”²⁰

Türkiye’de köy ve kır sorunsalı yukarıda ifade etmeye çalıştığımız teorik ve pratik yaklaşımlarda bu çerçevede ele alınınca, kır sosyal bilimlerin objesi olmaktan önemli ölçüde uzaklaştı ya da uzaklaştırıldı. Bir anlamda kır taşranın da taşrası, adeta taşranın ötelenen ve de çok dikkate alınmayan bir unsuru oldu. Köy sosyolojisi çalışmalarında oldukça yaygın kabul gören bu algı, tarım ve köye dair toplumsal değişim süreçlerinin anlaşılmasını güçleştirmede önemli rol oynadı.

Diğer yandan çağdaşlaşma ve ulus devlet ideali ile birlikte, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren heterojenliğin siyasi olarak tehlikeli sayılması, birçok farklılığın kabul edilmemesine yol açmış, köy-kent, cinsiyet gibi birkaç ayırım istisna olarak meşru bir farklılık olarak görülmüştür. Fakat bu ayrımlarda fazla sorgulanmadan kabul edilmiştir. Nitekim

¹⁹ Mete Tunçay, a.g.e., s.192

²⁰ Keyder & Yenal, a.g.e., s.16

cinsiyet gibi etmenlerin köyde ve kentte de işlediği varsayılmıştır. Bu kolay kabulü sağlayan hem modernleşme sorunsalı hem de Marksizm'e içkin gelişmeci yaklaşım olmuştur. Buna göre kırsal alan daha dinamik olan kent merkezlerindeki gelişmelerin ancak yavaş bir takipçileriydi.²¹ Bu durumda köyle ilgilenmenin bir anlamı yoktu. Nasıl olsa er ya da geç kır toplumsal yapıları değişerek kent toplumsal yapılarıyla aynı niteliklere bürünecekler benzer özelliklere sahip olacaklardır.

Her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında köy ve köylülük Cumhuriyetin önemli bir olgusu olarak ele alınmaya çalışılsa ve Atatürk tarafından "köylü milletin efendisidir" ilkesi temel bir düstur olarak işaret edilse de, yaygın paradigmlar doğrultusunda sorun, "köy kentin yavaş bir takipçisi" şekilde ele alınınca, doğal olarak o tarihlerden itibaren ilgi kent merkezlerine yöneldi. Uygulanan hükümet politikaları da daha çok pragmatist ve seçim dönemlerinde köye doğru yöneliyordu.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız varsayımlarla donanmış sosyal bilim çalışmaları 1990'lı yıllarda kırsal alana bakınca yalnızca iki sorunu gördü ve ilgisini o yöne kaydırđı, GAP ve Etnik Göç.²² Şüphesiz araştırmaların yoğun olarak kırlardan kentlere doğru kaymasını yalnızca modernleşmeci paradigmların araştırma geleneği üzerindeki etkisiyle açıklamak mümkün değildir. Bu durum aynı zamanda, Türkiye'deki sosyal bilim geleneğinde alan çalışmalarına duyulan ilginin azlığı da ilgilidir. Türkiye'de son on-on beş yıl öncesine kadar alan araştırmalarının sosyal bilim araştırmalarında çok az yer tuttuğunu bunda teoriye verilen önemle alan araştırmalara ayrılan fonların yetersizliğinin etkili olduğu söylenebilir.

Diğer yandan Türkiye'de şimdiye kadar yapılan büyük ölçekli araştırmalarda zorunlu olarak kaynağı sağlayan merciin önceliklerine göre tanımlandığına da şahit olunmaktadır. Yurt içinde ya da dışında olsun bu merciler genel olarak gelişmeci paradigmadan hareket ediyorlar. Buna göre, çiftçinin pazara yönelik üretim yapmasının önündeki engeller araştırılacak, eğitimden siyasete her toplumsal olgu ancak bu çerçeve de anlam kazanacaktı. Bu perspektif kırsal kesimde yaşayan ve farklı bakış açılarından anlamlı olabilecek sorunları göz ardı edildiđi²³ görölmektedir.

²¹ Nükhet Sirman, "Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy Araştırmaları", Toplum ve Bilim, 2001 Sayı: 58, Bahar, s.16

²² Nükhet Sirman, a.g.e., s.252-253

²³ Nükhet Sirman, a.g.e., s. 253

3.2. Türk Sosyolojisi Araştırmaları ve Kırsal Sorunlara Yaklaşım Biçimleri

Ülkemizde köyün sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyan çalışmaların 1930'lu yıllarda başladığını fakat sistemli çalışmaların 1950'lerden itibaren yoğunlaştığını görüyoruz. 1963'den sonraki planlı dönemde ise bu çalışmalar sonucunda ortaya konan sorunların çözümü için çeşitli kaynakların tahsis edilmiş ve çeşitli projelerin uygulanmaya başlamıştır.

Ülkemizde 1950 öncesi ilk çalışmalardan biri, 19312'deki "*Mehmet Ali Şevki, Kurna Köyü*" adlı çalışmasıdır. İkincisi ise 1938'deki "*Sadri Aran, Evedik Köyü*" adlı çalışması, üçüncüsü ise 1942'deki "*Niyazi Berkes, Bazı Ankara Köyleri*" adlı çalışmasıdır.

1950'li yıllardan itibaren başlayan Köy Sosyolojisi çalışmalarının 1980'lere kadar olanlarından bazılarını da şu şekilde sıralayabiliriz. "*İbrahim Yasa, Hasanoğlu Köyü, 1954*", "*Ziyaettin F.Fındıkoğlu, Bir Kestaneci Köyü, 1957*", "*Kemal Karpat, Social Effects of Farm Mechanization in Turkish Villages, 1960*", "*Mübeccel Kırar, Ereğli, Ağır Sanayiden Önce bir Sahil Kasabası, 1964*", "*Jeo Pierce, Life in a Turkish Village, 1965*", "*Paul Stirling, Turkish Village, 1965*", "*Orhan Türkdoğan, Beşikdüzü ve Dursunbey, 1966*", "*Cevat Geray, Bünyan, 1967*", "*Bahattin Akşit, Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köye girişi, 1967*", "*İbrahim Yasa, 25 Yıl Sonra Hasanoğlu Köyü, 1969*", "*Tayyar Ayyıldız, Büyükdere Köyü, 1975*", "*Beşir Atalay, Büyükgeçit Köyü, 1979*".

Türkiye'de Kır Sosyoloji çalışmalarının azlığının yanı sıra, bu çalışmalarının birçoğunda karşılaşılan asıl sorun, pozitivist metodolojik yaklaşımların ötesinde, gelişmeci paradigmaların ileri sürdüğü sorunların ve çözüm yollarının evrensel bir kabulle Türkiye'de de aynı şekilde gerçekleşeceği kabulünün yaygın bir şekilde kabul edildiğidir. Türkiye özelinde gelişmeci paradigmalar bağlamında konular ele alındığında, anlamlı olabilecek birçok sorunun göz ardı edilmiş ya da hem problemin tespitinde hem de çözümünde yanlış bir takım sonuçlara ulaşılmasını beraberinde getirmiştir.

Nitekim gelişmeci paradigmaların ileri sürdüğü tezler, tüm Batı dışı toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de, Batı'daki ekonomik gelişmeyi genellemeci bir yaklaşımla koşulsuz denebilecek bir biçimde kabullenilmesine yol açmıştır. Nitekim Bahattin Akşit 1960'ların ortalarında köy araştırmaları yapmaya başladığında ortaya çıkan kırsal dönüşüm araştırmaları sorununu şöyle özetler.

On dokuzuncu yüzyılda kıyı bölgelerinde ve tren yolları hatları boyunca başlayan ve II. Dünya Savaşından sonra bütün diğer bölgelere giren kapitalistleşme 1960'lar ve 1970'lerde de hızla sürecekti. Hane tüketimi, vergi ve çok kısıtlı para ihtiyaçları için yapılan üretim yerini Pazar için üretime ve meta üretimine bırakacaktı. Yani, buğday, arpa, meyve ve sebzeler gibi hane içi tüketimi içinde gerekli olan ürünlerin pazarlama oranları artacak, pamuk, tütün, şeker pancarı gibi tamamen meta olarak (cash crop) üretilen ürünlerin üretime geçilecekti. Öküz ve karasabanla yapılan üretimde at ve demir pullukla yapılan üretime ve daha sonra da traktörle ve diğer modern girdilerle yapılan üretime geçilecekti. Önceleri toprak açma yoluyla büyüyen hane toprakları, toprak açmanın sınırlarına ulaştıktan sonra torak alım satımı ve başkalarının topraklarını ekonomi-dışı baskılarla el koyma yollarıyla orta ve büyük

çaplı işletmeler haline gelecekti. Tarımsal üretimin ticarileşmesi ve metalaşmasına paralel olarak modern girdi kullanımının artması ve köy-içi tüketimin giderek kentlileşmesi sonucu köylülerle, köy-içi ve köy-dışı tüccarların ilişkileri artacak ve artan nakit para ve kredi ihtiyaçları borçlanma ve tefecilik ilişkileri içinde sağlanacaktı. Böylece köyde yatırılan artı değerinin bir kısmı ticaret sermayesinin birikimi yoluyla tarım dışına aktarılacaktı. Diğer kısmı da köy içinde toprak, modern araç ve girdi alımlarına yatırılacak ve işletmelerin büyümelerini modernleşmelerini ve kapitalistleşmelerini sağlayacaktı.²⁴

Bu tezleri ileri sürenler sadece kuramsal verilere dayanmıyor, onların görüşlerini Türk tarımında meydana gelen birtakım değişmelerle de destekliyordu. Özellikle 1960'ların ortalarında önemli bir ivme kazanan kırsal kesimden kentlere göç, kırsal kesimde toprak kutuplaşmalarına da yol açıyordu. Ayrıca tarımda verim düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, gelirin ve toprak sahipliliğinin dengesiz dağılması, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, tarımda çalışabilir köylü nüfusun değişik nedenlerle de olsa tarımdan kopmasına ve kentlere göç etmesine yol açmıştı.²⁵ 1952 ve 1963 tarım sayımlarını karşılaştırdığımızda da, köylünün elindeki toprak miktarı ve bu süre içinde köylünün elindeki toprağın el değiştirme oranları, kapitalist dönüşümün hızlı bir şekilde Türk tarımına girdiği²⁶ sonucuna ulaşılmasına yol açıyordu. Kapitalizmin bu yaygın etkisinin olası etkilerinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri Türkiye'de çeşitli boyutlarda ele alınıyordu.

Türk sosyolojisinde 1940'larda başlayan çalışmalar Niyazi Berkes, Behice Boran, İbrahim Yasa gibi sosyologların öncülüğünde tarıma kapitalist ilişkilerin girişi ile köy toplumlarında oluşan değişimleri saptamaya yönelmişken, 1950 ile 1960 yıllarında sosyal bilimlerde sosyal paradigma halini alan modernleşme/gelişme bakış açısı kırsal araştırmalara damgasını vurmaya başladı. Daniel Lerner'in 1958 yılında öncülüğünü yaptığı bu çalışmalar modern zihniyetin köylerde yerleşip yerleşmediğine bakmayı amaçlıyordu. Zihniyetin ardından teşebbüs ve gelişmenin geleceği varsayımı sorgulanmak bir yana açık bir şekilde dile dökülüyordu.²⁷

1960'lardaki Marksist yaklaşımlarda sıklıkla, Türk tarımının ne ölçüde kapitalistleştiğine bakıyorlar ve tarımsal yapılarda beliren sorunları politik boyutlara taşıyorlardı. Böylece köy çalışmalarında temel obje **zihniyet** olmaktan çıkıp yerini **sermayeye** bırakmış oluyordu. Marksistler, köylülüğün er geç yok olacağını ve küçük üreticiliğin yerini büyük tarımsal işletmelere bırakarak küçük üreticiliğin büyük bir "kırsal proletarya" ya dönüşeceğini iddia ediyorlardı. Fakat 1970'ler Türkiye'sine gelindiğinde Türk tarımında küçük üreticiliğin yaygın olarak devam ettiği görülüyordu. Hatta günümüz Türkiye'sinde küçük ve orta düzeydeki tarımsal üreticilik büyük oranda varlığını sürdürmektedir.

²⁴Bahattin Akşit, " Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları: 1960-1980", 11.Tez, Uluslararası Yay. 1987,.s. 179

²⁵Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, İmge Yay., 1997 s. 30

²⁶Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yay. 1969,. s. 287

²⁷Nükhet Sirman, a.g.e., s. 251

Bu türden yaklaşım yalnız Marksistler tarafından değil, Türkiye üzerinde araştırma yapan “çağdaşlaşma” okuluna ait kuramcılar da aynı kestirimde bulunuyorlardı ve ekonomik kalkınmanın önündeki “engel” köylülüğün er geç yok olacağını ileri sürüyorlardı. Her iki yaklaşımda birincisi “dönüşüm”, ikincisi “gelişim” in ön koşulu olarak, köylülükten arınmış bir toplum gerekliliğini savunuyorlardı.²⁸

Türkiye’de kır sosyolojisi araştırmalarının 1960’larda başlamasında Kıray’ın “Ereğli” (1962) araştırmasının önemli bir yeri vardır. O zamanlar küçük bir kasaba olan Ereğli’den yola çıkarak çevredeki köyleri araştıran Kıray, geçiş sürecinde tefeci-tüccar sermayesinin küçük köylü üreticileri nasıl hakimiyeti altına aldığını ortaya koyuyordu. Kıray bu araştırmada, hiçbir şekilde, tüccar köylü ilişkisini toprak toplulaşması veya kutuplaşmasıyla birlikte gittiğini ifade etmiyordu. O sadece köylülerle tüccarlar arasındaki farklılaşmaya işaret ediyordu. Kırsal dönüşüm ve küçük köylülüğün tasfiyesi tezlerinin oluşması ve ampirik olarak desteklenmesi Kıray’ın Hinderik’le birlikte 1964-65’te Çukurova köyleri araştırmalarında görülür.

Akşit (1967) tarımsal dönüşümü incelemek için Antalya’nın iki köyü olan, Gündoğdu ve Ilıca’da araştırma yapar. Araştırmaya göre, Gündoğdu’da, eski aşiret reisi, bazı siyasi ve hukuki manevralarla, makili araziden açılan toprağın büyük bir kısmına el koymuş ve sulanır toprakları elde etmişti. Elinde birçok traktör ve ücretli işçileri olan kapitalist çiftçiye dönüşmüştü. Ilıca’da ise, küçük toprak mülkiyeti açısından oldukça farklılaşmış ve farklılaşmaya devam eden bir köydü. Büyük toprak sahipliliği ve kapitalistleşme ortaya çıkmıştı. Fakat buradaki kapitalistleşme, köyde toprağa el koyma şeklinde değil de, daha çok köy bakkalının ticaret sermayesi biriktirmesi ve bu sermaye ile traktör satın almaları, meralardan toprak açmaları ve toprakları kapitalist işletmeye dönüştürmeleri şeklinde gerçekleşmekteydi. Tarımda biriktirilen sermaye, tarımsal üretime yatırım dışında, ailenin bazı bireylerinin kamyon almalarıyla, kamyoncu girişimcilere dönüşmüşlerdi. Böylece köylü, kapitalist çiftçiden mevsimlik işçiye kadar bir farklılaşma geçirmişti savunuyorlardı.²⁹

Akşit, 1979’da Antalya’nın Gündoğdu ve ılıca köylerine yeniden gittiğinde büyük bir açık yüreklilikle, 1966’da öngördüğü dönüşüm eğilimlerinin gerçekleşmediğini ifade ederek bu olası dönüşümün neden gerçekleşmediğini ve o tarihte bunları neden göremediğini açıklamaya çalışır. 1979’da sulanmayan topraklarda geçimlik hububat üreten ortakçı köylüler tasfiye olmamıştır. Tam tersi, sulanmayan topraklar sulanır olmuş, meta olarak pamuk üretilmeye başlamış, yapılan birikim ve kredilerle köylüler traktör sahibi olmuştur. Ortakçı köylüler, küçük meta üretimi ve birikim yapan orta topraklı ticarileşmiş çiftçiler haline dönmüşlerdir. Aşiret reisi ölmüş ve 5.000 dekarlık çiftlik iki-üç küçük çiftliğe dönüşmüştü.

Akşit bu yanılığını (1982) önce iki noktada toplar, birincisi, kapitalist dönüşüm sorunsalının karşı eğilimleri görmemesini ve kendisinin bazı öngörüler yapmasını

²⁸Nefise Bazoğlu, “İşçileşmeye Karşı Köylülüğün Devamı Tartışması ve Düşündürdükleri”, 11. Tez, Uluslararası Yay. 1997, s. 30

²⁹Bahattin Akşit, Türkiye’de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi, ODTÜ Öğrenci Birliği Yay. 1967, s.80-97

engellediğini. İkinci olarak da o tarihlerde köylülerin kendisine verdikleri bilgileri yeterince sorgulayıp sorunlaştırmadığını ifade eder. 1987’de bu eksikliklere ilaveten, çok partili siyasal sistemlerde, köylü yakınmalarının pratik yakınmalara dönüşebileceğini, kapitalist ilişkilerin hakim olduğu bir toplumda devletin tarım politikalarının büyük toprak sahibine olduğu kadar, küçük meta üreticilerine de yaralı olabileceğini düşünmek gerektiğini vurgular. Nitekim DSİ’nin bu bölgede su kanalları inşa etmesi, hububat üreten ticari köylülere dönüştürdüğünü, devletin üretimi desteklediği, kredi alımının kolaylaştığı ve bu köylülerin traktör satın almalarına yol açtığını belirtir. Böylece de, mevsimlik ücretli işçilik ve geçimlik üretimle üretimini zor sağlayan ortakçı köylüler, modern araçlar ve girdilerle meta üreten, birikim yapan ve mevsimlik ücretli işçi kullanan orta çiftçilere dönüşmüşlerdir.³⁰

Küçük üreticiliğin, Türk tarımında beklenen büyük kapitalist işletmelere yaygın bir biçimde dönüşmeden sürüp gitmesi, 1970’lerin sonlarına ve 1980’lerin başlarında çeşitli araştırmalarda hep gündeme gelmiş ve bu dönüşüm kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Örneğin Keyder,³¹ küçük köylü mülkiyetinin Türk tarımına yerleştiğini ve köylerin tek çizgi üzerinde değil, en az dört dönüşüm yolu üzerinde değiştiğini ortaya koyar. Keyder, Türkiye’de köylerin geçimlik üretim yapan ve giderek kente ve yurt dışına göç yoluyla terkedilen köy, ekonomik faaliyetlerini çeşitlendiren küçük topraklı ticarileşmiş köy, orta toprak büyüklüklerinde modern araçlar ve aile emeği kullanarak birikim yapan ve kulaklaşan köy ve kapitalistleşen köy olmak üzere dönüşüklerini ifade eder.

Türkiye’de kırsal toplumsal dönüşümü konusunda ortaya çıkan değişimleri ele alan birçok araştırmacının ihmal ettiği bir nokta da, içinde yaşanan toplumsal gerçekliğin “değer yapılarını” çoklukla dikkate almamalarıdır. Oysa Türk toplumunda “toprağın” ifade ettiği anlam ve ona atfettikleri değerler, köylünün toprakla olan ilişkisini belirlemede önemli rol oynayabilmektedir. Köylü parçalanmış toprağını terk edip kente göç etse de, hiçbir karşılık beklemeden o toprağı bir yakınının kullanımına bırakabiliyordu. Yurt içi ya da yurt dışına göç etmiş biri de, bir karşılık beklemeden köyde kalan yakınlarına (baba, kardeş vb.) maddi desteklerde bulunarak onların bazı tarım araçlarına kavuşmasına destek verebiliyordu. Ayrıca köy içi yardımlaşma ve dayanışma mekanizmaları da köylünün kırsal direnme imkanlarını arttırabiliyordu.

³⁰Bahattin Akşit, 1987, a.g.e, s.186

³¹Çağlar Keyder, “Paths of Rural Transformation in Turkey”, Journal of Peasant Studies, 1983, C:11,

Yine birçok araştırmada görülen bir durumda, Türkiye’de toprak parçalanması bağlamında küçük üreticiliğin sürüp gitme yolları incelenirken, Stirling’in ³² “hane hayat döngüsü” kavramından yola çıkarak toprak parçalanmasını açıklamaya çalışıyorlardı. Nitekim Stirling, demografik ve kültürel bir süreç olan hane hayat döngüsünün, önce toprakların büyümesine sonrada toprakların parçalanmasına yol açtığını göstermiştir. Toprak büyümesi köy topraklarının sınırlarına varıldığında artık söz konusu değildir. Böyle bir durum, daha baba ölmeden toprakların bölünmesine de yol açabilmektedir. Oysa Türkiye’de “miras”ın, hem İslami referansta hem de hukuki olarak var olması ve toplumda geniş bir fiili uygulama alanı bulması, en geç babanın ölümü ile toprakların parçalanmasına yol açıyordu. Görüleceği üzere bu durum sadece ekonomik ve maddi temelli olan bir değişme ve dönüşüm değildir. Aynı zamanda toplumsal ve kültürel normlarla bezenmiş, değer içerimli bir değişmedir. Bu türden değer temelli bazı gerçekliğin, kırsal dönüşüm süreci ele alınırken, çok da dikkate alınmadığı görülmektedir.

Ayrıca küçük toprak sahiplerinin yaşamlarındaki sosyal boyutlarındaki değişme, işletme merkezli bir iş bölümünden, işletme dışı ekonomik olanakları birleştirmeye, optimize etmeye yönelik bir iş bölümüne geçiştir. Böyle bir optimizasyonun bir boyutu ise çoğu zaman ailenin mekan ve zaman içinde parçalanması; eş ve çocukların mevsimlik olarak ayrı kalmalarına ya da “gurbetliğin” artık olağan üstü değil, sıradan bir olgu haline gelmesidir. ³³ Böylece köylüler sanılanın aksine, üslendikleri birçok rolü bir birlerine karıştırmadan yürütebilmekte ve toprakta tutunabilme becerisini gösterebilmektedirler.

³²P. Stirling, “Cause, Knowledge and Change: Turkish Village Revisited”, J. Davis (ed), Choice and Change, 1974, LSE

³³Nefise Bazoğlu, a.g.e., s.33

Uygulamalar

--

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde,Türkiye’de şu ana kadar gerçekleştirilen köy sosyolojisi çalışmalarının oldukça yetersiz düzeyde olduğu, popülerleşen bir dünyada ilginin kırdan kente doğru kaydığını gördük. Ayrıca Türkiye’de gerçekleştirilen kır sosyolojisi çalışmalarında, modernleşmecî paradigmaların çok etkin olduğuna, batı toplumlarında yaşanan değişim sürecinin benzer şekilde Türk toplumunda da gerçekleşeceği kabulünün yaygın olduğunu, fakat butür yaklaşımların Türkiye kırsal yapılarının ve sorunlarının tespitinde ciddi yanılgılara yol açabileceğini gördük.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’de Kır sosyolojisi çalışmalarının kente kaymasının nedenleri arasında gösterilemez?
 - a) Kentlerde nüfus yoğunluğunun olması
 - b) Kırlardaki değişimin yetersiz olması
 - c) Popülist kaygılar
 - d) Araştırmalara ayrılan fonların yetersizliği
- 2) Aşağıdakilerden hangisi “kırlar kentlerin yavaş bir takipçisidir” sözünü en iyi şekilde açıklar.
 - a) Kırlarda er geç kentlerdeki değişimin gerçekleşeceği*
 - b) Kırlarda değişimin mümkün olmadığı
 - c) Kentlere kırdan göçün yaşandığı
 - d) Kırla kentlerin aslında aynı toplumsal karakterlere sahip olduğu
- 3) Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’de Kır sosyolojisi çalışmalarının bir özelliği değildir?
 - a) Teorik çalışmalar
 - b) Çalışmalarda monografinin uygulanması
 - c) Gelişmeci paradigmaların etkinliği
 - d) Köyün değişmelere kapalı kabul edilmesi
- 4) Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’deki köy sosyolojisi araştırmalarından ilki olarak kabul edilebilir?
 - a) Mehmet Ali Şevki “Kurna Köyü”
 - b) Mübeccel Kıray’ın “Ereğli”
 - c) Orhan Türkdoğan’ın “Beşikdüzü” araştırması
 - d) Bahattin Akşit "Türkiye’de Azgelişmiş Kapitaliz ve Köye Girişi”

5) Aşağıdakilerden hangisi “kırsal proleterya” kavramını en iyi şekilde açıklar?

- a) Toprağa sahip küçük köylü
- b) Kırdan kente göçen kırsal kökenliler
- c) Mülksüz kırdaki çalışan işçiler
- d) Traktör sahibi köylüler

Cevaplar

1)b, 2)a, 3)d, 4)a, 5)c

4.OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE KIRSAL YAPILARDAKİ DÖNÜŞÜM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Osmanlı Toprak Sistemi**
- 2) Osmalı'da Miri Arazi Sistemi**
- 3) Osmanlı'da Sipahi Teşkilatı ve Toprak Üzerindeki denetimi**
- 4) Miri Toprak Sisteminin Bozulması ve Cumhuriyet Türkiye'sine Değın Tarımda Meydana Gelen Değışmeler**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Osmanlı toprak sisteminin temel karakteristiği nedir?
- 2) Miri arazi sistemi ne demektir?
- 3) Çift-Hane sistemini kısaca nasıl açıklayabiliriz?
- 4) Osmanlı toprak sisteminde Sipahi'nin toprak üzerindeki denetiminin sınırları nelerdir.
- 5) Tanzimat Fermanı'nın toprak sistemi üzerindeki en belirgin yansıması nasıl olmuştur?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Osmanlı Toprak Sisteminin genel özellikleri hakkında bilgi sahibi olunacaktır.	
	Osmanlı toprak sisteminde arazilerin genel olarak nasıl işletildiğini öğrenilmesi söz konusu olacaktır.	
	Osmanlı'da Sipahi'lerin toprak üzerinde ne tür bir denetime sahip oldukları hakkında bilgi sahibi olunacaktır.	
	Son dönem Osmanlı Toprak Sisteminde ne tür değişimlerin yaşandığı tespit edilmeye çalışılacaktır.	

Anahtar Kavramlar

- Miri arazi
- Çift-Hane Sistemi
- Reaya
- Mukataalı Arazi
- Tapulu arazi

Giriş

Bugün Türkiye tarımına hakim olan küçük köylü aile işletmelerine dayanan sosyo-ekonomik yapıyı büyük ölçüde Osmanlı Toprak Sistemine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bugünün toprak sistemini anlamak ve meydana gelen değişimleri çözümlemeye geçmiş toplumsal yapılar ve birikimlerin çok önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Miri arazi sistemi uzun yıllar devam etmiş 16. yüzyılın sonlarından itibaren çözülmeye başlamış ve Tanzimat'la birlikte farklı bir yapıya bürünmüştür. Tanzimat'la başlayan dönemde de Osmanlı hükümeti, dünyadaki ekonomik gelişmelere uyum sağlamak, hatta tarımda kapitalist gelişme sağlayabilmek için, arazi sahipliliği ile ilgili hukuk yapısında bilinçli ve zorunlu olarak çeşitli değişiklikler yapmaya başlamıştır ve 1858 Arazi kanunu, tarımda özel mülkiyetçi hukuk yapılarına geçişi büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Arazi kanunu köylülerin işledikleri toprak üstündeki haklarını devlete karşı pekiştirmiş ve bu durum küçük köylülük aleyhine meşrulaştıran sonuçlar doğurmuştur.

4.1. Osmanlı Toprak Sistemi

İnalcık'a³⁴ göre Türkiye'nin ana ekonomik karakteri ve sosyal yapısını Osmanlı dönemi belirlemiştir. Başka deyimle, küçük köylü aile işletmelerine dayanan sosyo-ekonomik yapıyı, Osmanlı Miri Toprak Rejimi ve Çift Hane Sistemine borçluyuz.

Ayrıca bugünün toprak sistemini anlamak ve meydana gelen değişimleri çözümlemede geçmiş toplumsal yapılar ve birikimlerin çok önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda bu bölümde, Osmanlı Toprak sisteminin özellikleri ve tarihsel süreçte bu sistemde meydana gelen değişim ve dönüşümler üzerinde durulacaktır.

Osmanlı geleneksel tarım ekonomisinin ana üretim vasıtası, bir çift öküz ile çekilen sapandır. Bu traktörden önce hayvani kuvvetin en etkili biçimde kullanım teknolojisini gösterir. Hattı zatında, öküz gücü yerine makine gücü konuncaya kadar, tarım teknolojisinde esaslı bir değişiklik de görülmemiştir.

Osmanlı'da geleneksel tarımın temeli köylü ailesidir. Evlenmiş çoluk çocuk sahibi olmuş erkek köylünün simgelediği emek ünitesidir. Köylü aile ünitesi esas itibari ile, koca kadın, çocuklar ve çoğu zaman evlenmiş oğullarla torunlardan oluşur. Koca aile ekonomisinin, işletmenin son söz sahibi ve örgütleyicisidir.

Günümüzde toprak, köylü ailesinin mülkü olarak, tarım ekonomisinin en önemli elamanı ise de, Osmanlı rejiminde “*miri*” adı ile adıyla tamamiyle başka bir statü hakimdi.

4.1.1. Osmanlı'da Miri Arazi Sistemi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, miri arazi, devletin mutlak mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazi, bütün tarım topraklarını kapsamaz. Miri arazi yalnız hububat ziraati yapılan, tarla olarak kullanılan arazilerdir. Bağlar, bahçeler bunun dışında kalır. Çünkü, büyük kitlelerin geçimi, geçimlik ekonomi, ordu ve şehirlerin iâşesi hububat ekimine, başlıca buğday-arpa ekimine dayanır. Darlık hububat ekiminin noksanından gelir. Devlet bu yüzdendir ki, tarla ziraatını hububat ekimini kontrol altında tutmak zorunluluğu duymuştur. Ayrıca Osmanlı kanunnamelerinde kesin bir hüküm vardır: Tarla, bağ ve bahçe haline getiremez. Tarlaların devamlı işletimi kanunla garanti altına alınmıştır. Aile emek ünitesi, kısaca “**reaya çiftliği**” devlet daimi kontrol altında tutar. Bir çift öküzü olan aile, bir işletme ünitesini oluşturur. Hayvani enerji ünitesinin, yani bir çift öküzün işleyebileceği toprak ünitesi, ekonomik bakımdan en verimli işletme olarak tanınmıştır.

Bu “**raiyyet çiftliği**” olarak isimlendirilen aile işletmeleri, devlet için tarım ekonomisinin temel ünitesidir. Onun parçalanmasına ve kaybolmasına karşı bir sürü kanuni önlemler almıştır. Özetle, belli bir ekonomik ve sosyal rejim uygulanması içindir ki, devlet tarla arazisini kendi mutlak kontrolü altına almak gereğini duymuştur. Buna kısaca “**miri**

³⁴ Halil İnalcık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, 5. Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi 1989, A.D.T.K.K.Yay. 1990. Not: Bu bölümde, “Osmanlı Toprak Sistemi” aynı eserden özet olarak oluşturulmuştur.

arazi rejimi” diyoruz. Aslında miri arazi kendi başına bir gaye değildir. Belli bir tarım ekonomisi ve sosyal yapının sürdürülmesi için vaz geçilmez bir düzendir.

Miri topraklar dediğimiz devlet toprakları, başlıca iki kategoriye ayrılır. “**Tapulu arazi**” ve “**Mukataalı arazi**”.

Tapulu Arazi; Köylü aile birliklerine tapu rejimi dediğimiz özel bir sistem içinde verilirler. Bu araziler, satılamayan, hibe ve vakıf edilemeyen fakat babadan oğula bir işletme birliği olarak geçen raiyyet çiftlikleridir. Köylü bunu kendi işlemek zorundadır. Üretim işini kendi düzenler. Üretim vasıtaları öküz, sapan ve tohumu kendisi sağlar ve bağımsız bir işletme ünitesi olarak toprağı kendisi işler. Köylü bu anlamda hür ve bağımsız köylüdür. Devlete ve *Sipahi*’ye kanunların emrettiğı bedeni hizmetlerin dışında, karşılıksız hiçbir hizmet yapmaya mecbur değildir. Onun emeğini kimse karşılıksız sömüremez ve emek devlet tarafından garanti altına alınmıştır. Kanunlarla köylünün emek ve hürriyeti garanti altına alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda, reaya yani çiftçi aileler ve toprak birimi (yani çiftlik, bir çift öküzle işlenebilen arazi ünitesi) daima titizlikle korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Toprak ve reaya üzerinde *feodal* kontrollerin ortaya çıkmasına karşın, merkezi imparatorluk bürokrasisinin savaşıması bu imparatorluklar tarihinin en önemli fasılalarından birini ve belkide en önemlisini oluşturur. Özetle tapu sistemi, köylü aileleri tarafından çiftlik ünitelerinin bağımsız ve devamlı işletilmesini garanti eden bir sistemden ibarettir.

Mukataalı Arazi; Mukataa sistemi, tapu sistemi yanında tamamiyle ayrı bir toprak rejimini simgeler. Buradaki anlamı ile mukataa, bir devlet gelir kaynağını, bir özel şahsa belli bir bedel karşılığı kiralamaktır. Bu genel anlamda bir *iltizam*dır. Sistem şu şekilde uygulanmıştır: Tapuya verilmeyen, tapu sistemi denilen özel bir rejim altında bir köylü tasarrufunda bulunmayan araziye devlet, belli bir kira karşılığında şahıslara ihale eder. Burada şahıs köylü olmayabilir, şehirli, esnaf, hatta askerde olabilir. Köylülerde kişi veya toplu olarak mukata ile araziye tutabilirler. Bu tür topraklarda, tapu rejimi kuralları uygulanmaz. Çünkü hukuk bakımından mukataa tam bir kiralamadır. Kira bedeli, toplu bir miktar para olarak devletle kişi arasında bir sözleşem, mukavele ile belli olur. Çoğu zaman bu bedel açık arttırma ile belli olur.

Devlet neden bazı toprakları mukataa ile verir? Bunun sebebi şudur. Tapu rejimine göre reaya tasarrufu dışında, devlet elinde, doğrudan doğruya köylü tarafından işlenmeyen bir çok arazi vardır. Örneğin bir köy halkı çeşitli nedenlerle köyünü bırakıp kaçar. Yahut, bir köyde bir aile raiyyet çiftliğini terkedip gider ve bu arazi işlenmemiş kalır. Buraların harap durumda kalmaması, devlet gelir kaynaklarını kaybetmemesi için bu tür topraklar mukataa ile vermeyi ve işlemeyi en iyi yol olarak bulmuştur.

Çift-Hane Sistemi; Osmanlı miri tapulu arazi sistemini ancak çift-hane reimi ile anlamak mümkün olabilir. Bir çift öküzü ve onun işleyebileceğı kadar toprağı tapu rejimi kuralları dairesinde tasarrufu altında bulunduran köylü ailesi, zirai rejimin ana ünitesi olarak sistemin temelini oluşturur. Bu ünite, imparatorluk bürokrasisi içinde aynı zamanda bir ana vergi ünitesidir. Bu ünite, “*çift resmi*” denilen bir vergi sistemine bağlıdır.

Burada, çift aslında bir çift öküz demektir. Bir çift öküzün işleyebildiği tarlanın tümü de, çiftlik adını almaktadır. Çift-hane sisteminde belirtilmesi gereken esas nokta şudur; Aile emeği bir çift öküz ve ikisinin birlikte işlediği arazi, hepsi tümü bir üretim ünitesi ve dolayısıyla bir mali ünite sayılır. Alınan vergi sadece şahsi vergi değildir, daha çok ünitenin vergilendirilmesidir. Çift-hane bu temel karakterliği ile kır toplumunun temel hücresidir. Bu yapının denetimi de büyük oranda Sipahi sistemi ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

4.2. Osmanlı'da Sipahi Teşkilatı ve Toprak Üzerindeki Denetimi

Osmanlı Devleti'nin asıl ve önemli askerî gücünü eyaletlerde sistemli bir şekilde yapılandırdığı askeri kuvvetler oluştururdu. Bu kuvvetlerin de esasını ve en önemlisini de timârlı sipahiler oluştururdu. Timârlı sipahiler topraklı süvariler olarak da isimlendirilirlerdi. Sistem bir yönüyle toprağın işlenmesi, ürün alınmasını ve denetlenmesini sağlarken diğer yönüyle de devletin asker ihtiyacının karşılanmasına hizmet ederdi. Dirlik denilen ve gelirine göre “timâr”, “zeamet” ve “has” diye üçe ayrılan mîrî araziye tasarruf edenler, ekip biçtikleri arazinin senelik gelirine göre her türlü masrafı kendilerine ait olmak üzere atlı askerler yetiştirmek zorunda idiler.

Timarlı sipahilerin toprak ve köylü üzerindeki denetimlerini göz önüne alan bazı araştırmacılar buradan yola çıkarak Osmanlı toplumunun Feodal bir yapıya sahip olduğu tezini ileri sürerler. Osmanlı'daki Sipahi-Reaya ilişkisi ile, Batı'daki Serf-Senyör arasındaki benzerliği görüşlerine eksen alarak bu türden değerlendirmeler yaptıkları görülür.

Bu bağlamda, bir yandan Sipahilerin köylülük üzerindeki denetim biçimini açıklamaya çalışırken, diğer yandan da Sipahi-Reaya ve Serf- Senyör arasındaki ilişki temelinde Osmanlı toplumunun Feodal bir toplum olup olmaması üzerine açıklama getirmeye çalışacağız.

Dikkatli bir incelemeye tabi tutulduğunda, serf- senyör ve sipahi-reaya statüleri ve ilişki biçimleri arasında göz ardı edilemeyecek köklü farklılıklar vardır.³⁵

Osmanlı'da reaya toprağa bağlı üretici statüsündedir. Fakat toprağını bırakıp başka bir alanda çalışması tümüyle yasak değildir. “Çiftbozan Resmi” adını taşıyan bir ödemeyi

³⁵ Ahmet Kara, “Osmanlı üretim Biçimi Tartışmaları” Kuramsal Çevrelere Eleştirel Bir Yaklaşım, İlim ve Sanat, sayı 2. 1985. Not: Sipahi-Reaya ve Serf-Senyör arasında ilişkinin anlatıldığı bölüm, bu makaleden özet olarak derlenmiştir.

yaparak toprağını terkedebilir. Bu açıdan reaya feodalitenin toprağa bağlı serflerinden hayli farklı bir statüdedir. Zira serf, toprağın sahibi senyörün kölesi konumundadır ve normal şartlarda bu konumdan sıyrılması mümkün değildir. Yani serf her zaman serftir, serf olmaktan çıkıp senyör olması imkan dışıdır. Gerçi Osmanlı’da da ilke olarak “reaya oğlu reayadır”. Ancak feodalitede olduğu gibi toplumsal statülerin “aşılmazlığı” söz konusu değildir. Reayalık statüsünden bir başka statüye geçebildiği gibi, sipahide reaya statüsüne geçebilirdi. Dahası, statüler arası geçişin sınırlanması, Osmanlı’da düzenin işlerliği ve üretimin istikrarını sağlama gibi kamu yararına dönük bir toplumsal işleve sahipken, feodalitede senyör sınıfının özel çıkarlarını koruma işlevini görüyordu.

Osmanlı’da sipahi, üretimi denetleyen ve belirli bir düzeyde gerçekleşmesini sağlayan devlet memuru görünümündedir. Bu statüyle de Avrupa’nın feodal beylerinden hayli uzak bir konumdadır. İlkın toprağın mülkiyetine sahip değildir. İstisnai olarak kendine ait bir çiftliği olabilir. Fakat bu çiftlik miri arazi kapsamı dışındadır. İkincisi, sipahinin reaya üzerindeki yetkisi bir devlet memuru olma konumundan kaynaklanır ve bu yetkinin hukuki çerçevesi kanunlarla belirlenmiştir. Bu çerçevenin ihlali durumunda, reaya’nın adli mercilere başvurma hakkı vardır. Üçüncüsü, sipahi üretimden alacağı payı feodal beyden farklı olarak kendisi belirlemez. Vergi oranı devlet tarafından belirlenir ve vergilerin tahsilinde sipahi devlet tarafından ayrıca denetlenir.

4.3. Miri Toprak Sisteminin Bozulması ve Cumhuriyet Türkiye’sine Değın Tarımda Meydana Gelen Değışmeler

Miri toprak sisteminin 16. yüzyılın ortalarına kadar düzenli bir şekilde işlemesine rağmen 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Osmanlılara karşı koymakta olan toplumlar Avrupa’daki kapitalistleşme ve teknolojik gelişmenin ürünü olan güçlerle donanırken, Osmanlı askeri örgüt ve yöntemleri kendi sınırlarına dayanmış, Osmanlı İmparatorluğunun genişlemesi kaba hatları ile durmuştu. 1580’lerde başlayan bütçe açıklarının 17. yüzyıl boyunca sürdüğü anlaşılmaktadır. Açıkların karşılanmasında bir ara padişahın iç hazinesi kullanılmışsa da, merkezi hükümet, sürekli mali kriz karşısında, tarımdan aldığı artığı arttırmaya, bu artığa el koymaya ve kullanım biçimlerini değiştirmeye çalıştı.

16. yüzyılda, Avrupa’daki enflasyona paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda meydana gelen fiyat artışları, mali kriz ve olağan üstü vergilerin yarattığı baskılar, Osmanlı para sistemindeki hızlı çöküş ve kargaşalık nüfus artışı gibi diğer önemli etkenlerle birleşince Osmanlı İmparatorluğu’ndaki toplumsal yapıları altüst eden çalkantılar ortaya çıktı.³⁶

Osmanlı’da mülkiyet ilişkilerindeki asıl değişiklik, artı-ürün aktarma mekanizmalarında yapılan değişikliklerle birlikte toprak üzerindeki spekülasyonun hızlanması ile ortaya çıkmıştır. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren artı-ürün aktarma mekanizmalarında çeşitli değişmeler olduğu görülür. Bu konuda üç farklı değişkenin olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, Padişahın miri arazisinden mülk temliklerinde bulunması veya hazinenin para sıkıntısı içinde bulunması sonucu bu yerleri belirli sürelerle satışa

³⁶ Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950), Yurt Yay. 1982, s.52-55

çıkarması. İkincisi, Mültezimlerin ellerindeki toprağın genişlemesine neden olan/olabilecek diğer bir etken ise, reayanın toprağını terk etme olgusudur. Reayanın kendi başına toprakla olan ilişkisini sürdüremediği bir duruma düşmeye başlaması ile birlikte, küçük toprak sahibi reayanın mülksüzleşmesi söz konusu olmaya başlamıştır. Reayanın mülksüzleşmesi süreci deyimi, aslında yukarıda reayanın mülkiyeti olmadığına dair vurgu ile çelişmekte ise de, gerçekte burada mülkiyet hakkından bahsedilen tasarruf hakkıdır ve buna rağmen bir mülkiyet devir işlemi olursa, bu devir kanunnamelerle hükümsüz kılınmaktadır. Reaya fiili olarak tasarruf hakkını kaybetmektedir. Üçüncüsü ise, Sipahinin değişen koşullar karşısındaki konumlarıdır. Özellikle artı-ürünü merkeze aktarma çabası, artan enflasyon karşısında vergilerin sabit kalması, sipahilerin gerek çevreden, gerekse reaya ait arazisinden mülkiyetine geçirme ve angaryanın artırmasına neden olmuştur.³⁷

17 ve 18. Yüzyıllarda imparatorlukta klasik yapı gerilemeye ve dağılmaya başladı. Önce, toprak geliri ve vergi “*mültezim*” adı verilen vergi üstencilerine arttırma yolu ile verildi. Bunlar gittikleri her yerde ahaliyi soydular. Enflasyondaki artış nedeniyle bir kamu görevlisi olan sancak beyi ve sipahi gibilerin değişmeyip aynı kalan aylıklarını yetmez duruma getirdi. Bu nedenle toprağa yosuz el koyma, yolsuz vergi toplama olayları gittikçe artıyordu. Bu zincirleme olaylar köylülerin ayaklanmasına yol açtı. Celali fetreti denilen uzun bir dönem başladı. Bu dönem sonunda, köy yönetiminin eski örgütleri tümüyle dağılmış, köyler parçalanmıştı. Anadolu köyü fakir, üretim düşük olup, mültezim ve ayan zulmü gittikçe artmaktaydı. 19. Yüzyıl başlarında her biri kendi bölgelerinde otonom olan eski ayan ve eyalet paşaları, köylüler üzerinde sınırsız bir yönetim ve sömürü hakkına sahip olmuşlardı. II. hahmut bu gibi derebeyleri ortadan kaldırırken, muhtarlık örgütünü de kurmaya başladı.³⁸

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı’da mülkiyet ilişkilerindeki artı-ürün aktarma mekanizmalarında farklı değişimler söz konusu olmuştur. Böylece toprak üzerindeki spekülasyonun hızlanması giderek artmıştır. Küçük köylü üzerinden artı-ürün aktaran kesim ve mekanizmaları dört noktada kısaca özetleyebiliriz. Birincisi, Küçük köylülüğün devletçe vergilendirilmesi. 20. Yüzyılın başına kadar tarımsal artığa el koymanın en önemli mekanizmalarından birisidir. İkincisi, Merkezi yapının güçsüz düşüşü ile devreye mahalli gücün, köylülük üzerinden yaptığı artı-ürün aktarımı. Üçüncüsü, küçük köylünün belli zorluklarla diğer kişilerle borç ilişkisi içine girmesi. Dördüncüsü de; Toplumun Batı Avrupa’ya açılması sonucu oluşan yeni farklı mekanizmalar.³⁹

16. yüzyılın ortalarına kadar çok iyi bir şekilde sürmüş miri toprak sistemi 15 ve 16. yüzyılda zirveye ulaşmış, 17. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş bozulmaya başlamış ve Tanzimat Fermanı ile resmen noktalanmıştır.

Tanzimat’la başlayan dönemde de Osmanlı hükümeti, dünyadaki ekonomik gelişmelere uyum sağlamak, hatta tarımda kapitalist gelişme sağlayabilmek için, arazi sahipliği ile ilgili hukuk yapısında bilinçli ve zorunlu olarak çeşitli değişiklikler yapmaya

³⁷ Fuat Ercan, Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme, Sosyal araştırmalar Vakfı yayınları, 2011, s.107-111

³⁸ Cevat Geray, Düünden Bugüne kırsal Gelişme Politikaları, Phoenix Yay. 2011, s.22

³⁹ Fuat Ercan, a.g.e., s.190

başladı. Kapitalist mülkiyet ve miras hukukunun geliştirilmesi yönünde adımlar atıldı. Mülkiyet ve miras hukukunda önemli düzenlemeler yapıldı. Son tımarlar lağvedildi, 1839 Hatt-ı Şerif’le Padişah, “uyrukların can ve mal güvenliğinin korunacağını, bundan böyle herkesin her türlü varlığını dilediğince kullanıp mirasçılara bırakabileceğini”, müsaderenin yasaklanacağı konusunda yemin etti. 1858 Arazi kanunu, tarımda özel mülkiyetçi hukuk yapılarına geçişi büyük ölçüde kolaylaştırdı. Arazi kanunu hem köylülerin işledikleri toprak üstündeki haklarını devlete karşı pekiştirmiş, hem de büyük araziler üzerinde fiili denetim kurmuş olanların gücünü küçük köylülük aleyhine meşrulaştıran sonuçlar doğurmuştur.⁴⁰ Diğer yandan, Arazi kanunnamesi ile eskiden beri köy halkınca kullanılagelen baltalık, harman yeri, mera, yaylak ve kışlak gibi taşınmaz malların kullanımı oköye veriliyordu. 1858 yılında çıkarılan bir “Talimat” ile yönetim birimleri, eyalet, liva, kaza ve köy olarak saptanmıştır.

1839 Tanzimat Fermanı *aşarı* düzeltip, köylülüğün belini büken “*iltizamı*” kaldırmayı öngörüyordu. Devletçe adil kurallar çerçevesinde toplanması için her yerde “*muhasıllık*” meclisleri kurmaya girişiyordu. Ne var ki, aşarın düzeltilmesi her yer için adil bir çözüm sağlamadı. Çünkü bazı bölgelerde ½ oranında alınırken 1/10’a indirilmiş, bu da oradaki yöneticilerin çıkarına bir durum yaratmıştı. Muhasıllık Meclisleri deneyi başarı sağlayamadı; “iltizam” yöntemi kaldırılamadı. Tanzimat, geniş köylü kitlesinin yaşamında, iyiye doğru giden bir yönetim ve düzen getirememişti. Bu yüzden birtakım başkaldırma ve ayaklanmalar görülmeye başlamıştı. 1864’te vilayet yönetiminde yapılan düzenleme ile köyler, taşra yönetiminde en alt yerleşme birimi olarak tanınmıştır. Her köyde, her cemaat için ikişer muhtar ve ihtiyar meclisi olacaktı. Bir köyde sırf Hristiyanlar ya da Müslümanlar varsa, o köyün iki muhtarı ve bir ihtiyar meclisi olacaktır. Köy yönetimlerine vergi salma ve toplama yanında beledi görevlerde verilmiştir. Uygulamada bu beledi görevler yerine getirilmediği gibi, muhtarlar vergi işlerinde birçok yolsuzluk yapacaklar, köylü bu yüzden haksızlığa uğrayacaktır.⁴¹

1858 toprak rejimi, toprakta özelleşmeyi tanımıştı. Artık toprak alım satımı nedeniyle toprakta tekelleşme hızlanıyor ve topraksızlaşma süreci artıyordu. Birkaç örnek dışında devletin tarımsal kredi ve üretim, pazarlama sorunlarında etkin bir örgütlenmeye gidemeyişi, geniş bir köylü kitlesini yerel eşrafın eline bırakmıştır. Bu nedenle kredi, tefeciler, tohumluk

⁴⁰ Yahya S. Tezel, a.g.e., s.71-72

⁴¹ Cevat Geray, a.g.m., s.23

pazarlama olanakları yerel eşraf aracılığı ile sağlanmıştır. ⁴².1869'da miri topraklar tüm işlenebilir toprakların %5'ine indirilmişti. İşlenebilir toprakların geri kalan %70'i ise 1869'da mülk, yani özel mülkiyet altında idi. İşlenebilir toprakların %25'i vakıf topraklarına aitti.⁴³

Türkiye tarımında ciddi anlamda dönüşümlerin, 19. yüzyılın başlarından itibaren değiştiği görülür. Tüketim için yapılan kapalı üreticiliğin, pazar için üretim yapılmaya başlanması ve pazar ilişkilerine duyarlı bir hale gelmesi bu dönemdedir. Ayrıca sadece iç pazarla değil, aynı zamanda dış pazarlarla bütünleşmeye başlaması da de bu tarihlerdedir.

Öte yandan bir tarım ülkesi olan Osmanlı devleti, Payitahtın buğday ihtiyacını Romanya'dan, Odesa'dan, hatta Marsilya'dan karşılar. Anadolu demiryolu açılana değin İç Anadolu kapalı bir havzadır. Anadolu-Bağdat demiryolu ile Türkiye tarımı kabuk değiştirmeye başlar. Daha önce inşa edilen demir yollarının aksine, Anadolu-Bağdat Demiryolu iç pazarı güçlendirir niteliktedir. Demiryolu güzergâhı üzerindeki ekim alanları, kısa sürede iç pazarla bütünleşir. Özetle, 19. Yüz yıl Osmanlı tarımı, dış pazar göstergelerine duyarlı, ülkenin iç ekonomik göstergelerinden kopuk, dış pazar için üretim yapan adacıklardan ve kendi yağı ile kavrulan, geçimlik ekonominin hakim olduğu geniş bir hinterlandtan oluşur.⁴⁴ Bu biçimde şekillenen Osmanlı toprak yapılanması, Cumhuriyet Türkiye'sine devrolur.

Tarımsal ürün artışı için teknolojik dönüşümün yaşanmadığı Osmanlı tarımında vurgulanması gereken önemli bir olgu ise, Merkezi siyasal iktidarın Tanzimat'la birlikte tarımda üretim artışı için bir takım kurumsal etkinliklere girmesidir. Bu yönde ilk çaba Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin kurulmasıdır.⁴⁵ Diğer yandan Osmanlı'nın son döneminde, tarıma yönelik bilgi, beceri ve teknik birikimin gelişmesine yönelik çabalarda ciddi artışlar görülür. Bu çabaların başında tarıma yönelik eğitim kurumları gelir. İlk tarım alanında eğitim 1848'de başlar. 1848'de ilk ziraat mektebi İstanbul yakınlarında açılır. 1881'de Edirne'de ikinci ziraat mektebi açılır. 1889'da da Selanik'te üçüncüsü açılır. İlk iki mektep kısa süre varlığını sürdürse de Selanik'teki mektep 1910'da yüksekokula çevrilir. 1891'de biri Bursa diğeri İstanbul'da olmak üzere tarım öğretimi yapan iki okul açılır. İstanbul Halkalı Ziraat mektebi ziraatın yanı sıra ormancı ve veterinerde yetiştirir. Bu okul 1928'e kadar öğrenimine devam eder. Osmanlı devletinin son dönemlerinde ziraatın çeşitli alanlarında eğitim yapan okulların sayısı artar.⁴⁶

⁴² Cevat Geray, a.g.m., s.24

⁴³ Şevket Pamuk, "Osmanlı Tarımında Üretim İlişkileri", Toplum ve bilim, Sayı:17, 1982, s.17

⁴⁴ Zafer Toprak, "Türkiye Tarımı ve Yapısal gelişmeler (1990-1950)", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Pamuk. Ş & Toprak Z. (ed), Yurt Yay. 1988, s. 20

⁴⁵ Fuat Ercan, a.g.e., s.212

⁴⁶ Zafer Toprak, a.g.e., s.24-25

Uygulamalar

- 1)** Osmanlı Toprak Sistemini bugünün Türkiye'sindeki toprak sisteminden ayıran özellikler nelerdir? Tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Osmanlı Toprak sisteminin genel karakteristiklerini genel özellikleriyle kısaca öğrendik. Bu toprak sisteminin nasıl işletildiğini, Reaya ve Sipahi'nin toprak üzerindeki konumu hakkında bilgi sahibi olduk. Ayrıca Osmanlı Toprak Sisteminin ne zaman ve hangi koşulların etkisiyle değişmeye başladığı, ne tür değişimlerin meydana geldiğini ortaya koymaya çalıştık. Tüm bunlarla birlikte Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte, toprak yapılarında ortaya çıkan değişimleri ortaya koyduk.

Bölüm Soruları

- 1) Osmanlı Toprak Sistemi kısaca aşağıdakilerden hangisiyle isimlendirilmektedir?
 - a) Feodal toprak sistemi
 - b) Miri toprak sistemi
 - c) Büyük tarımsal işletme sistemi
 - d) Aşiret sistemi
- 2) Osmanlı'da temel ekonomisinin temel ünitesini oluşturan aile işletmeleri aşağıdakilerden hangisiyle isimlendirilebilir?
 - a) Raiyyet Çiftliği
 - b) Mültezim
 - c) Sipahi sistemi
 - d) İltizam sistemi
- 3) Mukataalı arazi aşağıdakilerden hangisinde doğru bir biçimde ifade edilmiştir?
 - a) Toprağın küçük çiftçinin elinde bulundurulması
 - b) Toprağı işlemek için gayri Müslimlere verilen sistemin genel adı
 - c) Toprağın belirli bir bedelle birisine kiralandan arazi
 - d) Kira bedeli alınmayan araziler
- 4) Osmanlı'da "Çift-Hane" sistemi olarak isimlendirilen yapı kısaca aşağıdakilerden hangisi ile tanımlanabilir?
 - a) Toprağın Osmanlı bürokratları elinde bulundurduğu yapı.
 - b) Tarımsal ünitenin doğrudan devlet memurlarınca işletilmesi
 - c) Sulu tarımın yapılmadığı arazilerin genel adı
 - d) Bir çift öküzü ve onu işleyebileceği kadar arazisi olan köylü ailesi

- 5) 1858 Arazi kanunu aşağıdakilerden hangisinin daha çok belirginleşmesine yol açmıştır?
- a) Özel mülkiyete geçişi kolaylaştırdı
 - b) Toprak yapılanmasını küçük köylülük lehine yapılanmasına katkı sağladı
 - c) Toprakta denetimin yeniden devlete geçmesine katkı sağladı
 - d) Tarımsal üretimin standart haline gelmesine yol açtı

Cevaplar

1)b, 2)a, 3)c, 4)d, 5)a

5. CUMHURİYET DÖNEMİNE GEÇİŞ VE İLK DÖNEM KIRSAL POLİTİKALAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Cumhuriyete Geçiş Döneminde Kırsal Yapılarda Mevcut Durum
- 2) Cumhuriyetin İlk Döneminde Kırsal Yapılar
- 3) İzmir İktisat Kongresi
- 4) Aşar Vergisinin Kaldırılması
- 5) Bu Dönemde Tarımsal Yapılarda Meydana Gelen Diğer Yapısal Değişme ve Dönüşümler

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Cumhuriyet'e geçişte Türkiye'deki kırsal yapıların temel özellikleri nelerdir?
- 2) Cumhuriyetin ilk döneminde kıra ve köylüye yönelik hangi politikalar uygulanmıştır?
- 3) İzmir İktisat Kongresinin tarımsal yapılar açısından anlamı nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Cumhuriyete geçişle birlikte kırsal yapılarda meydana gelen değişimler öğrenilmiş olacak.	
	Cumhuriyetin ilk yıllarında “Toprak Reformu” çabalarına değinilmiş olacak.	
	İzmir İktisat Kongresi ve kırsal yapılara yönelik kararlar özetlenecek.	
	Tarım, sanayi ve ticaret alanlarındaki gelişmelerin incelenmesi.	
	Osmanlı’da önemli bir tarımsal vergi olan “aşar”ın kaldırılması ile ilgili gelişmeler ortaya konacak.	

Anahtar Kavramlar

- Kırsal Politika
- Dünya Ekonomik Bunalımı
- İzmir İktisat Kongresi
- Aşar Vergisi
- Tanzimat Fermanı

Giriş

Cumhuriyet öncesi döneme gelindiğinde, Türkiye’de tarımsal yapılarda önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesi söz konusu olur. Kapalı ve geçimlik üretim yapan fakat buna karşın parasal fiyat göstergelerine duyarlı, dış pazarla bütünleşen bir yapıya doğru evrildiği görülür. Anadolu-Bağdat Demiryoluna değin tüm ulaşım şebekesi ihracata yöneliktir. Kapitülasyonların ışığında düzenlene gümrük tarifeleri, dış ticaretin gelişimine geniş olanak sağlar. Fakat iç pazar bütünleşmesini olmadığı bir ortamda Osmanlı parasıda istikrardan yoksundur.

Osmanlı kırsal yapılarında meydana gelen bu türden değişimler, her şeyden önce reayanın ürettiği ürün üzerinde farklılaşmış bir takım denetim mekanizmaları geliştirdiğini göstermektedir. 1932 yılından itibaren devlet önderliğinde yaygın deyiimiyle “sanayileşmeye” ağırlık vermiştir. Böylece iktisadi öncelikler tarımsal mallar ihracatından iç pazara yönelik sanayileşmeye kaydırılınca, hükümetler fiyatların tarım aleyhine dönmesini olumsuz bir gelişme değil, sanayileşme için gerekli kaynakları sağlayacak bir fırsat olarak görmeye başlamıştır.

5.1. Cumhuriyete Geçiş Döneminde Kırsal Yapılarda Mevcut Durum

Cumhuriyet öncesi döneme gelindiğinde, Türkiye’de tarımsal yapılarda önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesi söz konusu olur. Kapalı ve geçimlik üretim yapan Türk tarımı fakat buna karşın parasal fiyat göstergelerine duyarlı, dış pazarla bütünleşen bir yapıya doğru evrildiği görülür. Bu durum son bir kaç asırdır kırsal yapılara yönelik uygulanan politikaların neticesi olarak ortaya çıktığını söylenebiliriz. Böylece Osmanlı tarımı çok uzun dönemdir devam eden geleneksel yapısından büyük ölçüde sıyrılır.

19. yüzyılın liberal ortamının ürünü olan dışa dönük, dış pazara açılmış olan adacıklardan oluşan ticarileşmiş tarım odakları ülkede ikili (dual) bir ekonominin temelini atar. Anadolu-Bağdat Demiryoluna değin tüm ulaşım şebekesi ihracata yöneliktir. Kapitülasyonların ışığında düzenlene gümrük tarifeleri, dış ticaretin gelişimine geniş olanak sağlar. İç Pazar bütünleşmesini olmadığı bir ortamda Osmanlı parası istikrardan yoksundur. Yörelere alışageldikleri paraları ya da yoğun ekonomik ilişki kurdukları ülkelerin paralarını tedavülde tutarlar.

Tarımsal yapının değişimi için iç pazarın oluşması zorunludur. Geleneksel, kapalı kırsal kesim çözülmeli pazara açılmalıdır. 19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin çarpıklığı dış pazarın belirleyiciliğinden kaynaklanır. İç Pazar göstergeleri son derece güdük kalır; iktisat politikaları dış politikanın güdümüne girer artar.⁴⁷

Batı Anadolu’nun demiryoluna kavuşmasının önemli sonuçları olmuştur. Anadolu demiryolları yüzyıllardır görece ulaşılması zor olan Ankara, Eskişehir ve Konya bölgelerini ulaşımına açıyordu. Böylece bu bölgelerde üretilen hububat ürünleri buralardan İstanbul’a, İstanbul’dan da Avrupa’ya taşınmasına imkân sağlıyordu. Ulaşım ağında ortaya çıkan değişim, bu bölgeleri dışa bağlarken, köylünün üretim ilişkilerinde bazı değişimleri de beraberinde getiriyordu. Her şeyden önce köylü, ürettiği ürünler üzerinde değişikliğe giderek dış talebe yönelik ürünlerin üretimine öncelik veriyordu. Ayrıca var olan talep yönünde ürününü dış talebe satmak istemiştir. Üretimin bu boyutunda meydana gelen değişim, artı-ürün aktarma mekanizmasının yapısal bir değişikliğe girmesi yönünde önemli bir farklılaşmadır. Köylülerin pazara yönelik üretimde önceliklerini, Batı Avrupa’nın ihtiyacı olan arpa ve buğday gibi temel gıda maddeleri, daha sonra da lüks yiyecek maddeleri olmuştur. Örneğin, Avrupalıların tütün talepleri köylüler üzerinde etkin olmuş ve Manisa, Muğla, Denizli köyleri tütün ekimine yönelmişlerdir. Pamuk ekiminde de aynı artış göstermiş, 1861’de pamuk rekoltesi 9,7 milyon olurken, ertesi yıl rekolte dört kat artmıştır.

Osmanlı kırsal yapılarında meydana gelen bu türden değişimler, her şeyden önce reayanın ürettiği ürün üzerinde farklılaşmış bir takım denetim mekanizmaları geliştirdiğini göstermektedir. Ayrıca önemli olan diğer bir değişim de, üreticinin uluslararası piyasalara yönelik meta üretimine girmesi ve dolayısıyla piyasa sürecinde artı-ürüne değişik yollarla el

⁴⁷ Zafer Toprak, a.g.e., s.20

konulmasıdır. Değişmeyi en yavaş izleyen Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde ise, artı-ürüne daha geleneksel mekanizmalarla (siyasal süreçler, ağalık vb.) el konulabiliyordu. ⁴⁸

Osmanlı son dönemlerinde hızla yaşanan bu gelişmeler, bir yandan dış pazara yönelik ürün çeşitliliği ve ihracat oranlarında artışlara neden olurken, diğer yandan Anadolu'nun birçok bölümünde tarımsal yapılarda olumsuz gelişmelerin yaşanmasını hızlandırıyordu.

Nitekim 1913 yılında derlenen bilgilere göre toprakların % 39'u çiftçi ailelerin, % 1'ini oluşturan beylerin, %26'sı ailelerin, % 4'ünü oluşturan toprak ağalarının ellerindeydi. Küçük ve orta genişlikteki aile işletmeleri toplamının % 87'sini oluşturmakta, ancak toprakların %35'ini işlemekteydi. Çiftçi ailelerin % 8'ide topraksızdı. Birinci Dünya savaşı sırasında, dış dünya ile ilişkisi bulunmayan küçük topluluklar durumundaki köylerin ekonomileri kapalı idi. Para ve piyasa işlemleri içindeki payı %20'yi aşamıyordu.. Köylü, aile gereksinimleri için üretim yaptığından her hangi bir yeniliğe ilgi duymuyordu. Devletle köylü ilişkileri çoğu kez vergi ve askerlik işlemlerinden ileri gitmemişti. Yol, su, okul sağlık ocağı vb. kamu tesislerinin köye ulaştırılması söz konusu olmuyordu. Bir anlamda, Anadolu köylüsü, yönetimle yabancı düşmüş küçük birimlerde yaşıyordu.

1920 yıllarında tarımda doğal ekonominin yaygın olduğu ilkel teknoloji kullanımı oldukça yaygındı. Pulluk kullanımı karasabanın yanında yaklaşık altıda bir oranındaydı ve tarımsal üretim tamamıyla insan emeğine bağımlı idi. Tarımda artı değer önemli bir dilimini de devlet vergi olarak almaktaydı. Aşar vergisi, Kurtuluş Savaşı yıllarında devletin vergi gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmuyordu. Köylüler, aşar dışında, çeşitli vergiler de ödemekteydiler. ⁴⁹

5.2. Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Kırsal Politikalar

1927 sayımına göre 13,5 milyonluk Türkiye nüfusunun yüzde 83,7'sinin kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Aynı yıl yapılan tarım sayımı sonuçlarına göre de, çiftçi aileleri sayısı 1.751.239 olup, 9.145.000 nüfusu temsil etmektedir. Çiftçi aile sayısı ile, tarım işletme sayısı hemen hemen eşittir. Bundan da küçük aile işletmelerinin tarımsal yapılara egemen

⁴⁸ Fuat Ercan, a.g.e., s. 204-205

⁴⁹ Cevat Geray, a.g.e., s.26-27

olduğu anlaşılmaktadır. Bütün ülkede tarım makine sayısı 15.711'den ibarettir. Çeki hayvanları 3,3 milyon dolayındadır.⁵⁰

“1929 Dünya Bunalımı sonrasındaki 1930’lu yıllar Türkiye tarımı için bir çöküntü dönemidir. Bu dönemdeki en önemli gelişme, dünya piyasalarındaki fiyat hareketlerine bağlı olarak hem tütün, üzüm, fındık, pamuk, incir gibi Türkiye’nin ihraç ettiği ürünlerin, hem de buğday ve diğer hububat ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesidir. Böylece dış ticaret hadleri ülke ekonomisi aleyhine dönerken, iç ticaret hadleri de tarım aleyhine dönmüştür. Dünya piyasalarındaki bu koşulların etkisiyle, Türkiye’de hükümetler 1929 sonrasında korumacılığa ve devlet desteğinde özel sektöre dayalı sanayileşmeye ağırlık vermişlerdir. Ancak bu strateji yeterli sonuç vermeyince, Tek Parti Rejimi 1932 yılından itibaren devlet önderliğinde yaygın deyiimiyle “sanayileşmeye” ağırlık vermiştir. Böylece iktisadi öncelikler tarımsal mallar ihracatından iç pazara yönelik sanayileşmeye kaydırılınca, hükümetler fiyatların tarım aleyhine dönmesini olumsuz bir gelişme değil, sanayileşme için gerekli kaynakları sağlayacak bir fırsat olarak görmeye başlamıştır. Özellikle buğdayda destek alımlarının başlatılmasına rağmen, 1930’lu yıllarda devletin hububat ve diğer tarımsal mal piyasalarına müdahalesi sınırlı kalmıştır.

Bu dönemde dünya piyasalarındaki olumsuz gelişmelerle, hükümetin izlediği sanayileşme öncelikli politikalara kötü hava koşulları da eklenince ortaya tarımsal kesim için son derece olumsuz bir tablo çıkmaktadır. Bir yandan fiyatlar düşmüş, öte yanda da tarımsal üretim durgunluk hatta gerileme içine girmiştir. Daha çok geçimlik üretim gerçekleştiren küçük üreticiler için Dünya Buhranı büyük bir darbe olmuştur. Küçük toprak sahipleri tefecilere ve büyük toprak sahiplerine olan borçlarını ödeyemez hale gelmişler, topraklarını veya çift hayvanlarını elden çıkarmak zorunda kalmışlardı. Toprağını kaybeden çiftçi zorunlu olarak ortakçı ve kiracı durumuna düşmüşlerdi. Pazar için üretim yapan orta köylüler ve büyük çiftçiler ise hem fiyatlardaki olumsuz hareketlerden, hem de üretim gerilemesinden etkilenmiştir.

Böylece kentlerdeki hızlı sayılabilecek sanayileşmenin faturasını, bir ölçüde dünya koşulları, bir ölçüde de bilinçli olarak izlenen devlet politikaları nedeniyle tarımsal üretici ödemiştir.

Öte yandan 1930’ların ikinci yarısında tarımsal kesimin küçümsenmeyecek bir toparlanma eğilimi içine girdiğini görmekteyiz. Bitkisel üretim 1930’ların ikinci yarısında büyük bir sıçrama göstermektedir. Resmi istatistiklere göre, 1936 yılında başlayan bu sıçramadan sonra, 1938-39 yıllarının genel bitkisel üretim düzeyi 1928-29 ve 1932-33 düzeylerinin yüzde 63’ü üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde buğday üretimi yaklaşık yüzde 80, hububat üretimi de yüzde 70 üzerinde artış göstermiştir. Ayrıca bu üretim artışları sayesinde yoksul köylülerin bir ölçüde toparlanabildikleri, orta köylülerle, büyük çiftçilerin

⁵⁰ Mete Tunçay, a.g.e., s.192-193

ise durumlarını düzelttikleri ve hatta bu son iki kesimin Savaş öncesinde, 1938-39 yıllarında 1928-29'a kıyasla daha iyi durumda oldukları söylenebilir".⁵¹

Toprak reformuna yasal yolun açılması amacıyla 1924 Anayasası'nda, 1937 yılında yapılan değişiklikle, "çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için" uygulanabilecek kamulaştırma eylemlerine açık bir hale getirilmiştir. Ekim 1937'de kurulan Celal Bayar Hükümetinin programına da toprak reformu girmiştir. Fakat daha sonraki tek parti dönemlerinde olduğu gibi, bu dönemde de toprak reformu konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır.

Sonuç olarak, 1930 ve 1940'lı yıllarda milli gelirin büyük bir kesimi tarımdan elde ediliyor, emeğin büyük bir kesimi tarımda istihdam ediliyor ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşıyordu. Bu durumdaki bir ekonomide tarım, ekonomik politikaların esas ilgi alanı olmalıdır. Fakat bu dönemi inceleyen ekonomi tarihçileri daha çok sanayideki devletçilik uygulamalarına yoğunlaşmış olduğunu görürüz. Yine o dönem içinde yer alan uygulama ve düzenlemelerin sanayi kesiminde olduğu gibi, açıkça ortaya konulmuş bir plan dokümanı içinde yer almamışlardır.⁵² Bu dönem sürecinde yapılmaya çalışılanların çoğunun, mevcut şartların zorlaması sonucunda uygulamaya konulmuş, parça parça kararlar olduğu açıkça görülür.

5.2.1. İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresinde (17 Şubat–4 Mart 1923) köylünün sorunları tarımsal gelişme konuları ile birlikte ele alınmıştır. Bu kongrede tarımsal kesim üzerine önemli kararların alındığını görüyoruz.

Kongrede büyük toprak sahipleri aşarın kaldırılmasını, tarımsal eğitimin sağlanmasını, Ziraat Bankası kredilerinin arttırılmasını, köyde dirliğin gerçekleştirilmesini, tarımın makineleştirilmesini ve tarımın kapitalistleştirilmesi savunuyorlardı. Banka kredilerinin yetişmediğinden, tefeci kredisinin yüksek faizli olduğundan yakınıyorlardı. Çiftçi temsilciler Kongre'de eğitimin üzerinde çok durmuşlardır. Köy okullarının uygulamalı olması, yeni uygulamaların yayılması, çocuklara iş başında çiftçiliğin öğretilmesi, aydın kişilerin köylerde yerleşmelerinin özendirilmesi gereği belirtiliyordu. Okul bitirenlerin askerlik yükümlülüğüne benzer biçimde köylerde öğretmenlik yapmaya zorlanması önerilmişti.⁵³

. Kongre'de tarımın köylü üretimi olduğuna, ticaret için üretim yapılmadığına, tarımsal üretimin düzenlenmesi zorunluluğuna değinilmiştir. Kongrede öne çıkan dikkat çeken maddeler şu şekilde sıralanabilir.

Az topraklı köylüleri birleşmeye teşvik etmelidir. Bu hususta hükümetin görevi, aynı mıntika köylülerinin istihsal kooperatifleri etrafında çalışmalarını birleştirmelerini

⁵¹ Şevket Pamuk, a.g.e., s.92-96

⁵² İlhan Tekeli & Selim. İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Pamuk. Ş & Toprak Z. (ed), 1988, Yurt Yay., s. 37

⁵³ Cevat Geray, a.g.e., s. 29-30

göstermektedir. Kurulması kararlaştırılan köy bankaları, bu kooperatiflerin ihtiyaçlarını uygun şartlarla karşılamalıdır. Her tarafta açılacak olan alım satım kooperatifleri böylece aracılardan elinden kurtaracaktır.

Türkiye’de adaletsiz bir arazi dağılımı vardır. Memlekette mevcut hali araziden veya istimlak edilen çiftliklerden yoksullara yer göstermek ve köy kominaları şeklinde işletme teşkil etmelerine yol göstermek icap eder.

Garp sermayesinin son sistem çiftlikler kurarak köylülerimizi boğaz tokluğuna istismar etmesi kabul edilememeli, garp sermayesi yalnızca sanayi ve inşaat-ı nakliye hususlarında kullanılmalıdır.

Ortakçılık ve yarıcılık usullerinin uygulanması yasaklanmalıdır.

Hiçbir borca karşılık olarak, köylünün toprağı ziraat aletleri ve hayvanları veya bir yıllık erzakının satılması mümkün olmamalı, bunun için kanun yapılmalıdır.

İlköğrenimi mecburi kılarak “köylünün cehaletten kurtarılmasına yardım etmelidir”⁵⁴ (Geray; 2011: 30-31).

Kongrede çiftçilerin talepleri dikkate alınmış olmakla birlikte, tarım konusunda alınan kararların daha çok, piyasaya yönelik üretim yapan büyük arazi sahiplerinin istekleri yönünde olduğu söylenebilir.

5.2.2. Aşar Vergisinin Kaldırılması

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923-1929 dönemi ekonomi politikasına damgasını vuran İzmir İktisat Kongresi’nin oy birliği ile alınmış kararlarından biri de aşarın kaldırılmasıdır. Aşar, Osmanlı mülkiyet rejimini temsil eden zamanın en önemli vergilerindendir. Aşar, mülkiyeti devlete ait olan toprakların kullanımı karşılığında alınan bir tür kira gibi düşünülebilir. Geleneksel Osmanlı vergi sisteminin en önemli öğelerinden olan aşar vergisi, 17 Şubat 1925 tarihinde çıkarılan bir kanunla kaldırılmıştır. Böylece, Tanzimat’tan itibaren Osmanlı hükümetlerinin defalarca kaldırmaya yeltendiği iltizam sistemi de (vergilerin toptan satışı) sona ermiş oldu. Dönemin basını, aşar vergisinin kaldırılmasını geleneksel Osmanlı sisteminden kopulması ve köylü üzerindeki vergi yükünün hafifletilmiş olması nedeniyle büyük bir devrim olarak sunmuştur. Bir bakıma, Cumhuriyet rejiminin temel ilkelerinden olan halkçılığın böylece gerçeklik kazandığı düşünülmüştür.

Aşar vergisi, köylünün, ürününün belli bir oranını devlet hazinesine ayni vergi olarak ödemesi anlamına geliyordu. Bu oran Osmanlı tarihi boyunca çeşitli koşullara bağlı olarak bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermiş ve %10 ile %30 arasında seyretmiş ve hatta %50’lere ulaştığı da olmuştur. Aşar vergisi ve iltizam yöntemi, modern devlet aygıtının yeterli ölçüde gelişmediği bir ortamda, köylünün artı ürününe doğrudan merkezi devletin kurumları ve memurları aracılığıyla el koymak yerine, vergi toplama hakkının şahıslara açık

⁵⁴ Cevat Geray, a.g.e., s. 30-31

artırma yöntemiyle devredilmesi anlamına geliyordu. Aşar vergisinin iltizam yöntemiyle toplanıyor olması köylüyü mültezimin istismarına maruz bırakıyor ve vergi yükünü daha da katlanılmaz hale getiriyordu. Diğer yandan, devlet için iltizam sistemi, köylünün artı ürününün bir kısmının mültezime terk edilmesi anlamına geliyordu. Devlet gelirlerini merkezileştirme ve modern bir maliye örgütü oluşturma amacıyla Tanzimat, II.Abdülhamid, ve II. Meşrutiyet dönemlerinde, iltizam sisteminin kaldırılıp aşar vergisinin doğrudan devlet memurları aracılığıyla toplanması için bir çok girişimlerde bulunulmakla birlikte, vergi sisteminin modernleştirilmesi çabalarından kayda değer bir sonuç alınamadı. Cumhuriyet’e de miras kalan modernleşme söylemi aslında devletin vergi toplama hakkını tek elde toplama çabasının bir ifadesi idi.⁵⁵

1925'te aşar vergisinin kaldırıldığında, Tüccar ve esnaftan alınan 1,5 milyonluk kazanç vergisi yanında, köylü 18 milyon aşar ödüyordu. Aşar vergisi, tarım ürünlerinden hasat sırasında “ürün” olarak alınan vergidir. Verginin toplanması arttırma yolu ile “*mültezime*” bırakılmıştı. Mültezimler, genellikle o bölgenin tefecileri, tüccarlarıdır. Aşarın kaldırılması ile ağa, tefeci, tüccar, hatta devlet sömürüsü azalmıştır. Aşarın kaldırılmasının küçük üreticinin tarım ürününü arttırma, iç pazara yollama olanaklarını arttırdığı, böylece kapitalistleşme sürecine katkı sağladığı söylenebilir.

Fakat arazi vergisi, tekel maddelerine zam yoluyla aşarın kaldırılmasından doğan gelir açığını devlet karşılamaya çalışmıştır. Çünkü aşar bütçenin gelir kaleminde önemli bir yer tutmaktaydı. Bu da yine küçük ve orta çiftçinin zararına olmuştur.⁵⁶

Bu Dönemde Tarımsal Yapılarda Meydana Gelen Diğer Yapısal Değişme ve Dönüşümler

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarımsal yapılara yönelik yapılan bazı uygulamalar kısaca aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Cumhuriyet döneminde köylüye yönelik adımlardan biri, 18 Mart 1924’de 442 sayılı Köy Yasası’nın çıkarılmasıydı. Fakat bu yasanın türlü nedenlerden dolayı geniş kapsamlı uygulaması mümkün olmamıştır. Köy yasası, Rumlar ve Ermenilerden kalan verimli

⁵⁵ <http://tarihsiyasetdusunceler.wordpress.com/2013/03/13/asar-vergisi-cumhuriyet-rejimi-ve-anadolu-koylusu/>

⁵⁶ Cevat Geray, a.g.e., s. 33

topraklarda eşkıyalığın, hırsızlığın önlenmesine ilişkin büyük toprak sahiplerinin yakınmaları nedeniyle köyde dinginliğin sağlanması amacını da gütmekteydi.⁵⁷

Tarımda gelişim ortamı sağlayan düzenlemelerden birisi de mülkiyetin güvence altına alınmasıdır. Tanzimat fermanının kişi can ve mal güvenliği ilkeleri, Arazi kanunnamesi ile ayrıntılandırmıştı. 1926 Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu toprakta özel mülkiyeti ve özel mülkiyet esasları üzerine kurulu üretim ilişkilerini pekiştirir.

Toprakta tasarruf işlemlerinin güvenilir sağlam esaslara bağlanması için kadastro zorunludur. Toprakla ilgili her türlü yasal işlem tapu sicili gerektirir. Taşınmaz mal uyuşmazlıkları tapu siciliyle çözüm bulur. Toprak dağıtımı, iskan, istimlak ve benzeri işlemler tapu sicili üzerinden yürütülmektedir. Bu kaygılarla 1925'ten itibaren sicilli emlak içeren tapu kütüğü oluşturulmasına başlanır.

İç pazarın oluşumunda bir başka gelişme ticaret borsalarıdır. Meşrutiyet yıllarında tahıl borsaları kurma girişimi olursa da başarılı sayılabilecek tek örnek Konya'dır. Ticaret borsaları Cumhuriyetle birlikte önem kazanır. 1924 tahıl yasayla ticaret borsalarının kurulmasına başlanır ve 1950'ye değin toplam 26 ticaret borsası faaliyet göstermeye başlar.

Tarımsal ürünlerin fiyat istikrarına kavuşması için 1932'de yasal düzenlemeye gidilir. Devlet tahıl ticaretine müdahale etme gereği duyar. Ziraat Bankası'na üreticiden buğday satın alma yetkisi tanınır. Fiyatların tespiti ve alım yerinin belirlenmesi Hükümete bırakılır.

Zamanla buğdayda izlenen düzenleyici fiyat politikasını diğer tahıllara da yayma gereği doğar. Kapsamlı alım politikası Ziraat Bankası'nın imkanlarını aşar. 1938 tarihli bir yasa ile Toprak Mahsulleri Ofisi kurulur. Yasa Ofis'e tahıl fiyatlarını koruma ve düzenleme görevini verir. Ayrıca bu görevi gereği gibi yerine getirebilmesi için Ofis'e ihracatta ve ithalatta bulunma yetkisi verilir.

1923'te İstihsal, alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi yayınlanır. Bu Cumhuriyet'in ilk kooperatifçilik mevzuatıdır. 1935'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ve Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkartılır.

1848'de kurulmaya başlanan ziraat mektepleri, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren açılmaya devam eder. 1930'lu yıllarda tarım eğitimi alanında en büyük atılım Yüksek Ziraat Enstitüsüdür. 1933 yılında Ankara'da beş fakülteden oluşan bu okul ziraat, orman ve veterinerlik alanlarında eğitimini sürdürür. Yüksek Ziraat Enstitüsüne bağlı Orman Fakültesi açılır. Ayrıca köylüyü eğitmek amacı ile çeşitli kurslar açılır. 1931'de Ankara'da Tavukçuluk Enstitüsü açılır.

Örgün ve yaygın eğitim ağırlıklı girişimlerin yanı sıra doğrudan üretim ve verime yönelik girişimlerde bulunulur. Bu amaçla çeşitli yerlerde bitkisel tohumların ıslahına yönelik Tohum Islah istasyonları açılır.

⁵⁷ Cevat Geray, a.g.e., s. 29

Damızlık hayvan yetiştirmeye önem verilir ve 1924'te Karacabey harası kurulur. Bu daha sonra çeşitli bölgelerde açılan haralar izler. Hayvancılık özendirilir ve bu amaçla ilk yıllarda çeşitli yarışlar ve sergiler yapılır.⁵⁸

Tanzimat dönemindeki gelişmelerle bağlantılı olarak, 1926 Medeni Kanunu, Borçlar Kanunu mülkiyet düzenlemelerini getirmiştir. Toprakla ilgili tapu işlemleri yürürlüğe konmuş ve mülkiyet ve mirasla bölünmelerde düzenleme yapılmaya çalışılmış, ticaret borsaları kurulmuştur. Çeşitli kooperatifçilik hareketleri başlatılarak iç pazarın oluşmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönem de tarımda büyük desteği Ziraat Bankası sağlar. Ziraat Bankasına Tarım borsaları kuruluncaya değin üreticiden buğday alma yetkisi verilir ve çeşitli krediler toprak sahiplerine sağlanmaya başlanır. Osmanlı döneminde başlatılan tarımda eğitim ve bilgi becerinin arttırılmasına yönelik faaliyetler Cumhuriyetle birlikte devam eder. Çeşitli ziraat mektepleri, Yüksek Ziraat Enstitüsü açılır. Ayrıca çeşitli Köy Eğitimcileri kursları açılır.

⁵⁸ Zafer Toprak, a.g.e. s.21-26 Not: Bu bölüm yazarın ilgili makalesi baz alınarak oluşturulmuştur.

Uygulamalar

- 1) İzmir İktisat Kongresi Türkiye’deki tarımsal yapılarda neyi hedefliyordu? Tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş döneminde Türkiye'de tarımsal yapılarda önemli değişim ve gelişmelerin olduğu ve bu değişimin temel dinamiklerinin neler olduğunu öğrendik. Cumhuriyet Türkiye'si ile birlikte, yeni rejimin tarım kesimine yönelik politikaları ve bunların sonuçları hakkında genel bilgiler ortaya konulmaya çalışıldı. Cumhuriyet'in iktisat politikalarının belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan İzmir İktisat Kongresi'nin tarımsal konuları nasıl ve ne yönde ele aldığını ortaya koyduk. Osmanlı'da köylünün belini büken vergilerden biri olan aşar vergisinin kaldırılmasından söz ettik. Ayrıca tarıma yönelik ilk dönem yapısal gelişmelerin neler olduğunu öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisinde Osmanlı döneminin son dönemlerinde kırsal yapıların durumu ile ilgili ifadelerden hangisi daha doğrudur?
 - a) Kapalı geçimlik üretim önemli ölçüde azalmıştı.
 - b) Kırsal piyasalar dış pazarlarla tamamen bütünleşmişti.
 - c) Çok uzun süredir devam eden geleneksel yapılar dönüşmeye başlamıştı
 - d) Tarıma teknoloji yoğun olarak girmişti
- 2) Aşağıdakilerden hangisi Batı Anadolu'nun demir yoluna kavuşması ile ortaya çıkan sonuçlardan biri değildir?
 - a) Ankara, Eskişehir, Konya gibi bölgelerin ulaşım imkanlarını genişletti.
 - b) Orta Anadolu'da üretilen tarımsal ürünlerinin İstanbul'a ulaşımını kolaylaştırdı.
 - c) Orta Anadolu'da üretilen tarımsal ürünlerinin Avrupa'ya taşınması imkanlarını arttırdı
 - d) Köylünün ürettiği ürünlerde bir değişim gereksinimini ortaya çıkarmadı
- 3) Aşağıdakilerden hangisi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımına bağlı olarak Türkiye tarımında meydana gelen durumlardan biri değildir?
 - a) Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerde ciddi düşmeler yaşandı.
 - b) Hububat ürünleri fiyatları düştü
 - c) Tarım ticaret hadleri Türkiye'nin lehine döndü
 - d) Devlet özel sektöre dayalı sanayileşmeye ağırlık verdi
- 4) Aşağıdakilerden hangisi İzmir İktisat Kongresinde tarıma yönelik savunulan görüşlerden biri değildir?
 - a) Geleneksel tarımın devamı
 - b) Tarımsal kredilerin arttırılması
 - c) Köy okullarının uygulamalı olması
 - d) Ortakçılığın yasaklanması gerektiği

5) Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriye'in il döneminde yapılan yapısal dönüşümlerden biri değildir?

- a) Tarım borsalarının kurulur
- b) Ziraat Bankası üreticiden buğday satın alır
- c) Balıkçılık destekleri arttırılır
- d) Toprak mahsulleri Ofisi kurulur

Cevaplar

1)c, 2)d, 3)c, 4)a, 5)c

6. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE TARIMSAL POLİTİKALAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) II. Dünya Savaşı Yıllarına Ekonomik Açıdan Türkiye'ye Genel Bir Bakış
- 2) İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikaları
- 3) Toprak Reformu (Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu)
- 4) Köy Enstitüleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) 1930’larda Türkiye nüfusu ne kadardı? Bu nüfusun ne kadarı kırsal alanlarda yaşıyordu?
- 2) Milli Koruma Kanunu ne demektir?
- 3) İkinci Dünya savaşı yıllarında Hükümet ne tür yükümlülükler getiriyordu?
- 4) Yol vergisi ne demektir?
- 5) Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu temelde neyi hedefliyordu?
- 6) Köy Enstitüleri neden politik tartışmalarda sürekli gündeme gelmiştir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	İkinci Dünya savaşı yıllarında Türkiye’de tarım politikalarının nasıl şekillendiğini ortaya koyduk.	
	Emek yükümlülüğünün ne tür yükümlülükler getirdiğini öğrendik	
	Aşar vergisinin neden geri geldiğini öğrenmiş olduk.	
	İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hükümetin uyguladığı politikaların, tek parti ile köylünün arasını açmada önemli bir rol üslendiğinin nedenlerini ortaya koyduk.	

Anahtar Kavramlar

- Emek Yüklümlülüğü
- Tarımsal Ürüne El Koyma
- Toprak Mahsulleri Vergisi
- Toprak Reformu
- Köy Enstitüleri

Giriş

Oldukça yetersiz ekonomik koşullar içinde Cumhuriyet Türkiye'sine giren ülke, 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi politikalar ve çeşitli açılımlarla, kalkınma konusunda belirli başarılar elde etmişti. Ancak, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'de gelinen ortam, yakalanan iyimser havanın yerini kötümserliğe bırakmaya başlamıştı. Türkiye savaşa girmemişti fakat, siyasi ve ekonomik açıdan son derece sıkıntılı yıllar başlamış oluyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkartılan bir takım olağanüstü yasalar döneme damgasını vuruyordu. Bu dönemde uygulanan politikalar bugün bile sonuçlarını tartıştığımız politik sonuçlara yol açıyordu. İkinci Dünya savaşı yılları tarımsal üretimin önemli ölçüde gerilediği yıllar olmuştu. Çok partili sisteme geçme öncesinde, Tek Parti çiftçiyi topraklandırmak amacıyla Çiftçiyi Kalkındırma Kanunu'nu yasasını çıkardı fakat çeşitliçevrelerin etkili direnişi sebebiyle bu yasayı uygulamaya koyamadı.

6.1. II. Dünya Savaşı Yıllarına Ekonomik Açıdan Türkiye'ye Genel Bir Bakış

Oldukça yetersiz ekonomik koşullar içinde Cumhuriyet Türkiye'sine giren ülke, 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi politikalar ve çeşitli açılımlarla, küçümsenemeyecek bir başarıya ulaşmıştı. Ancak, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'de gelen ortam, yakalanan iyimser havanın yerini kötümserliğe bırakmaya başlamıştı. Türkiye savaşa girmemişti fakat, siyasi ve ekonomik açıdan son derece sıkıntılı yıllar başlamış oluyordu. 1938-1945 yılları arasında gayri safi milli hâsılada sabit fiyatlarla % 27'lik bir gerileme yaşanmıştır. Sanayi kesimindeki % 23'lük, tarım kesimindeki ise % 35'lik bir azalma olmuştur.⁵⁹Tüm bu gelişmeler sonucunda devlet tarafından bazı sert kanunlar uygulamaya konulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkartılan bir takım olağanüstü yasalar, döneme damgasını vurmuştur. Bunlardan bir tanesi 1940 tarihli "**Milli Korunma Kanunu**", diğeri ise 1942 tarihli "**Varlık Vergisi Kanunu**" dur.

Bugün bile sonuçlarını tartıştığımız bu yıllar ve kanunlar, özellikle tek parti rejimi ile köylülük ve köylülüğün farklı kesimleri arasındaki ilişkileri gündeme getirmektedir. Şüphesiz bu süreç sadece ekonomik yaklaşımlarla çözülmesi mümkün değildir. Sorunun siyasal, kültürel vb. birçok boyutu vardır.

Tarımsal üretime baktığımızda, genel üretim düzeylerindeki ilk gerileme 1941 yılında ortaya çıkmıştır. Bu yılda üretim 1938-39 düzeylerinin yaklaşık yüzde 12 gerisinde kalmış ve 1945 yılında en düşük düzeylere ulaşmıştır. 1945 yılında genel bitkisel üretim hacmi 1938-39 yıllarındaki düzeyin yüzde 34 altında kalmıştır. Bu düşüşten en fazla etkilenen ürünlerde, buğday, arpa ve diğer hububatlar olmuştur. Resmi veriler göre 1941 yılında buğday üretimi 1938-39 düzeylerinin yüzde 17 gerisine düşmüştü. 1945'e gelindiğinde ise, buğday üretim hacmi, Savaş öncesi düzeylerin yaklaşık yüzde 51 gerisinde kalmıştır.⁶⁰

Tarımsal ürünlerdeki bu gerilemenin iki temel nedeninden söz edebiliriz. Bunlardan birincisi, o yıllarda kıt olan emeğin önemli bir bölümünün silahlı kuvvetlere alınması ki yaklaşık 18 milyonluk bir ülke, yaklaşık olarak 1 milyonun üzerinde bir orduya sahipti. İkincisi ise ileride ayrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız, tarım kesimine yönelik uygulanan politikalar.

6.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikaları

Savaş yılları boyunca Tek Parti Hükümetlerinin (CHP) uyguladığı iktisadi ve toplumsal politikalar yasal dayanaklarını 18 Ocak 1940'da TBMM tarafından kabul edilen Milli Koruma Kanunundan alıyordu. Hükümete ekonomiye yaygın bir biçimde müdahale edebilme yetkisi veren Milli Koruma Kanunu savaş yıllarının en önemli iktisadi yasası olarak

⁵⁹ Ahmet Makal, "65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti", Tartışma Metinleri, No.76 Ankara Üniversitesi, 2004, s. 4.

⁶⁰ Şevket Pamuk, a.g.e. s.98

nitelendirilebilir. Nitekim, bu çerçevede yasaya dayanılarak çıkartılan kararnameler Savaş yıllarındaki iktisat politikalarının temelini oluşturmıştır. ⁶¹

Savaş yılları boyunca devletin kırsal nüfustan talepleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

Emek yükümlülüğü: Askerlik hizmeti emek yükümlülüklerinin en önemlisiydi. Büyüklüğü bir milyonu aşan bir ordu, genç yaşlardaki nüfusun önemli bir bölümünün tarımdan koparılması demektir. Ayrıca hükümetler askeri olmayan amaçlarla da kırsal nüfusa çeşitli yükümlülükler getirmiştir. Kırsal nüfusu yol yapımında, diğer yapım işlerinde, kömür madenlerinde ve devlet üretim çiftliklerine yakın yörelerde oturan köylülere ücretli işçi olarak çalışmaya zorlamışlardır. Hatta sınırlı da olsa, emek darlığının ciddi boyutlara ulaştığı kimi yörelerde, köylülerden ücret karşılığında, büyük toprak sahiplerinin özel çiftliklerde çalışmaları da talep edilmiştir.

Para olarak vergilendirme: Savaş yılları boyunca kırsal nüfustan para olarak toplanan üç tür vergi vardır; Arazi vergisi, Hayvan vergisi ve Yol vergisi. Yol vergisini yapım işlerinde çalışarak ödemek mümkündür. Söz konusu vergilerin kırsal nüfusun en önemli yükümlülüğünü oluşturduğu söylenemez. Ancak özellikle küçük köylülük üzerinde yarattığı yükü küçümsemek gerekir. Örneğin, Yol Vergisini köylüler para olarak ödememek için devletin yapım işlerinde çalışmayı kabul etmeleri, Yol Vergisinin savaş yıllarının olumsuz koşullarında özellikle yoksul köylülük için önemli bir yük durumuna geldiğini göstermektedir.

Tarımsal ürüne el koyma: Savaş yılları boyunca devletin kırsal nüfustan talepleri arasında hiç şüphesiz en önemlisi ve en ağırı, ürünün bir bölümüne ya piyasanın çok altında kalan fiyatlardan zorunlu satış yoluyla ya da, aynı vergilendirme yoluyla el konulmasıdır. Hatta 1944'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi kanunuyla, vergi oranı %10 olarak belirlendi ve Osmanlı döneminin temel vergilerinden olan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kaldırılan “Aşar vergisi” geri getirilmiş oldu.

⁶¹ Şevket Pamuk, a.g.e. s.100 Not: Bu bölümde anlatılanlar, yazarın aynı adlı makalesinden özetlenerek aktarılmıştır.

Bu politikalar Savaşın sonuna kadar uygulandı. Ancak iâşe sorunlarının boyutlarına ve çeşitli kesimlerden tarımsal üreticilerin gösterdikleri tepki ve direnişin biçim ve derecesine bağli olarak zaman içinde değışiklikler göstermiştir. Bu uygulamaları dört başlık altında ele almak mümkün olabilir.

Var olan Stokların Eritilmesi (Eylül 1939-Şubat 1941):

II. Dünya Savaşı başladığında, Tek Parti Hükümeti, iâşe konusunda oldukça iyimserdi.

O günlerde yaptığı Meclis konuşmasında dönemin Başbakanı Refik Saydam: Zirai üretim durumunun yeterli olduğunu, gıda maddeleri üzerinde her hangi bir sıkıntının söz konusu olmadığını, bereketli ve kaliteli bir yıl geçirdiklerini ve elimizdeki stokların yıllık ihtiyacımızın üzerinde olduğunu, hatta mevcut durumda buğday ihraç edebilecek konumda olduklarını beyan ediyordu.

Ancak görünürdeki bu iyimserlik uzun sürmemiş, aradan birkaç ay geçmeden Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, hükümete son derece geniş yetkiler tanıyordu. Ayrıca, köylülük üzerindeki yükümlölükler eşit olarak dağıtılmamakta, ağırlık az topraklı köylülerin üzerine yıkılmaktaydı. Örneğin 41. Maddeye göre, daha geniş toprakları işleyen üreticilerin hayvanlarına muafiyet sağlanırken, 40 dönümden az toprağı işlemekte olan köylülerin hayvanlarına el konulabilecekti.

Refik Saydam hükümeti çıkardığı kararnamelerle pek çok piyasayı denetim altına almaya çabaladı. Fiyat artışlarına ve oluşan darlıklara karşı idari önlemler almaya çalıştı. Savaşın ilk bir buçuk yılında müdahalecilikten kaçınıldı.

Hububat Ürünlerinin Zorunlu Olarak Devlete Satılması

(Şubat 1941-Temmuz 1942):

Toprak Mahsulleri Ofisi, iyi bir ürün yılı olan 1940 da ürünün yeterli bir bölümünü alamadı. Bunun en önemli nedeni, hem üreticilerin hem de tüccarların olumsuz beklentilerle stoklamaya gitmeleri idi. 1940 yılının sonlarına doğru Ofisin hububat stokları erimeye ve iâşe sorunu ciddi boyutlara ulaşmaya başladı. Bu durum Hükümete 1941 yılının şubat aylarından itibaren yeni bir uygulama yapmasına yol açtı. Buna göre geçimlik tohumluk ve hayvan yemi için belirli paylar ayrıldıktan sonra bütün üreticilerin hububat ürünlerini daha önceden belirlenen fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisine satmaları isteniyordu. Belirlenen fiyatlar piyasa fiyatlarının biraz altındaydı. Ancak enflasyon ve ticaret hadlerinin tarımsal ürünlerin lehine dönmesiyle aradaki fiyat farkı hızla açıldı.

Uygulama 1941 de hububat üretiminin en yaygın olduğu 17 ilde başlatıldı ve zaman içinde genişletilerek 1942’de 63 ile yayıldı. Ancak uygulama köylünün geniş kesimince pasif direnişle karşılaştı. Hem küçük üreticiler, hem de büyük çiftçiler ürünlerini kaçırmaya, devlet temsilcilerine teslim etmemeye ya da köye gelen görevlilere rüşvet vererek ürünün miktarını ve devletin payını az göstermeye çalışıyorlardı. Bu koşullarda kimin ürününe hangi ölçülerde el konulacağı hiç şüphesiz yerel güç ilişkilerine bağlıydı. Örneğin, devlet payını toplamak üzere jandarma eşliğinde köye gelen Subaşıları ya muhtarın ya köyün zengin çiftçilerinin veya toprak ağalarının ya da yöredeki Halk Partisi ileri gelenlerinin evinde

kalıyordu. Ertesi gün tarlaya, hasat yerine çıkıldığında da bu kişiler kayırılıyor, uygulanan politikanın yükünü küçük ve orta üreticiler çekiyordu. Az miktarda toprak eken köylülerin saklayabildikleri kendi tüketimlerine giderken, büyük çiftçiler ürünlerini gizlice tüccara satarak karaborsayı besliyorlardı.

Toprak Mahsulleri Ofisinin alımları hedeflerin altında kalıyor, hububat fiyatları hızla tırmanıyordu. Pek çok Belediye ekmeklik un bulamaz hale gelmişti. Kentlerdeki ekmek tüketiminin karneye bağlanması bu koşullarda başladı ve yaygınlaştı. Bu tür müdahaleciliğin iâşe sorununu çözemeyeceği kısa sürede içinde anlaşılmıştı.

Yüzde 25 Kuralı (Ağustos 1942- Haziran 1943):

1942 yılında Başbakan refik Saydam'ın ölümü izlenen politikaların değiştirilmesini beraberinde getirdi. Yönetime gelen Şükrü Saraçoğlu hükümeti yeni bir esnek politika arayışa girdi. Ağustos 1942'de çıkarılan bir talimatname ile hububat ürünlerinin tümüne değil belirli oranlarına el konulmasına, el konulmayan bölümlerine de üretici tarafından serbestçe satılabilmesine karar verildi. Her üreticiden 50 tona kadar ki hububat üretiminin yüzde 25'ini, 50 ile 100 ton arasındaki üretimin yüzde 35'ini, yüz ton üzerindeki üretimin ise yüzde 50'sini belirlenen sabit fiyatlar üzerinden devlete teslim etmesi isteniyordu.

Yüzde 25 uygulaması il kez açıklandığında kamuoyunda iyimser yorumlara yol açmış, hububat piyasalarındaki devlet müdahaleciliğini azaltarak iâşe sorununu hafifletebilecek bir karar olarak yorumlanmıştı. Ancak iyimserlik kısa sürdü. Saraçoğlu Hükümeti el koyduğu ürünlere bir önceki Hükümetin fiyatları vermeye devam etti. Sonuçta istenilen başarı elde edilememişti.

Yüzde 25 kuralının çok önemli diğer bir sonucu daha olmuştur. Bu uygulama iâşe meselesinin yükünü daha dengeli olarak dağıtmak yerine, yükü küçük ve orta üreticiler üzerine yıkmış, 1942 yılı ve sonrasında az toprak işleyebilen köylülerle büyük çiftçiler arasında önemli farklılaşmalara yol açmıştı. 1943 yılı başlarında iâşe sorunları daha da ağırlaştı. Mayıs ayında çıkarılan bir kararname ile devletin el koyduğu miktar arttırıldı. Hububata ek olarak baklagillerde uygulama kapsamına alındı.

Toprak mahsulleri Vergisi ve Aşarın Geri Gelmesi (Haziran 1943'ten savaş sonuna kadar):

Saraçoğlu hükümeti mevcut uygulamanın yanı sıra, Haziran 1943'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunuyla belli başlı tüm ürünlere uygulanan ve ayrı olarak toplan yeni bir vergi getirdi. Bu verginin oranı, yüzde 25 kuralı kapsamına giren hububat ve baklagillerde yüzde 8, diğer ürünlerde ise yüzde 10 olarak belirlendi. Bu uygulamayla birlikte Osmanlı döneminin en temel vergisi olan ve özellikle küçük üreticilere ağır bir yük oluşturan aşar vergisi geri getirilmiş oluyordu.

Toprak Mahsulleri vergisi, hububat ve baklagillerdeki yüzde 25'lik devlet paylarına ek olarak toplanmadı. Hububat ve baklagillerde üreticilerin devlete teslim ettikleri paylar

değişmeden kaldı, ancak devlet bu payların tümüne kendi belirlediği fiyatlar üzerinden ödeme yaparken, toprak Mahsulleri vergisi çıktıktan sonra, el konulan ürünün bir bölümü için hiç ödeme yapmaz oldu.

Bu uygulamalar 1954 yılından sonra kaldırıldı ama olan olmuştu. Savaş koşullarının yükünü küçük ve orta köylülüğün üzerine yıkan tek parti Rejimi, nüfusun o günlerde yaklaşık yüzde 80'nin kırsal alanlarda yaşadığı bir ülkede bu kesimi karşısına almış görünüyordu. Bu karşı almanın özellikle siyasi sonuçlarını, bugünün Türkiye'sinde devam ettiğini görmekteyiz. Savaşın sona ermesiyle birlikte çok partili bir düzene geçiş gündeme gelirken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ileri gelenleri özellikle küçük köylüleri kazanmak için bir şeyler yapılmasının farkındaydılar.

Çok partili sisteme geçme hazırlığındaki Türkiye'de, tek parti (CHP) köylü ile bağları güçlendirmek amacıyla farklı politikalar uygulamaya başlamıştır. Bunlardan en dikkat çeken 1945'deki "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"dur. O döneme yönelik yapılan birçok siyasi yorumda, bu kanunun daha çok, Mecliste yeni bir partide (DP) toplanmaya hazırlanan büyük toprak sahiplerine gözdağı vermeyi hedeflediği biçiminde değerlendirmelere rastlanmaktadır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun (Toprak Reformu) ciddi bir uygulama alanı bulamamış ve çok sınırlı bir düzeyde kalmıştır.

Bu konuda bazı akademisyen ve yazarlar, 1950 seçimlerinde büyük toprak sahiplerinin pazara yönelik tarımdan yana politikalar izlemeyi taahhüt eden Demokrat Parti'yi desteklemelerini, doğal karşılamak gerektiğini ifade ederler. Buna karşılık, bu seçimlerde orta ve özellikle küçük köylülerin Demokrat Parti'ye sağladıkları desteğin nedenleri henüz yeterince açıklanamadığını belirtirler.

Şüphesiz köylülükle Tek Parti arasındaki bu kopuşun, ekonomik olduğu kadar diğer birçok alanda uygulanan sosyal ve kültürel politikalarla ilgili olduğu da çok net bir şekilde söylenebilir. Bu durum bir anlamda merkez-çevre arasında yaşanan gerilimin bir neticesidir. Tek parti politikaları Türk toplumunda geniş bir kabul görmemiş uygulamaları bu kopuşun ekonomik olmayan en önemli nedenleri olarak gösterilebilir. Örneğin Tek parti döneminde Ezanın Türkçe okunması uygulamasına geçilmesine karşın, DP'nin Ezanı yeniden aslı olan Arapça olarak okutmasını sağlaması, desteğin neden Tek Partiden kaydığını göstermesi açısından oldukça anlamlıdır.

6.3. Toprak Reformu (Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu)

Cumhuriyetin ilk kurulduğu andan itibaren toprak konusu devletin hep öncelikli gündemlerinden birini oluşturmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında, hükümetlerin daha çok büyük toprak sahiplerine yönelik politikalar geliştirdiği hatta onların çıkarlarını koruduğu söylenebilir. İstiklal Savaşı yıllarında büyük toprak sahiplerinin desteği önemli yer tutuyordu. Hem böyle bir katkıyı sağlayan kesim olması, hem ekonomik güçlerini sürdüren bir kesimin hükümetin karşısına almak istememesi hem de topraksız ve az topraklı köylülere toprak dağıtılmasıyla büyük mülklere dokunmak bir anda toplumsal yapıda büyük çalkantılara neden olacağı gerekçesiyle toprakla ilgili reforma gidilmemiştir.

Fakat 1920'lerin ortalarında, özellikle Doğu Anadolu'da görülen isyan hareketlerinde büyük toprak sahiplerinin oynadıkları rol, yönetimin, üzerinde toprak sahibine bağımlı ortakçı, maraba, yarıcı gibi köylünün işlettiği büyük mülklere karşı bir politika gütmelerine yol açmıştır. Nitekim toprak dağıtımıyla ilgili ilk hüküm de, 1925 Yılı Bütçe Kanunun 25. maddesinde geçmektedir. Bu maddeye göre, “toprağa ihtiyaç duyan ziraat erbabına, elde mevcut millî arazi, bedeli on senede taksitle alınmak ve her aileye verilecek arazi miktarı ellerindeki topraklarla birlikte en fazla 200 dönümü geçmemek üzere, değeri bahasına” dağıtılacaktı. 1934 yılına kadar böylelikle bir hüküm, Bütçe Kanunlarına konmuştur.

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1928 yılının TBMM'yi açış konuşmasında, hükümete, özellikle doğu illerinde “toprağı olmayan çiftçilere toprak sağlamak meselesiyle önemli olarak” uğraşmak emrini vermiştir. Nitekim 8 Haziran 1929 tarih ve 1505 sayılı kanun çıkartılmıştır. Bu kanuna göre, doğu illerinden batıya nakledilen kimselerin arazisini, “köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere” vermeye hükümet yetkili kılınmıştır. Hükümet, ayrıca, dağıtılmamış araziye topraksız köylüye vermek üzere kamulaştırabilecekti.

Başlangıçta, daha çok siyasi nedenlerin zorladığı ve sadece Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesiyle sınırlı arazi mülkiyetini değiştirmeye yönelik hareketin, 1930'lu yılların başında, ziraî üretimi artıracığı düşüncesiyle birlikte, bütün ülke çapında değiştirilmesi gerektiği anlayışı benimsenmiştir. Toprak dağıtımı, 1935 yılına kadar çeşitli yasa maddelerine ve İskan Yasası'na dayanmıştır. Kapsamlı bir dağıtım gerçekleştirilememiştir. 1935'den itibaren ise, toprak konusuyla ilgili daha kapsamlı ve müstakil bir yasa çıkarılması gereği hissedilmeye başlanmıştır.

Atatürk, 1937 yılının Meclis açış konuşmasında, çiftçiyi topraklandırma yasasının ana ilkelerinin, 1) “ülkede topraksız çiftçi bırakmamak”, 2) “bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir şekilde bölünme” sine izin vermemek ve 3) “büyük çiftçi ailesini ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğinin, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus yoğunluğuna göre ve toprağın verimliliğine göre sınırlandırmak” olacağını açıklamıştır.⁶² Fakat Atatürk'ün ölümü ve daha sonraki Hükümet döneminde II. Dünya Savaşının başlaması bu işin gerçekleştirilememesine neden olmuştur.

⁶² Süleyman İnan, “Toprak reformunun En Çok Tartışılan Maddesi: 17. Madde”, Journal of Historical Studies, 3, 2005, s.45-46

1945 yılına gelindiğinde Tek Parti hükümeti iâşe konusunda kıra yönelik politikalarından vaz geçti. Fakat bu süre içinde kelimenin tam anlamıyla olan olmuştı. Hükümet savaş koşullarının yükünü köylülüğün omuzlarına yıkmış ve nüfusun büyük kısmını oluşturan köylü kesimini karşısına almıştı.

Savaşın sona ermesiyle birlikte, Türkiye’de çok partili bir sisteme geçiş gündeme geldi ve bu konuda belirli adımlar atılmaya başladı. Cumhuriyet Halk Partisi’nin ileri gelenleri özellikle küçük köylülüğü kazanmak için bir şeylerin yapılması gerektiğinin farkındaydılar. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1945’te bu koşullarda tekrar gündeme geldi ve İnönü’nün ısrarlı girişimleri sonucunda büyük tartışmalarla Meclis’ten geçti. Kanunun 17. Maddesi 50 dönümden daha büyük toprakların topraksız veya az topraklı köylülere dağıtılabileceğini öngörüyordu ve radikal uygulamalara yol açabilecek nitelikteydi.⁶³

Nitekim 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun ana hedefi, topraksız ya da az topraklı çiftçiye toprak vermek, ülkedeki tarımsal alanları sürekli işlenmesini sağlamak ve arazi mülklerinin aşırı derecede büyümelerini ve bir haddenden aşağı düşmesini önlemek, olarak ifade edilmiştir.

Tasarı, büyük Millet Meclisi’nde Türk siyasal yaşamında kalıcı etkileri görülecek olan büyük çalkantılara yol açtı. Kurulan geçici komisyonda başta Adnan Menderes olmak üzere çok sayıda milletvekili, tasarıya yönelttikleri ısrarlı muhalefetlerinde etkili oldular. Adnan Menderes’in parti yönetimine muhalif olan milletvekilleri arasında yıldızı bu görüşmelerde parladı. Menderes’e göre, Türkiye gibi o günkü nüfusun (yaklaşık 18 milyon) üç mislini bile rahatlıkla besleyebilecek bir ülkede, 500 dönümden büyük işletmeleri parçalamaya gitmek tarımsal verimliliği azaltacak, üretimi düşürecek ve büyük bir iktisadi krize yol açacaktı.

Temmuz 1945’te çıkarılan bir kanunla da, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu uygulayacak kamu örgütü kuruldu.⁶⁴ Ne var ki, uygulamada kanun büyük toprak sahiplerinin etkili direnişiyle karşılaşmış ve bu yasa ile dağıtılan özel mülkiyet altındaki topraklar son derece sınırlı kalmıştır.

Hükümetin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu niçin meclisten geçirdiğine ilişkin olarak yine siyasal etkenlere ağırlık veren bir başka yorum da yapmak mümkündür. Bu yoruma göre İnönü ve yakın çevresi, 17. Maddeyi Meclis’ten geçirerek Cumhuriyet Halk Partisi dışında yeni bir partide toplanmaya hazırlanan büyük toprak sahiplerine gözdağı vermeyi amaçlamasıydı.⁶⁵

⁶³ Şevket Pamuk, a.g.m. s.107

⁶⁴ Yahya Tezel, a.g.e. s.352-356

⁶⁵ Şevket Pamuk, a.g.e. s.107-108

6.4. Köy Enstitüleri

Tek partili dönemin eğitim konusunda hayata geçirdiği projelerden biri Köy Enstitüleridir. Gerek kuruluşu gerekse de kapatılıncaya kadarki süreç içinde üzerine oldukça tartışılan okullardır. Köy enstitüleri tartışmaları daha çok ideolojik unsurlar üzerinden yürütülmüştür; Bir yanda, bilgili, görgülü, Cumhuriyetin ideallerini topluma yaygınlaştıracak öğretmenler yetiştirme düşüncesi, diğer yanda ise insanları dininden, kültürel, inancından ve sahip olduğu kültürel değerlerden uzaklaştıracak kişiler yetiştiren kurumlar düşüncesi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 yılında yapılan 4. Kurultayı'nda ilköğretimin yaygınlaştırılması amacıyla bazı kararlar alındı. Bunların en önemlisi, askerliğini çavuş olarak yapan köy gençlerinin, kısa bir eğitimden sonra, kendi köylerinde öğretmen olarak görevlendirilmesiydi. İlk uygulama Temmuz 1936 yılında Eskişehir-Çifteler'de altı aylık bir eğitimden sonra köy öğretmeni olarak görevlendirilen gençlerden oluştu. Bu öğretmenler, kendi köylerine verilerek, üç sınıflı ilkokullarda karma, iş eğitimine dayalı, uygulamalı öğretim yapmaya başladılar.

Uygulamanın başarılı olması üzerine kursların sayısı arttırıldı, öğretmenlere toprak, tohumluk, fidan ve tarım araçları da verilerek, bulundukları bölgede tarımsal çalışmalara öncülük etmeleri sağlandı.

1937 yılında konu daha kapsamlı olarak ele alındı 3238 sayılı Köy Öğretmenleri Yasası çıkarılarak Eskişehir-Çifteler'de (1937), İzmir-Kızılçullu'da (1937), Edirne-Karaağaç'ta (1938) ve Kastamonu-Gölköy'de (1939) Köy Öğretmen okulları açıldı. Bu okullar 1939 yılında 3704 sayılı yasayla Köy Öğretmen Okulları adını aldı.

Hasan Ali Yücel'in Milli eğitim Bakanı olmasının akabinde, 17 Nisan 1940 tarihinde, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası çıktı. Bu yasa Köy Öğretmen Okullarının enstitüye dönüştürülmesini ve 17 yeni Köy Enstitüsünün açılmasını öngörüyordu. Mecliste Köy Enstitüleri'nin yasalaşması çok tartışmalı geçti. Kazım Karabekir, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Emin Sazak gibi milletvekilleri bu yasaya karşı çıktılar. Yasa mecliste oylanırken red oyu çıkmadı ama 278 kabul oyuna karşılık, 148 milletvekilinin oylamaya katılmadı. 1939-1948 yılları arasında ülkenin değişik bölgelerinde 21 tane Köy Enstitüsü açıldı.

Karma öğretim sistemine dayanan enstitülerin öğretim süresi beş yıldır. Öğrencilerin ilk üç yıllık başarı düzeylerine bakılarak, en başarılılar öğretmenliğe, geri kalanlar diğer köy

hizmetlerine yönlendirilecekti. Okullar aynı zamanda birer tarım işliğı, sağlık ocağı olarak işlev görecekti, çeşitli tohum ve tarım araçlarının ilk denemeleri buralarda yapılacaktı. Enstitülere alınan öğrenciler, okulun yapım işlerinde ve örnek tarım uygulamalarında da görev aldılar.

1946 yılında çok partili sisteme geçildikten sonra, yeni kurulan Demokrat Parti 'nin yoğun eleştirileriyle karşılaşan Köy Enstitüleri bu dönemde bir duraklama sürecine girdi. 1947 yılında eğitim programları köklü değişikliklere uğratıldı ve Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti önce enstitülerin sağlık bölümlerini kapattı, sonra da 1951 yılında Köy Enstitüleri'nin programını klasik ilköğretmen okullarının programıyla birleştirdi. 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı yasayla da Köy Enstitüleri tamamen kapatıldı. Köy Enstitüleri'nin adı İlköğretmen Okulu olarak değiştirildi.

66

OKUMA PARÇASI*

Cumhuriyet'le birlikte, yazarların başlıca ilgi alanlarından birisi haline gelen köy konusu, 1940'lı yıllardan sonra yeni bir görünüş kazanmaya başlar. Köy Enstitüleri kanalından, köyün meselelerini yakından tanıyan ve bunu edebi eserlere vermeye çalışan yeni bir nesil yetişir. Sonraki yıllarda “enstitülü yazarlar”, “köy yazarları” gibi adlarla anılan bu topluluktaki bazı yazarlar, köy Enstitüsü dergisi (1945-1947)'yle adlarını duyurur ve 1945'ten sonra ilk çalışmalarını yayınlarlar. Şiir türündeki denemelerin ardından –en çok eser verdikleri- köy notları, hikaye ve romana yönelirler...

1950-1960 dönemiyle birlikte köy konusuna ilginin artmasında, edebiyatın kendi dışındaki siyasi gelişmelerin de rolü vardır. Bunların başında ise, Demokrat Parti'nin “tek parti” idaresine karşı başlattığı ve iktidar değişikliğiyle sonuçlanan siyasi muhalefeti gelir. Çok partili hayata geçişle, tek parti döneminin şartları hafiflemiş, bütün kesimler gibi köy de, yeni bir politikanın hedefi olmuştur. Siyasi ve ekonomik değişmeler, kültür ve edebiyat hayatını da etkilemiştir. Bu bakımdan, “Türk yazınında ‘köy akımını’ yaratan ve çoğu köyden çıkmış yazarların büyük ölçüde ilgi görmesi ve tutunması köy'ün aktüel bir olay haline gelmesine yo açan bu sosyal değişmeyle açıklanabilir”.

*Ramazan Kaplan; *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yay. İstanbul, s.134-136

⁶⁶ <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=125>

Uygulamalar

--

Uygulama Soruları

- 1) Bugünün Türkiye’inde tarımsal üretimin arttırılmasında Toprak Reformunun etkisi olabilir mi? Tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Oldukça yetersiz ekonomik koşullar içinde Cumhuriyet Türkiye'sine giren ülke, 1930'lu yıllarda uygulanan devletçi politikalar ve çeşitli açılımlarla, küçümsenemeyecek bir başarıya ulaştığını, fakat İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hükümetin tarım kesimine uyguladığı politikalar ve bu politikaların tarımsal üretimi gerilettiğini öğrendik. Aynı zamanda sonuçlarını bugün dahi tartıştığımız Tek Parti Hükümeti ile köylülüğün arasının açılmasının ekonomik ve kültürel nedenlerini öğrenmiş olduk.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi, İkinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen o yıllarda hükümetin uyguladığı politikaların sonuçlarından biri değildir?
 - a) Gayri safi milli hasıla düştü
 - b) Tarımsal üretim arttı
 - c) Sanayi üretimi azaldı
 - d) Devlet ek vergiler getirdi
- 2) Aşağıdakilerden hangisi emek yükümlülüklerinden biri değildir?
 - a) Aşar vergisinin yeniden uygulanması
 - b) Nüfusun yol yapımında çalışma zorunluluğu
 - c) Devlet üretme çiftliklerinde ücretli işçi olarak çalışma
 - d) Küçük çiftçinin büyük toprak sahiplerinin tarlalarında ücretli çalıştırılmaları
- 3) İkinci Dünya savaşı yıllarında Hükümetle Köylülüğün arasının açılmasının nedenlerinden biri olarak gösterilemez?
 - a) Ek vergilerin konulması
 - b) Ürünün devlete zorunlu satışı
 - c) Toprak reformunun yapılması
 - d) Emek yükümlülüklerinin uygulanması
- 4) Aşağıdakilerden hangisi İkinci Dünya Savaşı yıllarında kırsal nüfustan talepler arasında yer almaz?
 - a) Emek yükümlülüğü
 - b) Para olarak vergilendirme
 - c) Tarımsal ürüne el koyma
 - d) Sadece hububat ürünlerine destek verme

5) Aşağıdakilerden hangisi Tek Parti Hükümetinin tarıma yönelik uygulamalardan biri değildir?

- a) Stokları en yüksek düzeyde saklama
- b) Hububat ürünlerinin zorunlu devlete satışı
- c) Toprağın emeğe göre kıt bir faktör hâline gelmesi
- d) Toprak Mahsulleri vergisinin çıkartılması

Cevaplar

1)b, 2)a, 3)c, 4)d, 5)a

7. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞLE TARIMA YÖNELİK DEĞİŞEN POLİTİKALAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Çok Partili Sistem, Yeni Hükümet ve Tarıma Yönelik Yeni Politikalar
- 2) Tarımsal Mekanizasyon ve Kırdan Kente Göç
- 3) Marshall Yardımı ve Tarımsal Yapılara Etkisi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Çok partili sisteme geçişle iktidara gelen DP'nin tarıma yönelik politikalarında ne tür değişimler olmuştur?
- 2) DP neden toprak reformuna karşı çıkmıştır?
- 3) Bu dönemde tarımsal mekanizasyon ne düzeydedir?
- 4) Bu dönemde kırdan kente göçün temel nedenleri nelerdir?
- 5) Marshall yardımı Türkiye'deki tarımsal yapıları nasıl etkilemiştir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Çok partili sisteme geçişle iktidara gelen hükümetin tarım politikaları ortaya konmuştur.	
	DP'nin toprak reformuna karşı olmasının ekonomik nedenlerinin neler olduğu açıklanmıştır.	
	1950'lerde hızla yaşanmaya başlayan kırdan kente göçün nedenleri açıklanmıştır.	
	Marshall Yardımı'nın tarımsal yapılardaki etkisi açıklanmıştır.	

Anahtar Kavramlar

- Çok Partili Sistem
- Tarımsal Mekanizasyon
- İtici Güçler
- Çekici Güçler
- Aracı Güçler
- Marshall Yardımı

Giriş

Tek Partinin çıkardığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, küçük çiftçiye toprak kazanımını sağlayamamış fakat söz konusu kanun, Türkiye’de önemli siyasi sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1950’li yıllar Türkiye’nin tarımsal yapılarda köklü dönüşümler meydana gelmiş ve ekonomik göstergelerde olumlu yönde büyük gelişmeler yaşanmıştır. DP’nin ekonomide asıl gelişme stratejisi tarıma dayanmaktaydı. İnsanların üçte kişi toprakta çalışan, milli gelirin yarıdan biraz fazlasını tarımdan sağlayan bir ülke için bu durum çok olağandı. Hükümet tarımda köklü değişikliklere yol açabilecek uzun süreli bir politika yerine, kısa sürede gerçekleştirilecek hızlı üretimi tercih etti. Marshall yardımları da tarım makinelerinin ülkeye girişini kolaylaştırdı. Motorlu taşıtlar ile ürünlerin pazara ulaşımını kolaylaştıran karayolları sayesinde, köylüler zenginleşti. DP’nin on yılı kırsal kesimler için “altın yıllar” olarak geçecekti Kara olu ulaşımı gelişti, küçük meta üretimi hızla arttı. Ulaşım ile birlikte eğitim, sağlık, altyapı ve girdi kullanımlarında meydana gelen değişimlerin yanı sıra, aile kurumunda bir takım değişimler meydana gelmiştir. Şehir ile köy arasında bağlantı sıkılaştıkça, köyün şehirle bütünleşmesi konusunda önemli gelişmeler oldu. Aynı zamanda 1950’li yıllar kırdan kente göçün hızlanmaya başladığı yıllar oldu. Bu göç kırla kent arasındaki nüfus oranında önemli değişmeyi de beraberinde getirdi.

7.1. Çok Partili Sistem, Yeni Hükümet ve Tarıma Yönelik Yeni Politikalar

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, küçük çiftçiye toprak kazanımını sağlayamamış fakat söz konusu kanun, Türkiye’de önemli siyasi sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun en ciddi sonuçlarından birisi, Adnan Menderes, Emin Sazak gibi kişilerin Halk Partisi’nden ayrılarak, Halk Partisinin diğer muhalifleriyle birlikte, Demokrat Parti’nin kuruluşuna öncülük etmişlerdir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, 1945’te CHP’nin yöneticileri, büyük arazi sahiplerinin kırsal oyların yönlenmesinde büyük etkisi olacağı kaygısına kapılması sonucunda, bir yandan sanayici ve işadamları ile ilişkilerini düzeltmeye çalışırken, öte yandan büyük arazi sahipleri üstünde Toprak Kanunu tartışmalarının bıraktığı izleri silmeye yönelmişlerdir. 1947 yılına gelindiğinde ise, büyük arazi mülklerinin kamulaştırılması ile ilgili siyasi isteğin tamamen ortadan kalktığı söylenebilir.⁶⁷

Türkiye’de yaşanan bu gelişmelerle birlikte, 1950 sonrası dönemde köylüyü kültürel, ekonomik, sosyal ve sağlık açısından donatmayı amaçlayan, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmayı hedefleyen ve küçük üretici köylüleri destekleyen politikalar yerine, artık büyük toprak sahiplerinin yönetiminde etkin olduğu yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 27 yıllık tek parti iktidarı son bulurken, artık köy ve köylü sorunları da yeni iktidar partisi tarafından çok farklı boyutlarıyla algılanmaya başlamıştır.⁶⁸

1950’li yıllar Türkiye’nin tarımsal yapılarda köklü dönüşümler meydana gelmiş ve ekonomik göstergelerde olumlu yönde büyük gelişmeler yaşanmıştır. 1950’li yıllarda ülkenin ekonomik gelişmesi ve tarımsal büyümesinin nedenleri genellikle iki temele dayandırılarak açıklanmıştır. Bunlardan birincisi, 1950’lilerin konjonktürel şartları, ikincisi ise Türk tarımında uzun dönemdir meydana gelen yapısal, kurumsal ve yasal birikimin sonuçlarının semeresini vermesidir. Hangisinin o dönemde Türkiye’nin ekonomik gelişmelerinde daha fazla etkili olduğu şüphesiz farklı bir tartışmadır, fakat 1950’ler özellikle Türk tarımında önemli büyük gelişmelerin yaşandığı dönem olmuştur.

1948 ertesi Marshall yardımı tarımda makineleşmeyi, bu arada traktör kullanmayı özendirir. 1948-55 döneminde makine ve aletler endeksi (1948=100) hızlı bir artışla 330,8’e yükselir. Bu yıllarda traktör tarımsal gelişmenin simgesi olur. Tarımsal alanlar ve tarımsal hasıla hızla büyür.

1948 ertesi ülkenin ekonomik gelişmesinin de dayanağını oluşturacak tarımsal büyüme iktisat literatürümüzde genelde konjonktürel nedenlerle açıklanır. Ancak her ne kadar II. Dünya Savaşı yıllarında tarım kesiminde sermaye birikimi önemli boyutlara ulaşırsa da, savaş ertesi tarımın geçirdiği evreler uzun dönemde oluşan yapısal gelişmeler göz ardı edilerek açıklanamaz. Kuşkusuz kesinti oluşturabilecek nitelikteki tüm ekonomik

⁶⁷ Cavit O. Tütengil, “Köycülük Üzerine”, 75. Yılında Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yay. 1999.s.199

⁶⁸ Türkan Çetin, Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: Köye Doğru Hareketi, 75. Yılda Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yay. 1999, s.230

dönüşümlerde konjonktürel önemi inkar edilemez. Fakat, diğer sektörel gelişmelerden farklı olarak, tarım gibi geleneksel yapıların hakim olduğu bir ortamda değişim çok daha derin ve kararlı koşulların varlığını gerektirir.⁶⁹

DP'nin ekonomide asıl gelişme stratejisi tarıma dayanmaktaydı. İnsanların üçte kişi toprakta çalışan, milli gelirin yarıdan biraz fazlasını tarımdan sağlayan bir ülke için bu durum çok olağandı. Hükümet tarımda köklü değişikliklere yol açabilecek uzun süreli bir politika yerine, kısa sürede gerçekleştirilecek hızlı üretimi tercih etti. Üretimde değişimi izleyecek başlıca faktör, tarımda makineleşme özellikle traktör kullanımıydı. İşlenmemiş toprakların tarıma açılmasına imkan veren traktörler ekili alanları DP iktidarının son yıllarında neredeyse iki katına çıkardı. Tarıma odaklı fon kullanmaya odaklı Marshall yardımları da tarım makinelerinin ülkeye girişini kolaylaştırdı. Motorlu taşıtlar ile ürünlerin pazara ulaşımını kolaylaştıran karayolları sayesinde, köylüler zenginleşti. DP'nin on yılı kırsal kesimler için “altın yıllar” olarak geçecekti⁷⁰.

1948'de bütün Türkiye'de 1750 traktör vardı. 1950'de 16.000, 1955'de 40.000'e yükseldi. Aynı yıllar içerisinde biçer-döver sayısı 1.000'den 6.000'e yükseldi. Ziraat Bankası ve Tarım Kooperatifleri tarafından kullanılan kredi, 1947-48'de 250.000 TL'den 1957-58'de 2,1 milyon TL'ye yükseldi. Ekilen toprakların miktarı 1948'de 140 milyon dönümdü, 1950'de ise 220 milyon dönüme ulaştı. 1950 ziraat sayımı ile 1963 sayımı arasında kendi topraklarını işleyen aile işletmeleri 2,3 milyondan 3,1 milyona çıktı ve %35'lik bir artış gösterdi.⁷¹ İstatistiklerde de görüldüğü gibi 1948 sonrası dönem büyük tarımsal verimliliğin ve büyük tarımsal gelişmelerin yaşandığı bir süreçtir.

DP, Toprak reformu konusunda daha önce beliren görüşlerden ayrıldı. Geniş toprak sahiplerini koruyan mülkiyet rejimi büyük ölçüde korunmaya çalışıldı. Yeterli olmayan topraklarında varlık gösteremeyecek köylüler ise ya tarımda “emekçi” ya da işgücü fazlalığından dolayı kentlere göçmeye başladı. Kentlere göç olgusu da yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açtı. Türk sosyolojisinde geniş kabul gören bir deyimle “kara sabanın yerini pulluk alınca, kırdan kente göç başladı”.

⁶⁹ Zafer Toprak, a.g.e., s.19

⁷⁰ Süleyman İnan, file:///C:/Users/ertan/Downloads/06.pdf, s.129

⁷¹ Çağlar Keyder, a.g.e., s.164

1950’li yılların başındaki büyümenin asıl nedeni şüphesiz tarım alanında yaşanan gelişmelerdi. 1953’ten itibaren devletin başka alanlardaki (karayolları yapımı, baraj, fabrika temellerinin atılması) artan yatırımlara karşın, tarım sektörüne yönelik hemen aynı ağırlıkta devam eden iktisadi politika, DP’nin artık siyasette önemli etkiye sahip köylü kesimini bir “seçmen kitlesi” olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, sübvansiyon, ürünleri pahalı fiyata satın almalar, ucuz tarım kredisi, tarıma dayalı gelirlerde vergi muafiyeti gibi bazen şartları zorlayıcı popülist politikalara da yol açtı.⁷² Tüm bunlar, bu dönemde tarımsal gelişmenin sağlanmasında sayılabilecek birçok faktörün yanı sıra, ulusal iktisadi gelişmenin sağlanmasına yönelik maddi koşulların iyileşmesinden kaynaklandığını bize göstermektedir.

Kara yolu ulaşımı gelişti, 1950’li yıllarda karayolları 44.000 km’den 60.000 km’ye ulaştı. En büyük dört büyük şehrin nüfusu %75 arttı, nüfusu 10.000’den büyük şehirlerde oturanların oranı %19’dan %26’ya çıktı. Karayollarındaki bu tür gelişmeler, tüketim için üretimin, pazar için üretime dönüşmesine ve köylülüğün pazarla bütünleşmesine büyük katkı sağladı. 1950 öncesi köylüler, henüz küçük meta üreticisi olmamışlardı, köylülük ilişkileri içinde, yani metalaşmanın zayıf, kişilerden bağımsız piyasa ilişkilerinin hükümsüz olduğu bir sosyo-ekonomik ortamda yaşıyorlardı. Oysa bu dönemde, kapitalist üretim tarzı toplumsal oluşumun tümünü belirleyici konuma geldi, bu yüzden genelleşmiş meta üretimi hakimiyet kazandı. Mal, işgücü, toprak, kredi ve teknoloji piyasaları giderek özerk ve kuralına uygun işlemeye başladılar.⁷³ Uygulanan liberal politikalar köylünün, gerek işgücü, gerek ürün, gerekse de pazarla ilişkilerinin önemli ölçüde değişmesine yol açtı.

Ulaşımın birlikte eğitim, sağlık, altyapı ve girdi kullanımlarında meydana gelen değişimlerin yanı sıra, aile kurumunda bir takım değişimler meydana gelmiştir. Şehir ile köy arasında bağlantı sıkılaştıkça, köyün şehirle bütünleşmesi ilerledikçe, köy daha çok dışa açılır, daha çok dışa bağımlı olur. Tarımdan ayrılan zanaatların şehirde sanayiye dönüşmesine koşut olarak, köy tarımsal üretimde uzmanlaşır. Üretim çiftçinin öz ihtiyaçlarını aşan miktarlarda yapılmaya başlar, hatta pazardaki kimliği belirsiz tüketicinin ihtiyaçları, tamamıyla tarımsal üretimin amacı haline gelir. Tarım işletmeleri pazar için çalışan, üründe uzmanlaşmış çağdaş teknolojiyi kullanan, muhasebe esaslarına uyan işletmelere dönüşür. Şehirde ve köyde görülen bu değişimler, köydeki yaşama biçimini de etkiler. Köydeki yaşama biçimi şehirli özellikleriyle donanırken kendi geleneksel niteliklerini yitirir.⁷⁴ Bu bağlamda 1950’lerde gerçekleşen ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşüm, Türkiye’nin gelecekteki yılları üzerinde etkisini sürekli sürdürmüştür.

7.2. Tarımsal Mekanizasyon ve Kırdan Kente Göç

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de kırsal alanlarda hızlı bir dönüşümün olduğu ve bu dönüşüme bağlı olarak kırsal kesimlerden kentlere doğru göçün arttığı bilinen bir gerçektir. Bu göçlerin gerçekleşmesinde iki faktörün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi,

⁷² Süleyman İnan, file:///C:/Users/ertan/Downloads/06.pdf, s.130-131

⁷³ Çağlar Keyder, a.g.e., s.164-166

⁷⁴ E. Güçbilmez, Yenimahalle Ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. no:327, 1972, Ankara, s.3

sağlık hizmetlerindeki iyileşmeye bağlı olarak çocuk ölüm oranlarındaki azalma ve nüfus artış hızının çoğalmasa. İkincisi de tarım kesiminde hızlı bir makineleşmeye gidilmesi. Bir traktörün tarıma girmesi birçok işgücünü açıkta bırakabiliyordu. Bu iki alanda meydana gelen hızlı değişimler, dengenin bozulmasına yol açmış ve kırdaki yapısal dönüşmeleri başlatmıştır.

Klasik sosyoloji yaklaşımlarına baktığımızda, kırdan kente göçün nedenleri ortaya konulurken üç unsur ön plandadır; “İtici güçler”, “çekici güçler” ve “aracı güçler”.

İtici güçler; Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, hızlı nüfus artışı, kırdaki mekanizasyonun girmesi, toprağı miras yolu ile parçalanması gibi nedenlerden dolayı köylünün ekonomik yetersizliğe düşmesi. Temelinde ekonomik yetersizlik vardır. Zaten kırdan kente göçün temelinde ekonomik yetersizliğin başat rol oynadığı genel kabul gören bir durumdur.

Çekici güçler; Kırsal kesimlerde ekonomik yetersizlik içine düşen köylü, bir arayış içine girer. Kentlerde yatırımların daha yaygın olmasına bağlı olarak, iş imkânlarının daha yüksek olması, kentte kazanılan paranın kırdaki göre göreli olarak daha yüksek olması, eğitim sağlık ve eğlence imkânlarının daha iyi olması, kırdaki insanı kente yöneltmiştir. Fakat Türkiye’de bu nedenlere bağlı olarak göçlerin çok sık görülmediği ifade edilir.

Aracı güçler; Kırdan kente göçü doğrudan değil dolaylı olarak etkileyen faktörlerdir. Burada “kent öncüler” olarak ifade edilen daha önce göç etmişlerin durumu o bölgeden göçün hızlanması ya da yavaşlamasına sebep olabilmektedir. Örneğin, kişi kente göç sonrası orada tutunmuş, bir iş bulmuşsa yada bir konuta sahip olmuşsa (genellikle gecekonduda burada devreye girer) geride kalanlara iyi bir örnek olurken, orada tutunamamış, bir iş bulamamış, kendine kentte bir yer edinememişse bu durum da geride kalanların göçünü yavaşlatabilmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz süreçleri sloganlaştırarak söylesek, “kara sabanın yerine pulluğun girmesi ile kırdan kentlere göç başlamıştır.” Bu tür açıklamalar doğru fakat kırdaki yapısal süreci açıklamada yetersizdir. Eğer kırdan kente olan göç köye giren traktör sayısının belirli bir katsayı ile çarpılması ile hesaplanabilecek olsaydı, son yıllarda gözlenen göçten sonra çok daha yüksek oranda bir göçün doğması gerekirdi. 1948-1955 dönemi Türkiye’de makineleşmenin başladığı bir dönemdir. Marshall programının uygulanmasına paralel olarak ülkedeki traktör sayısı 1.800’den 44.000’e yükselmiştir. Bu dönemde makineleşme ithalata dayanmıştır. Türkiye 1956 yılından sonra dış ödemeler açısından sıkıntılarla karşılaşınca traktörün ülkeye girişi durmuştur. Böylece 1963’lül yıllara kadar traktör sayısı neredeyse sabitlenmiştir.⁷⁵

1948 sonrasında Anadolu tarımında görülen bu tür teknolojik değişim, Anadolu tarımının geçirdiği ilk teknolojik değişiklik değildir. 1830’lardan sonra dış pazara açılan Anadolu’ya 1900’lerden beri karasabının yerine pulluk girmeye başlamıştır. Bu değişim, geçimlik bir tarımsal üretim ünitesinden, pazar için küçük üretime geçebilmeğe olanak sağlar.

⁷⁵İlhan Tekeli, Türkiye’de Kentleşme Yazıları, “Türkiye Tarım Mekanizasyonunun Yaratığı Yapısal Dönüşümler Kırdan Kopuş Süreci, Turhan Kitapevi, 1982, Ankara, s.86-87

Böyle bir üretim ise köy içinde mülkiyet farklılaşması ve iş bölümü farklılaşmasına olanak sağlayan bir dönüşümün başlaması demektir. Ama bu dönemde Anadolu'da ulaştırma sisteminin yeterince gelişmemiş olması yüzünden üretim ancak küçük yerel pazar içinde pazarlanabilmekte, dolayısıyla büyük kapitalist işletmelere geçebilmek için yeterli mekanizmalar oluşamamaktadır.

Ancak demiryollarının ulaştığı alanlar ile Ege ve Adana bölgeleri gibi dış pazarla ilişkileri yüksek yörelerde, büyük kapitalist işletmeler doğabilmiştir. Türkiye'nin bir Pazar olarak bütünleşmesi ancak II. Dünya Savaşı sonrasının karayolu programının uygulaması sonucu gerçekleşmiştir. Böylece 1948'lere ulaşıldığında, Türk köyünde yaygın olan, yerel pazar için üretim yapan küçük üreticilerdir.

Diğer büyük bir etken ise, karayollarındaki gelişmeye paralel olarak ülke pazarının bütünleşmesi, her köyün tüm ülke pazarına ulaşmasına olanak sağlayan dağıtım ve haberleşme kanallarının kurulmasıdır. Böyle büyük bir pazara ulaşabilme halinde, büyük işletmeler, Pazar için üretime geçecek, ya da başka bir deyişle belirli ürünlerin üretiminde ihtisaslaşacaklardır. Denetledikleri artı ürünü kolayca değerlendirebileceklerdir.

Ülke pazarıyla bütünleşme ve üretimin kolayca değerlendirecek hale gelmesi, kırsal kesimi pazar ekonomisi içine sokmuş ve kırsal kesimde kontrol kurabilmeyi, sadece büyük toprak sahibi olmanın ötesinde olanaklara kavuşmuştur. Pazar ekonomisi içinde borçlanma yoluyla çok yüksek riskler taşıyarak da olsa, bazı çiftçiler ya da girişimciler için, traktör ve tarımsal araçlar almak ve işletmelerini büyütmek olanağı doğmuştur. Bu koşullar altında, kırsal alandaki küçük işletme yapısına geçiş iki tür mekanizma yoluyla olmaktadır. Birincisi, kırsal alanda toprak mülkiyetindeki kutuplaşmayı sağlayan mekanizmalar. İkincisi ise, traktör sahipliliği etrafında büyük işletmelerin oluşmasına olanak veren yeni iş ilişkileridir. Anadolu'nun değişik bölgelerinde bu süreçler yaygın olmakla birlikte, birinci sürecin ikinci süreçten daha önemli olduğuna da dikkat çekmek gerekir

Ayrıca küçük köylü işletmelerinin hakim olduğu yörelerde traktörün girişi ile Pazar için üretime geçmek, tarım kesiminde kredi ve borçlanma ihtiyacını arttırmaktadır. Çünkü bir yandan işletmeler, traktör, arazi satın alma gibi yatırım, gübre ve tarım ilaçları gibi işletme harcamaları için borçlanmaktadırlar. Diğer yandan, köylünün Pazar için üretim yapması, ürünün sadece bir mevsiminde satmasına ve diğer gereksinimlerinin bütün yıl boyunca pazardan satın almasına sebep olmaktadır.⁷⁶

Tarıma dönük tüm bu yapılanma süreci, tarımda değişim ve gelişimi hızlandırmıştır. Tarım kesimi, yalnız işlenen toprak alanı ya da traktör sayısının artışıyla değil, üretim tekniğinde de köklü bir değişime uğramıştır.

⁷⁶İlhan Tekeli, a.g.e., s.86-99

7. 3. Marshall Yardımı ve Tarımsal Yapılara Etkisi

İkinci Dünya Savaşından sonra, Avrupa ekonomileri bir çöküş içine girmişlerdi. Yapısal ve teknik sorunlar büyük boyutlara ulaşmıştı. Aynı zamanda Savaş döneminin zor şartları Avrupa'nın tarım üretiminin de çökmesine neden olmuştu. Savaştan güçlü çıkan Sovyetler Birliği ise, Avrupa'nın bu çöküşünden faydalanarak ekonomik, siyasal ve ideolojik gücünü, bu arada komünizm rejimini tüm Avrupa'ya yaymak istemiştir.

Sovyetlerin bu gücü karşısından durabilecek, savaştan güçlü çıkan diğer bir ülke ise Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Amerika, Sovyetlerin yayılma politikasına karşı “*Truman Doktrini*” ile Avrupa'ya askeri ve ekonomik yardımda bulunmayı kabul etmiştir.

Truman Doktrininden kısa süre sonra Amerika, Batı Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde bir yardım planı hazırlamış ve “*Marshall Planını*” ilan etmiştir. Marshall planı doğrultusunda 1948-52 dönemlerini kapsayan dönemde Avrupa'ya 13 milyar dolarlık **yardım** süreci başlamıştır ve 16 Avrupa ülkesine bu yardım gerçekleştirilmiştir. Marshall Amerikan tarihinde yapılan en büyük ekonomik yardımdır.

Türkiye önce savaşa katılmadığı ve çöküşe uğramadığı için Türkiye Marshall Planının dışında bırakılmış yardımlara dâhil edilmemiştir. Marshall Planı içine alınmaması kararı üzerine, Türkiye doğrudan doğruya ABD Hükümeti'ne başvurarak kendisinin de Marshall Planına dâhil edilmesini istedi. Türkiye bu başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurguladı. Bu arada, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, Washington'a bir rapor göndererek Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtti. Yardımın başlaması için antlaşma ise, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

Yardımlar ve miktarlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

Hibeler; 1948-1951 yılları arasında, ABD'den hibe olarak 62 376 000 yardım almıştır.

Ödünç; Türkiye, aynı yıllar arasında, ABD'nden ödünç olarak 72 840 000 yardım almıştır.

Dolaylı Yardım; Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında bu şekilde gördüğü Amerikan yardımının tutarı, 71 522 000 \$'ı hibe, 55 Milyon \$'ı ödünç olmak üzere 126 522 000 \$'dır.

Teknik Yardım; Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında gördüğü teknik yardımın tutarı ise 3 Milyon \$'dır.⁷⁷

1947-1949 döneminde, Truman Doktrini'nde yer alan askeri malzeme yardımı da dahil olmak üzere, Türkiye'ye verilen Amerikan yardımının tutarı 152.5 Milyon \$ oldu. Bunun 147,5 Milyon \$'lık bölümü hava, kara ve deniz kuvvetlerinin modernizasyonu için kullanılırken, 5 Milyon \$ kadarı yol yapım çalışmaları için ayrıldı. 1947-1951 yılları arasında ise Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının miktarı toplam 400 Milyon \$'a ulaştı.⁷⁸

Marshall yardımları dolayısıyla diğer tüm alanlarda olduğu gibi tarımsal yapılarda da bazı beklenti ve sonuçlar söz konusu olmuştur. Hatta yukarıda da belirttiğimiz gibi, tarımda mekanizasyon artmış ve traktörün köye girmesiyle kırsal kesimden kentlere göçün en önemli nedenlerinden biri olarak da bu yardımlar dolayısıyla Türk tarımında artan mekanizasyon gösterilmiştir. Marshall Yardımlarıyla, Amerikalı uzmanların önerileriyle Türkiye'de tarımın modernleşmesini hedeflemiştir. Bu amaçla Marshall Yardımı kapsamında Amerika'dan traktör ve diğer tarım malzemeleri sipariş edilmiştir. Traktör sayesinde yeni alanlar tarıma açılmış, traktör sayısı ülkede hızla artırılmıştır. Taleplere bağlı olarak Ziraat Bankası kredileri genişletilmiş ve ucuzlatılmış, köyle bağlantı kurmak amacıyla iş makineleri getirilerek karayolları ve liman-rıhtım gibi alanlarla ihracatın artırılması hedeflenmiştir.

⁷⁷Halük Ülman, Türk-Amerikan Münasebetler, Sevinç Matbaası, Ankara, s.119-121

⁷⁸Baskın Oran, Oran, B. Ed., Türk dış politikası: 1919-1980, İletişim Yay, 2002, s.534-535

Uygulamalar

- 1) Sizce tarımda başta traktör olmak üzere tarımsal mekanizasyonun kullanılması, kırdan kente göçü neden hızlandırmıştır? Tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, İkinci Dünya savaşı sonrası Türkiye’de çok partili sisteme geçişle, hükümetin değiştiğini ve bu yeni iktidarın tarımsal politikalarda köklü bir değişime gittiğini daha çok liberal politikalara ağırlık verdiğini öğrendik. 1950’li yıllarda kara yollarına ağırlık verildiğini, ulaşımın gelişmesiyle birlikte küçük üreticinin tüketim için üretimin yerine Pazar için üretim yapmayı hızlandırdığını, küçük meta üretiminin tarımda yaygınlaştığını öğrendik. Ayrıca tarıma teknolojinin girmesi, miras yoluyla toprakların parçalanması vb. nedenlerle kırsal kesimlerde ekonomik yetersizliğe bağlı olarak kırsal kesimden kentlere doğru göçün hızlandığını öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi Türkiye’de 1950’li yıllarda uygulanan politikaların özelliklerinden biri değildir?
 - a) Büyük topraklı çiftçilere destek artmıştır
 - b) Toprak reformu uygulanmamıştır.
 - c) Tarımda mekanizasyon hızlanmıştır
 - d) Devletçi politikalar uygulanmıştır
- 2) Aşağıdakilerden hangisi 1950’lerde kırsal kesime uygulanan politikaların sonuçlarından biri değildir?
 - a) Tarımda kullanılan teknolojide önemli artışlar olmamıştır
 - b) Ekonomide liberal politikalara ağırlık verilmiştir
 - c) Kırdan kentlere göç hızlanmıştır
 - d) Tarımsal verimlilik artmıştır
- 3) Aşağıdakilerden hangisi Kırsal kesimden kentlere göçün nedenlerinden biri değildir?
 - a) Toprağın miras yolu ile parçalanması
 - b) Doğum oranlarının yükselmesi
 - c) Kentin insanlara daha çekici gelmesi
 - d) Tarımsal desteklere başlanması
- 4) Aşağıdakilerden hangisi Marshall Yardımı’nın kapsamı içinde yer almaz?
 - a) Hibe krediler
 - b) Doğrudan yatırım
 - c) Teknik yardım
 - d) Dolaylı yardım

5) Aşağıdakilerden hangisi kırdan kente göçün nedenleri arasında yer alan “çekici güçler”den biri değildir?

- a) Ekonomik yetersizlikler
- b) Kentlerde iş imkanlarının daha çok olması
- c) Kentte kazanılan paranın görece olarak kıra oranla yüksek olması
- d) Kentlerde eğitim imkanlarının yüksek olması

Cevaplar

1)d, 2)a, 3)d, 4)b, 5)a

8. TÜRKİYE’DE PLANLI DÖNEM VE TARIM

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Kalkınma Planı Ve Tarımsal Kalkınma Planlara Yönelik Genel Değerlendirme
- 2) Planlı Dönemde Kırsal Politikalar

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kalkınma planı ne demektir?
- 2) Türkiye ne zaman planlı kalkınma dönemlerine geçmiştir?
- 3) Türkiye’de planlı kırsal kalkınma yeterince uygulanabilmiş midir?
- 4) Uluslararası kuruluşlar tarımsal kalkınmada ne kadar etkilidir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Kalkınma planları ve tarımsal kalkınma arasındaki ilişki çeşitli boyutlarda ortaya konmuştur.	
	Tarımsal kalkınmaya, planlı kalkınmanın etkileri değişik boyutlarda sorgulanmıştır.	
	Uygulanma imkanı oluşmasa da Türkiye’de çeşitli dönemlerde, köy-kent ve tarım kentleri gibi projelerin ortaya konulduğunu öğrendik.	

Anahtar Kavramlar

- Planlı Kalkınma
- Tarımsal Kalkınma Planları
- Köy-Kent
- Tarım Kentleri
- Kırsal Alan Planlama

Giriş

Türkiye’de 1960’tan sonra ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması amacıyla planlı kalkınma dönemlerine girmiştir. Bu amaçla 1960’ ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, Türkiye’de planlı dönem başlamıştır. Şu ana kadar on adet kalkınma planı hazırlanmıştır ve onuncusu 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu güne kadar r incelenen hükümet programlarında ve kalkınma planlarında köye yönelik bazı politika ifadelerinin tekrar edildiği görülmektedir. Kırsal kesimi kalkındırma adına çeşitli siyasi partilerden farklı adlar altında kıra yönelik bazı yerleşme önerileri getirilmiştir. Avrupa Birliği Müzakere sürecinde planlı kalkınmada tarım ve tarıma yönelik hedefler daha belirgin hale gelmeye başlamıştır.

8.1. Kalkınma Planı ve Tarımsal Kalkınma Planlara Yönelik Genel Değerlendirme

Türkiye’de 1960’tan sonra ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması amacıyla planlı kalkınma dönemlerine girmiştir. Bu amaçla 1960’ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur.

Türkiye’de ilk olarak 1962 yılında yapılan ve bir yıl uygulanan kalkınma planının başarılı olması üzerine beş yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve günümüze kadar uygulanmıştır.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, Türkiye’de planlı dönem başlamıştır. Planlı kalkınmanın temel amacı, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesidir.

24 Ocak 1980 kararları ile devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmıştır. 1983 yılından itibaren dışa açılma süreci başlamış, ekonomi bölgesel ve küresel etkilere daha açık hale gelmiştir.

Şu ana kadar beş yıllık, on plan hazırlanmıştır. Kalkınma planları ve dönemleri ise şunlardır.

Birinci beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

İkinci beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Üçüncü beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Dördüncü beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Beşinci beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Altıncı beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Yedinci beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Sekizinci beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Dokuzuncu beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Onuncu beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Planlı dönem öncesinde olduğu gibi, 1963’te planlı kalkınma dönemine girilmesi ile de, köy ve köylü sorunları bu planlarda yer verilmiştir. Bu doğrultuda, kalkınma planlarında, yıllık programlarda köye yönelik çeşitli yaklaşımlar öngörülmüş, önlemler geliştirilmiştir. Fakat köye yönelik çalışmaların, köyün yapısını değiştirmeyi amaçlamaktan uzak olduğu, önerilerin daha çok konunun hizmet yönü ile ilgili olduğu, uygulamaların sistemli bir

değerlendirmeye tabi tutulmadığı, çeşitli aralıklarla dile getirilmiş ve iktidar değişikliklerinin yaşanması ile de önemini yitirmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, kırsal alanların dağılımı nedeniyle, kırsal yerleşme düzeninin yarattığı olumsuzlukları gidermek amacıyla köylere yönelik “örnek köy, merkez köy, köykent” şeklinde adlandırılan bir takım öneriler getirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, köy ve köylü sorunlarına ilişkin çalışmaların kopuk, dağınık çalışmalar olarak sürdürüldüğü söylenebilir.⁷⁹

Köye yönelik çalışma ve politikalarda gerek planlı dönemde gerekse öncesinde kurumlar arası eşgüdüm ve etkinliğin sağlanabildiğini söylemek oldukça güç görünmektedir. Bu konuda 1980 öncesinde bir takım çabalar olmasına rağmen 1980 sonrasında gerek hükümet programlarında gerekse kalkınma planlarında köye ve köylüye yönelik köklü çalışmalar olmadığı görülmektedir. Bunun bir nedeni olarak, özelleştirme, devletin küçültülmesi, dışsallığa öncelik tanınması, sanayileşme yerine dünya ekonomik sistemi içindeki işbölümü gerekleri uyarınca turizm vb. kesimlerin yardımıyla kalkınma gibi hedef ve önceliklerin, 1980 sonrasında köylü ile devletin, köy yerel yönetimleriyle merkezi yönetimin kalkınma amacıyla aralarındaki dayanışma ve etkileşimi ikinci plana itmesi gösterilebilir.⁸⁰

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar incelenen hükümet programlarında ve kalkınma planlarında köye yönelik bazı politika ifadelerinin tekrar edildiği görülmektedir. Tarım ve toprak reformu, kooperatifleşme, tarımsal kredi politikası, “köykent, merkez köy” tarzı öneriler, pek çok resmi belgede tekrarlanan politika ifadeleridir. Bu ifadelerin sürekli tekrarlanmış olmasının da gösterdiği gibi, vaat edilen bu hususlarda çoğu kez başarı sağlanamamış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılması gibi başarı sağlanan konular da uygulamada başarısızlıklarla sonuçlanmıştır.⁸¹

8.2. Planlı Dönemde Kırsal Politikalar

Planlı döneme geçişle birlikte, kırsal kesime yönelik altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumu ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla çeşitli stratejilerin geliştirilerek uygulamaya konulduğuna şahit olmaktayız. Bu dönemde, kırsal kesimdeki yaşam kalitesinin kentsel kesime yaklaştırılması, kentsel ve ulusal pazar ağıyla birleşmenin sağlanması, kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlamasının yapılması ve kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir. Bu girişimlerin başarısı sınırlı kalmıştır ve bunda; katılımın kısıtlı kalması, uygulamaların Türkiye ve yöre şartlarına uymaması ve yerel ihtiyaçlara cevap vermemesi, önceliklerin doğru bir şekilde belirlenememesi, koordinasyon, işbirliği, idari ve teknik

⁷⁹Sabrina Kayıkcı, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/cumhuriyet.pdf>, s.2

⁸⁰Ruşen Keleş, Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yay., İstanbul, 1994, s. 15.

⁸¹Sabrina Kayıkcı, a.g.e., s.2

kapasite yetersizlikleri⁸² gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

1977 yılı hükümet programında **“köy-kent”** modelinin benimsendiğine şahit oluruz. Köy-kent projesi 1970’li yıllarda CHP tarafından kamuoyuna sunulan bir kırsal gelişme modelidir. Bu model, kırsal yerleşme birimlerini, yalnız köyün görevlerini daha iyi görebilecek duruma getirmeyi değil, kentsel ve yeğnil (hafif) işleyimsel işlevlerle de donatmayı, böylelikle kırsal alanda bir canlanma ve kalkınma yaratarak kentlere olan akınları azaltmayı amaçlayan bir yerleşme önerisidir.⁸³ Köy-kent projesini uygulama için Van ve Bolu’da birer köy olmak üzere iki pilot köy seçilmekle birlikte, köy-kent uygulaması CHP’nin iktidardan düşmesiyle uygulama imkanı bulamamış ve 1979 yılında gündemden düşmüştür. CHP’nin köykent modeline karşı, MHP ise, **“Tarım Kentleri”** projesini ileri sürmüştür. MHP 1973 Seçim bildirgesine göre, “her bölgenin hususiyetlerine göre 8 veya 10 köy bir ünite olarak kabul edilecek ve bunların merkezindeki köy, tarım kenti haline getirilecektir. Tarım kentlerinde, tarıma dayalı orta sanayi kurularak geliştirilecektir.”⁸⁴ Tarım kentlerinin de uygulama imkanı bulmadığını görüyoruz.

1984-1989 yıllarını kapsayan V. Beş Yıllık Kalkınma Planında, *“Merkez Köy”* kavramına rastlıyoruz. Planda, köylünün refah seviyesini yükseltmek, bulundukları yerde kalkınmalarını sağlamak üzere kırsal kesime götürülen sosyal ve iktisadi hizmetler arasında entegrasyon sağlanacağı, kırsal alandaki köy ve diğer yerleşim alanlarına götürülecek temel altyapı ve iktisadi hizmetlerin yaygınlaştırılması ve hizmet verimliliğini temin için *“Merkez Köyler”*in araç olarak kullanılması sağlanacağı belirtilmektedir. Ayrıca, işletmelerin miras vb. yollarla küçülmesinin de önleneceği ifade edilmiştir. Fakat *“Merkez Köy”*de uygulama imkanı bulamamıştır.

Kısacası, gerek planlı dönemde gerekse daha öncesinde köye yönelik çalışmalarda eşgüdüm ve etkinliğin sağlanabildiği söylenemezse de 1980 öncesinde bir takım çabalar olmasına rağmen 1980 sonrasında gerek hükümet programlarında gerekse kalkınma planlarında köye ve köylüye yönelik köklü çalışmalar olmadığı görülmektedir. Bunun bir nedeni olarak, özelleştirme, devletin küçültülmesi, dışsatıma öncelik tanınması, sanayileşme yerine dünya ekonomik sistemi içindeki işbölümü gerekleri uyarınca turizm vb. kesimlerin

⁸²Metin Can & Kemal Esengül, “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından incelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, GÖÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2007, 24 (2),s.43-56

⁸³Ruşen Keleş, , Kentbilim Terimleri, İmge Yay. 1988,Ankara, s.94

⁸⁴Cavit O. Tütengil, “Köycülük Üzerine”, 75. Yılında Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yay., 1999, İstanbul, s.236-237

yardımla kalkınma gibi hedef ve önceliklerin, 1980 sonrasında köylü ile devletin, köy yerel yönetimleriyle merkezi yönetimin kalkınma amacıyla aralarındaki dayanışma ve etkileşimi ikinci plana itmesi gösterilebilir.

1990'lardan itibaren "kırsal alan planlama" yaklaşımı çerçevesinde kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri arttırılacağı, köye hizmet götüren kamu kuruluşları arasında koordinasyonun geliştirileceği ve birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projelerin uygulamaya konması hedeflenmeye başlamıştır. "Bu dönemde kırsal alan göstergelerinde de önemli değişimler yaşanmıştır. 1990 yılında yapılan sayıma göre kırsal nüfus % 41'lik oranla ağırlığını önemli ölçüde kaybetmeye başlamış ve bir önceki döneme göre (1980'de %56) oransal olarak büyük bir azalış göstermiştir. Bu değişim tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmış, 1980'de %54 olan tarımsal istihdam 1990'da %48'e gerilemiştir. Belirtilen dönemde tarımın GSMH'daki payı da % 16'ya düşmüştür".⁸⁵

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, köye ve köylüye yönelik düzenlemelere ayrıntılı olarak yer verilmediği dönemdir. Sadece, "Köy Hizmetleri ve Tarım Reformu Genel Müdürlüklerince, gerçekleştirilmekte olan arazi toplulaştırma hizmetlerinin uyumlu ve etkin şekilde yürütülebilmesi için bu hizmetlerin öngörülen Toprak Yasası içinde yer alması sağlanarak, yönetmelikler çerçevesinde yürütülmesi temin edilecektir" denilmektedir.

2000'li yıllardan itibaren Türk Tarımında meydana gelen gelişmeler bağlı olarak, Kalkınma Planlarında, sulama imkanlarının geliştirilmesi, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, paketleme, muhafaza etme ve pazarlama yöntemleri konusunda gerekli teknik desteklerin ön plana çıktığı ve sulama projelerine ve arazi toplulaştırmalarının hızlandırılması üzerinde durulur.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, yine toprak ve su kaynaklarına olan vurgu dikkat çekmektedir. "Kırsal altyapının oluşturulması kapsamında; toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik tarımsal altyapının yaygınlaştırılması, kaynakların yönetimi ve etkin kullanımına dair çalışmaların yapılmasının önemini korumakta olduğu, bu nedenle kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içinde çalışmalarının sağlanacağı ifade edilmiştir".⁸⁶

Yukarıda kısa değinmeye çalıştığımız, iki binli yılların ortalarına kadar ki Planlı Kalkınma dönemindeki tarımsal politikalara yönelik bir değerlendirme yapıldığında, aşağıdaki sonuçlara ulaşmak mümkün görünmektedir.

1960'larda planlı kalkınma dönemine girilmesiyle birlikte, 1963 yılında, destekleme uygulamaları da kalkınma planları çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır. Tarım sektörüne yönelik amaç ve stratejiler kalkınma planları ve yıllık programlarla belirlenmeye başlanmıştır.

⁸⁵ Muzaffer Bakırcı, Türkiye'de Kırsal Kalkınma: Kavramlar- Politikalar-Uygulamalar, Nobel Yay.,2007. Ankara, s. 181

⁸⁶Muzaffer Bakırcı, a.g.e., s. 202

⁸⁷ Bu planlama dönemlerinde de pazar fiyatı desteği uygulamasına devam edilmiş, bunun yanında, yoğun olarak kimyevi gübrede sübvansiyon uygulanmıştır. Ayrıca finansman sıkıntısına çözüm üretebilmek için piyasa faizlerine göre tarıma verilen düşük faizli kredilerle çiftçi desteklenmeye çalışılmıştır.

1980 yılında serbest pazar ekonomisine geçişle birlikte, genel ekonomi politikaları açısından olduğu kadar tarım politikaları açısından da dönüm noktası olmuş ve tarım sektörüne yönelik uygulanan politikalarda da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde, tarım piyasalarına destekleyici, koruyucu yöndeki devlet müdahalelerinin kapsamının daraltılması öngörülmüştür. 1980 öncesinde yaşanan enflasyonlara tarımsal ürün fiyatlarının, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonların ve düşük faizli kredilerin parasal genişleme üzerindeki etkisinin neden olduğu görüşü, devletin tarıma bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda birçok ürünlerdeki pazar desteği azaltılmaya başlamış, sübvansiyonlar kaldırılmış ve tarımsal kredilerdeki faizler piyasa oranlarına yaklaşmıştır.⁸⁸ Yine bu dönemde, Türkiye’deki tarım sektörü, daha çok yapısal önlemleri içermeyen, kısa vadeli politik konjonktüre endeksli ve fiyat ağırlıklı destekleme politikası araçları ile yönlendirilmeye çalışıldığına şahit olmaktadır.

Hükümet 5 Nisan 1994’te, “**5 Nisan Kararları**” olarak bilinen “Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planını” yürürlüğe koymuştur. Bu kararlar tarım sektörü üzerinde de etkili olmuş ve sektöre yönelik bazı önlem kararlarının alınmasına yol açmıştır. Özellikle destekleme alımının sınırları daraltılmıştır. Fakat bu kararlarında tarım kesiminde, tam olarak uygulama imkanı bulmadığını görmekteyiz.

2000’li yıllara gelindiğinde, bir taraftan tütün ve çay gibi belli ürünlerdeki değerlendirilemeyen aşırı stokların imha edilmesi sektörü zorlarken, diğer taraftan hayvansal ürünler ve yağlı tohumlarda olduğu gibi arz açıklarının meydana gelmesi, sektördeki dengesizliği ve planlama eksikliğini gözler önüne sermiştir. Tarımsal üretimin yönlendirilmesi ve ekonomik dengelerin korunmasını amaçlayan tarımsal destekleme politikaları, desteklerin hedef kitleye ulaştırılamaması, istenilen hedeflerin gerçekleştirilememesi ve devlete getirdiği mali yük nedeniyle etkisini yitirmiş, kalkınmaya yönelik hedefleri engelleyen unsurlar olarak gündeme gelmiştir.⁸⁹

9 Aralık 1999’da IMF’ye verilen Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı, Türkiye’deki tarım politikaları açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu niyet mektubunda, tarıma yönelik bazı taahhütlerde de bulunulmuştur. Burada ön plana çıkan hususların başında, Tarıma doğrudan gelir desteği, hububat, şeker pancarı ve tütün fiyatlarının dünya pazarları ile uyumlu olması ve zamanla bunlara verilen desteklerin kaldırılması, çiftçiye verilen kredi sübvansiyonlarının aşamalı olarak kaldırılması, Tarım satış

⁸⁷Tayfun Özkaya & Oğuz Oyan & vd.), “Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları Düny – Bugünü – Geleceği”, Türkiye Ziraat Odalar Birliği TÜSES Yay., 2001.,Ankara, s. 5

⁸⁸ Neslihan Yalçınkaya, “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, Yönetim ve Ekonomi, Yıl:2006 Cilt:13 Sayı:2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., s.103

⁸⁹Neslihan Yalçınkaya, a.g.e.,s.105-106

kooperatiflerinin özerk yapıya kavuşturulması vb. maddeler yer almaktadır.⁹⁰

1999'da IMF'ye verilen söz dahilinde, Dünya Bankasının 2000 yılında hazırladığı tarım politikaları reform paketi (ARIP- Agricultural Reform Implementation Project) kabul edilmiştir. IMF'ye verilen mali dengeleri gözetme sözü, Dünya Bankasının denetimi altında uygulanacak, tarım reformu ile sağlanacaktı. ARIB'in amacı, tarım sektöründe piyasa koşullarını geçerli kılmaktı, bunu gerçekleştirmek için ise en başta politikacı ve bürokratların kararıyla oluşan taban fiyat uygulamasını kaldırmak gerekiyordu. Aynı zamanda mazot, gübre, tohum ve zirai kredilerde sübvansiyon kaldırılacaktı. Kurumsal düzeyde ise devlet işletmesi olarak sürdürülen TEKEL, Çay-kur, Et-Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu gibi kamu iktisadi teşekkülleri ve Çukobirlik, Tariş, Trakya Birlik gibi tarım satış kooperatifleri yeniden yapılandırılacak, bunların devletten bağımsız çalışmaları sağlanacak ve açıklarının devlet bütçesinden ödenmesi pratiği sona erecekti ⁹¹

8.3. Geline Durum ve Onuncu Planda Tarımsal Kesime Yönelik Hedefler

Plan döneminin başında ülkemizde yaşanan kuraklık sonucu 2007 yılında tarım sektörü önemli oranda küçülme gösterse de 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,1 olarak büyümüştür. 2007 yılı dikkate alınmadığında ise, tarım sektöründeki yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 3,9 olmaktadır. 2006 yılında yüzde 24 düzeyinde olan tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdan aldığı pay, 2012 yılında yüzde 24,6 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYH içindeki payı, Plan dönemi başında yüzde 8,3 seviyesindeyken 2012 yılı sonuna gelindiğinde yüzde 7,9'a gerilemiştir. ⁹²

Tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatında yaşanan hızlı gelişmeler ve artan yurtiçi talep, tarımsal ürün ithalatının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, tarım ihracatı 2006 yılında 3,6 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 8 milyar dolar), ithalatı ise 2,9 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 5,4 milyar dolar) seviyesinde gerçekleşmişken, 2012 yılında ihracat 5,4 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 14,9 milyar dolar) ve ithalat ise 7,5 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 12,6 milyar dolar) yükselmiştir.

⁹⁰<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/niyet/mektup.html>

⁹¹Çağlar Keyder & Zafer Yenil, a.g.e.,s.198

⁹² file:///C:/Users/ertan/Desktop/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf Bu bölüm Kalkınma Bakanlığının yayınladığı Onuncu Kalkınma Planı (2013-2018) kitapçığından derlenmiştir. s.98-102

Toplam tarımsal destekleme ödemeleri 2006 yılında 4,8 milyar TL iken 2013 yılı bütçesi itibarıyla yaklaşık yüzde 88 oranında artış göstererek 9 milyar TL'ye yükselmektedir. Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına 2009 yılında son verilmesiyle, destekler, alan ve ürün bazlı ödemeler şeklinde sürdürülmüştür. 5488 sayılı Tarım Kanunuyla çerçevesi çizilen tarımsal politikalar Plan döneminde ürün, üretim ve üretici odaklı ve bölgesel temelli olarak şekillenmiş olup, tarımsal desteklerin tarım havzaları ve işletme temelli bir yapıda verilmesi ve gelir istikrarının sağlanması yönünde geliştirilme ihtiyacı sürmektedir.

2006 yılına kadar toplam 0,6 milyon hektar alanda tamamlanan toplulaştırma çalışmalarının, 2013 yılı sonunda 4,2 milyon hektara ulaşması öngörülmektedir. Diğer taraftan, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünce (DSİ) işletmeye açılan net sulama alanı 2006 yılı sonunda 2,53 milyon hektar iken, 2012 yılı sonu itibarıyla 2,81 milyon hektara çıkmıştır.

Plan döneminde, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” başlıklarında AB'ye uyum çalışmalarına devam edilmiş, ancak sadece “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” faslı müzakereye açılmıştır.

Plan döneminde orman varlığı 21,2 milyon hektardan 21,5 milyon hektara yükselirken, 2007-2012 döneminde 290 bin hektar alanda endüstriyel, yeşil kuşak ve toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma çalışmaları ile 346 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti yürütülmüştür.

Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) beş yıllık tarıma yönelik hedeflenen politikalardan bazılarını özet olarak şu şekilde belirtebiliriz.

Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır.

Sektörün yıllık ortalama büyüme hızının yüzde 3,1 olması, toplam istihdam içerisindeki payının yüzde 21,9'a gerilemesi ve GSYH içerisindeki payının ise yüzde 6,8 olması beklenmektedir.

Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanması, arazi parçalanmasının önüne geçilmesi ve iyi işleyen bir tarım arazisi piyasasının tesis edilmesine yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.

Tarımsal destekler, tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek, desteklerde çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak, tarımsal desteklerin etkinliği izlenerek değerlendirilecektir. Ayrıca, tarım sigortalarının kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.

Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır. Tarım sektörüne yönelik mesleki ve teknik eğitim ile yayım konularında bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılacaktır.

Gıda sanayiinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amaçlanacak; iç ve dış Pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecektir.

Hayvancılıkta etçi tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir.

Uygulamalar

- 1)** Planlı kalkınma politikaları bugün için ne kadar geçerliliğini sürdürmektedir? Tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Türkiye 1960 tan sonra ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması amacıyla planlı kalkınma dönemlerine girdiğini ve bu amaçla 1960 ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulduğunu öğrendik. Köye yönelik çalışma ve politikalarda gerek planlı dönemde gerekse öncesinde kurumlar arası eşgüdüm ve etkinliğin sağlanabildiğini söylemek oldukça güç olduğunu, 1980 öncesinde bir takım çabalar olmasına rağmen 1980 sonrasında gerek hükümet programlarında gerekse kalkınma planlarında köye ve köylüye yönelik köklü çalışmalar olmadığını gördük. 1990’lardan itibaren “kırsal alan planlama” yaklaşımı çerçevesinde kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri arttırılacağı, köye hizmet götüren kamu kuruluşları arasında koordinasyonun geliştirileceği ve birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projelerin uygulamaya konması hedeflenmeye başladığını öğrendik. Plan döneminde, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” başlıklarında AB’ye uyum çalışmalarına devam edildiğini, ancak sadece “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” faslının müzakereye açıldığını ortaya koyduk.

Bölüm Soruları

- 1) Türkiye şu an kaçınıcı Kalkınma Planı dönemindedir?
 - a) Beşinci Kalkınma Planı
 - b) Onuncu Kalkınma Planı
 - c) On ikinci Kalkınma Planı
 - d) Beşinci Kalkınma Planı
- 2) Kırsal kalkınma planlarında kıra yönelik politikalardan hangisinin bulunduğunu söyleyemeyiz?
 - a) Altyapı sunumları
 - b) Kamu hizmetleri sunumu
 - c) Kırın kesimin yaşam kalitesini yükseltmek
 - d) Kırın yerel pazardan ziyade ulusal pazarlara entegrasyonunu sağlamak
- 3) Türkiye’de uygulanan tarım destekleri için aşağıdakilerden hangisini söylemek doğru bir yaklaşım olmaz?
 - a) Yapısal önlemlere öncelik verilmiştir
 - b) Kısa vadeli politikalar ön planda olmuştur
 - c) Politik konjonktür etkili olmuştur
 - d) Fiyat ağırlıklı destekler ön plana çıkmıştır
- 4) Dünya Bankasının 2000 yılında hazırladığı ve Türkiye’nin de kabul edip uygulamaya koyduğu “Tarım Politikaları Reform Paketi” (ARIP) aşağıdakilerden hangisini önermemektedir?
 - a) Tarım sektöründe taban fiyat uygulamasını
 - b) Tarımsal faaliyet gösteren iktisadi teşekkülleri kapatmayı ya da yeniden yapılandırmayı
 - c) Tohum sübvansiyonunu kaldırmayı
 - d) Doğrudan tarım desteği uygulamasına geçilmeyi

Cevaplar 1)b, 2)d, 3)b, 4)a,

9. AVRUPA BİRLİĞİ MÜZAKERE SÜRECİ VE TÜRKİYE’DE SON DÖNEM TARIMSAL YAPILARIN DURUMU

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Avrupa Birliği ve Tarım**
- 2) Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türk Tarımının Yeri**
- 3) Türkiye’de İkibinli Yıllardan Günümüze Tarımsal Yapılarda Geline Durum**

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Avrupa Birliği Müzakere Süreci ne demektir?
- 2) Avrupa Birliği için tarım neden önemlidir?
- 3) Avrupa Birliği Türk tarımına neden bazı standartlar getirmek istemektedir?
- 4) Avrupa Birliği üye ülkeleri ile ülkemiz tarımı arasında hangi hususlarda farklılıklar ön plana çıkmaktadır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Avrupa Birliği ve tarım arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek.	
	Avrupa Birliği müzakere sürecinde, Birliğin taleplerini ortaya koymak.	
	Avrupa Birliğinin Türkiye’den tarımsal yapılara yönelik talep ettiği isteklerin ülkenin gerçekleriyle ne kadar uyumluğunu ortaya koymak.	

Anahtar Kavramlar

- Avrupa Birliği
- Avrupa Birliği Müzakere Süreci
- Kırsal Kalkınma Eylem Planı
- Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği
- Arazi Toplulaştırması

Giriş

Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, bu süreçte en önemli sınavlarından birini tarım sektöründe vermektedir. AB müktesebatının neredeyse yarısını Ortak Tarım Politikası (OTP) oluşturmaktadır. AB'nin genişleme sürecinde yapılan en sıkı pazarlıklarının başında da tarım sektörü gelmektedir. Bu bağlamda gündeme gelen tarım politikaları Türkiye için de çok önem arz etmektedir. Türkiye tarımı hem kendisi hem de AB ülkeleri için ekonomik ve toplumsal açıdan stratejik bir sektör durumundadır. Türkiye'nin tarım sektörü ve kırsal yapılarındaki durumuna baktığımızda, AB'ye tam uyum ve müzakere sürecinde kat etmesi gereken ciddi bir mesafelerin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Türkiye, tarım sektörünün yapısal anlamda radikal değişiklik ve dönüşümlere gitmesi gerekecektir. AB müzakere sürecini bir yana bıraktığımızda bile, küresel süreçte, değişen ülkesel ve uluslararası koşullar, diğer sektörlerde olduğu gibi, tarım sektöründe de reform gerekliliğini gündeme getirmektedir. İlk defa AB'ye uyum süreci dikkate alınarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planıdır ve bu planda Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda "Kırsal Kalkınma Eylem Planını" hazırlanmıştır. Avrupa komisyonu, yeni üye devletlere olduğu gibi, diğer aday ülkelerin her biri için ayrı ayrı hazırlayarak Avrupa Parlamentosu'na sunduğu ilerleme raporlarının yanı sıra, Avrupa Birliği'nin genişleme perspektiflerini Aday Ülkeler Yönelik Strateji Belgesi'nde bir sentez içinde ele almıştır. Türkiye'nin katılımı ile AB tarımsal alanı 39 milyon hektar olacaktır. Bu AB tarımsal alanının yaklaşık %23'ünü oluşturmaktadır.

9.1. Avrupa Birliği ve Tarım

Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'nin ilişkileri 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin (o zamanki adı) Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı ortaklık başvurusu ile başlamıştır. AET Bakanlar Konseyi'nin bu başvurusunu kabul etmesiyle birlikte resmen 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Ankara Anlaşması AET ile ortaklık oluşturmayı hedefleyen bir anlaşmadır. Ankara Anlaşmasını 1970 yılında taraflarca imzalanan Karma Protokol izlemiştir. Bu iki belge ve 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi ile devam etmekte ve Türkiye-AB ilişkilerinin hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Türkiye, 1987 yılında AB tam üyeliğine başvurmuş, 1999 yılında AB üyeleri tarafından aday ülke olarak kabul edilmiştir. 2005 yılında da AB ile Türkiye tam üyelik müzakerelerine başlamıştır.

AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, bu süreçte en önemli sınavlarından birini tarım sektöründe vermektedir. AB müktesebatının neredeyse yarısını Ortak Tarım Politikası (OTP) oluşturmaktadır. Bu bağlamda gündeme gelen tarım politikaları Türkiye için de çok önem arz etmektedir. Her şeyden önce bugün yaklaşık Türkiye nüfusunun %30'unu tarım kesimi oluşturmakta, başka bir ifade ile nüfusunun %30'u gelirini tarım sektöründen sağlamaktadır.

Bugün Türkiye tarımı hem kendisi hem de AB ülkeleri için ekonomik ve toplumsal açıdan stratejik bir sektör durumundadır. Ayrıca bugün günümüz dünyasında tarım ve gıda stratejik ürünlerin başında gelmektedir.

Türkiye'nin tarım sektörü ve kırsal yapılarındaki durumuna baktığımızda, AB'ye tam uyum ve müzakere sürecinde kat etmesi gereken ciddi bir mesafelerin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Türkiye, tarım sektörünün yapısal anlamda radikal değişiklik ve dönüşümlere gitmesi gerekecektir. AB müzakere sürecini bir yana bıraktığımızda bile, küresel süreçte, değişen ülkesel ve uluslararası koşullar, diğer sektörlerde olduğu gibi, tarım sektöründe de reform gerekliliğini gündeme getirmektedir.

İlk defa AB'ye uyum süreci dikkate alınarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde yer alan ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda “*Kırsal Kalkınma Eylem Planını*” hazırlanmıştır. Bu planda, kırsal kalkınmanın sadece tarım ve bölgesel politikalar bağlamında değil; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sanayi ve ticaret, istihdam, nüfus, kültür, konut ve şehirleşme, enerji, turizm ve çevre sektörleri açısından da dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

AB'nin genel olarak tarım politikalarına baktığımızda, Topluluğun vazgeçilmez ve öne çıkan temel unsurlarından biri, üyeler arasında ortak tarım politikaları oluşturabilmektir. AB'nin genişleme sürecinde yapılan en sıkı pazarlıklarının başında da tarım sektörü gelmektedir. Türkiye'nin bütünleşme sürecindeki genel düzeyde sorunları aşıldıkça, tarım sektöründeki pazarlıkları da hızlanacaktır. Nitekim üyelik sürecinde diğer aday ülkelerle yapılan pazarlıklara baktığımızda bu durumu çok açık bir şekilde görmektedir. Bunun en

önemi nedenlerinin başında, tarım politikalarının yönetiminde karşılaşılan güçlükler ve Birlik bütçesine getirdiği yükür.

Tarım politikalarından beklenen etkilerin elde edilebilmesi için gerekli kurumsal altyapının tam anlamıyla işler veya işleyebilecek nitelikte olması gerekmektedir. Hayli karmaşık AB tarım politikalarının işlerlik kazanabilmesi bu gereği fazlasıyla artırmaktadır. Bu nedenle AB, aday ülkelerin kurumsal gelişmişlik düzeylerine öncelik vermektedir. Yapılması gerekenler bellidir. Adaylık sürecinde yol almak isteniyorsa, Türkiye'nin de kurumsal altyapısını ve insan gücü kapasitesini geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu tür gelişmelere gereken ciddiyet gösterildiğinde, AB kaynaklarından destek alınabilmektedir. Tarımda bütünleşme için bir tür ön şart olan kurumsal gelişmeyi, en azından, başlatabilmek bu çalışmanın çerçevesinin dışında kalmaktadır.⁹³

9.2. Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türk Tarımının Yeri

Avrupa komisyonu Aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik olmak üzere 2007-2013 döneminde uygulanmak üzere IPA (Katılım Öncesi Mali Yardım / Instrument for Pre-accession Assistance) altında yeni bir araç geliştirmiştir. IPA kapsamında beş bileşenden oluşan bir mali destek söz konusudur. Bu başlıklar, “Kurumsal Yapılanma”, “Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği”, “Bölgesel Gelişme”, “İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi”. Bu desteklerden beşincisi de “Kırsal Kalkınma”dır.

Kırsal kalkınma alanında uygulanacak kaynaklar esas itibariyle üç temel alana yöneliktir. Birincisi, kırsal alanda tarımsal faaliyetlerle ilişkili bir şekilde çevre koruma önlemlerine dönük tedbirler. İkincisi, tarımda verimliliği arttırmaya yönelik faaliyet ve projeler. Üçüncüsü ise, kırsal alanda, tarım dışı gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik projelere destektir.⁹⁴

Avrupa komisyonu, yeni üye devletlere olduğu gibi, diğer aday ülkelerin her biri için ayrı ayrı hazırlayarak Avrupa Parlamentosu’na sunduğu ilerleme raporlarının yanı sıra, Avrupa Birliği’nin genişleme perspektiflerini Aday Ülkeler Yönelik Strateji Belgesi’nde bir sentez içinde ele almıştır.

Müzakere edilen aday ülkelerle, müzakere sürecinde ele alınacak konuların belirlendiği, müktesebatın analitik incelenmesi süreci tamamlandıktan sonra, Müzakere çerçevesinde ilgili konularda görüşlerini oluşturabilmeleri için, bu ülkelere, o zamana kadar onaylanan yeni müktesebat iletilmiştir. Ortaklık Komiteleri ve alt komiteler, yeni müktesebatın anlatılması, benimsenmesi ve uygulanması konularının tartışılması amacıyla

⁹³ Erol H. Çakmak ve Haluk Kasnakoğlu, <http://www.tepge.gov.tr/dosyalar/yayinlar/881b372f4a574b95816a4de51ae782e1.pdf>

⁹⁴ Cevdet Yılmaz, “Avrupa Birliği ve Müzakere Süreci ve Tarım Sektörü”, Demokrasi Platformu, Yıl:1, Sayı:3, Yaz, Ankara, 2005, s.86

kullanılmıştır. Bunların yanında, gerekli hallerde, müktesebatın anlatılmasına yönelik toplantılar düzenlenmiştir.⁹⁵

AB üyesi ülkelerde de tarımsal yapının birbirinden farklı özellikler gösterdiği bilinmektedir. Bu yüzden ülkeler arasındaki yapı farklılıklarının tam üyeliği engelleyici bir unsur olarak görülmemektedir. Bu yüzden AB Türkiye’den AB ortalamaları düzeyinde özellikle sahip bir tarımsal yapıya ulaşmanın yakın zamanda gerçekleşmesi beklentisi içinde bulunmamaktadır. Uyum çalışmaları, kısa vadede idari ve denetim yapıları, arazi ve çiftçi kayıt sistemleri, hayvan kimlik sistemi, bitki pasaportu, veterinerlik ve bitki sağlığı hizmetleri, gıda kontrolü gibi tarımsal yapının, balıkçılıkta yapı ve kaynakların tespiti ve kontrol mekanizmalarının kurulması gibi hedeflerle sınırlanmıştır. Ama bu hedeflerin gerçekleşmesiyle de tarımsal yapılarda temel bazı değişiklikler yapılmış olacaktır. ⁹⁶ Bu alanlardaki düzenlemeler belirli bir süreç içinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’nin katılımı ile AB tarımsal alanı 39 milyon hektar olacaktır. Bu AB tarımsal alanının yaklaşık %23’ünü oluşturmaktadır. Tarımsal üretimde önemli bölgesel farklılıklarımız vardır. Ülkemizde çoğunu ailelerin oluşturduğu yaklaşık 3 milyon tarımsal işletme bulunmaktadır. Bu rakam AB ülkelerinde yaklaşık olarak 13 milyon civarındadır. Türkiye’de ortalama işletme büyüklüğü 6 hektar, AB’de ise 13 hektardır. Tarım ve tarımsal gıda işletmelerinin rekabet gücü genellikle AB ortalamasından düşüktür. Ölçek, verimlilik, vb. konularında ciddi tedbirler geliştirmemiz zorunludur. ⁹⁷

AB müzakere sürecinin başlangıcında, Türk tarımının ülke ve dünya konjonktürüne bakıldığında tarımda yapısal dönüşümler ve reformlar yapılması kaçınılmaz görünmektedir. Tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki payının yüksek olması, Arazi parçalanmasının önlenmesi ve arazi toplulaştırması, Sulama olanaklarının geliştirilmesi, Tarımsal verimliliğin arttırılması, Organik-ekolojik tarıma yönelme, Tarımsal sanayilere yatırım, Tarımsal işgücü piyasalarının geliştirilmesi, Tarımsal eğitimin yaygınlaştırılması, Hayvancılığı geliştirilmesi, Bölgesel şartlara uygun ürün üretiminin teşviki vb.

⁹⁵ Mustafa Acar, “Müzakere Sürecinde Türk Tarımı: Sorunlar, Öneriler”, Demokrasi Platformu, Yıl:1, Sayı:3, Yaz, 2005, Ankara, s. 55

⁹⁶ Gülcan Eraktan, “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türk Tarımı”, Demokrasi Platformu, Yıl:1, Sayı:3, Yaz, 2005, Ankara, s. 59

⁹⁷ Cevdet Yılmaz, a.e.e., s. 87

Türkiye AB müzakere sürecinde siyasi kriterlerde belirtilen koşullara uygun dönüşümleri gerçekleştirirken, Tarımsal ve Kırsal Kalkınma konusunda da önemli dönüşümler gerçekleştirilmektedir. Bu konuda azımsanmayacak mesafelerin gerçekleştirildiği söylenebilir. Türkiye'nin AB sürecindeki taahhütlerine bağlı olarak bu gelişmeler AB komisyonlarınca izlenmektedir.

Düzenli olarak yayınlanan AB ilerleme raporlarında diğer sektör ve alanlarda olduğu gibi tarım ve kırsal kalkınma konusunda da değerlendirmeler yapılmaktadır. En son 2013 AB Türkiye ilerleme raporunda” Tarım ve Kırsal Kalkınma” başlığı altında kısaca aşağıdaki hususlara yer verilmiştir.

Tarım ve kırsal kalkınma alanındaki mevzuat uyumu bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Katılım öncesi kırsal kalkınma programının uygulamasında ilerleme sağlanmıştır. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı ile ilgili kapasite artırılmıştır. Canlı sığır, sığır eti ve türev ürünler üzerindeki fiili ithalat yasağı tam olarak kaldırılmamıştır ve tarımsal desteklerin OTP ile uyumlaştırılması ile tarım istatistikleri için uygulanmakta olan stratejiler bulunmamaktadır. Genel olarak, tarım ve kırsal kalkınma alanındaki hazırlıklar erken aşamadır. Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması, şap hastalığıyla mücadele de dâhil olmak üzere, hayvan sağlığı, tarımsal gıda işletmelerinin AB standartlarına yükseltilmesi, hayvan refahı ve hayvansal yan ürünler konularında kayda değer çabalara ihtiyaç vardır. Belirli ithalat koşullarına uyum sağlanması amacıyla çaba harcanması gerekmektedir. Genel olarak, bu alandaki hazırlıklar erken aşamadır.

Başta kaynak ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol konularında olmak üzere, balıkçılık alanında ilerleme kaydedilmiştir. Mevzuat uyumu, yapısal eylemler, piyasa politikası, devlet yardımları ve uluslararası anlaşmalar konularında ilave çabalara ihtiyaç bulunmaktadır. Genel olarak, bu konudaki uyum erken aşamadır.⁹⁸

Siyasi faktörlerin dışında Türkiye'nin tarımsal kalkınma konusunda AB'ye uyum sürecinde daha çok yol alması gerekmektedir. Türkiye'nin AB'ye uyum süreci çerçevesinde hayata geçirdiği değişiklikler, AB ülkeleri ile bütünleşmenin ön koşullarıdır. Fakat tam üyelik gerçekleşmese bile, Türkiye'de tarımsal yapının güçlenmesi, kayıt dışılığın önlenmesi, izleme ve denetleme mekanizmalarının oluşturulması, kamu sağlığı, çevre, hayvan refahı konularında ciddi adımlar atılması yönleriyle aslında önemli adımlar atılmaktadır.

AB ülkeleri ile kıyasladığımızda tarımsal yapılarda ciddi sorunlar olmakla birlikte diğer alanlarda olduğu gibi kırsal alanlara yönelik özellikle son yıllarda önemi kırsal kalkınma projeleri bulunmaktadır. Bu projelerin bir kısmı da şu anda sürdürülmektedir. Bu projelerden bazılarını genel başlıklar altında şu şekilde sıralayabiliriz; Kırsal kesimde yaşayan ve tarımla geçimini sağlayan kişilerin yaşam standartlarının ve gelir seviyelerinin yükseltilmesi, kırsal

⁹⁸ Raporun tam metni için bakınız; http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

kesimin istihdam olanaklarının artırılması, küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, erozyonun önlenmesi, mera ve orman alanlarının iyileştirilmesi.

Ayrıca AB'ye uyum yasaları çerçevesinde 2006 yılında 5449 sayılı kanunla kurulan ve 2009'da sayıları 26'ya çıkan Kalkınma Ajanslarının kırsal kalkınmaya destek sağlamak amacıyla mali destek programları bulunmaktadır.

AB'ye alınıp alınmaması bir yana, Türkiye'nin tarımsal gelişme konusunda yapacağı dönüşümler, Türk tarımının verimliliğini, tarımdan elde edilen kişi başına düşen payın yükselmesi, iç pazar ve dünya piyasalarıyla rekabet edebilme gücünü arttıracaktır. Türkiye, AB'ye entegrasyon sürecinin zorladığı tarımsal reformlardan sahip olduğu toplumsal gerçekliğin koşullarını da dikkate alarak kaçmamalıdır. Bugün bir kısım köylülerden gelecek yakınmalara boyun eğerek, tarımsal dönüşümü erteleme veya büsbütün askıya almanın alternatif maliyetinin büyük⁹⁹ olma ihtimali görülmektedir. Fakat tüm bunlar yapılırken, Türkiye toplumunun ekonomik, sosyal, kültürel yapısı, özellikle de sahip olduğu değersel gerçekliği ihmal edilmemelidir. Nitekim ilk bölümde bahsettiğimiz gibi, değişim ve dönüşüm beklentisi Türk köylüsü tarafından kabul görmeyecek, yapılan bütün çabalar hedefine ulaşmamış olabilecektir.

9.3. Türkiye'de İkibinli Yıllardan Günümüze Tarımsal Yapılarda Geline Durum

Türkiye'nin 2010 yılı öncesi koalisyon hükümetleri dönemlerinde ekonomik sorunlar ciddi boyutlara ulaşmış, büyük ekonomik krizlerle Türkiye hükümetleri ve halk sürekli yüzleşmek zorunda kalmış ve bunların ağır faturasını ödemek zorunda bırakılmıştı.

2000-2001 krizi Türkiye'de yeni ekonomik politikaların uygulanmasını beraberinde getirdi. O dönemde Dünya Bankası'ndan gelen Kemal Derviş ekonomide tek yetkili kılındı ve reform paketlerinin uygulanmasına girişildi.

IMF'ye yapılan görüşmelerde tarıma verilen destekler sürekli sorun olmayı sürdürüyordu. Türkiye tarafından, IMF'ye 1999 yılında tarım politikalarında köklü reformların yapılacağı ve tarım kesimine verilen desteklerin azaltılacağı sözü verilmişti.

2000 hazırladığı yılında Dünya bankasının tarım politikaları reform paketi (ARIP- Agriculturel Reform Implementation Project) kabul edildi. ARIP'in amacı tarım sektöründe piyasa koşullarını geçerli kılmaktı. Bunu gerçekleştirmenin öncelikli yolu da, politikacı ve bürokratların kararıyla oluşan taban fiyat uygulamasını kaldırmak gerekiyordu. Ayrıca çiftçinin ürün seçimi ve üretim düzeyi kararlarını etkileyecek girdi fiyatlarını da piyasaya bırakmak gerekiyordu. Buna göre öncelikle mazot, gübre, tohum ve zirai kredilerde sübvansiyon kaldırılacaktı. Kurumsal düzeyde ise devlet işletmesi olan Tekel, Çaykur, Et-Balık kurumu ve Çukobirlik, Tariş, Trakya Birlik gibi tarım satış kooperatifleri yeniden yapılandırılacak, bunların devletten bağımsız çalışmaları sağlanacaktı. Böylece bu kurumlarca

⁹⁹ Mustafa Acar, a. g.e., s. 40

oluşturulan açıkların devlet bütçesi uygulamasına son verilecekti. Bundan dolayı çiftçinin geliri doğrudan yükseltmek tercih ediliyordu.¹⁰⁰

Bu amaçla Türkiye çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği (DGD) vermeyi benimsedi. Kısaca **Doğrudan Gelir Desteğini**, Hükümet tarafından belirlenen, sahip olunan arazi büyüklüğü, ürün türü gibi çeşitli ölçütlere uygun bir biçimde üretim miktarından bağımsız olarak hedef kitleye yapılan gelir ödemesi sistemi olarak tanımlayabiliriz.

Üretimden tamamen bağımsız Doğrudan Gelir Ödemelerinde, devlet tarafından üreticilere yapılan ödemelerin, ne üreticinin ürettiği miktar ile ne de piyasa fiyatıyla bir bağlantısı yoktur. DGD, AB ülkelerinin yanı sıra ABD, Meksika, Ukrayna gibi dünyanın değişik ülkelerinde uygulaması olan bir tarımsal destek politikasıdır. Bu destek programından amaç, Üretimi arttıracak destek fiyatları yerine, çiftçinin piyasa fiyatlarına göre üretime kendisinin karar vermesini sağlamaktır.

Bu destek türünde ön plana çıkan husus, üretim türü ve hacmine göre bir destek yerine, çiftçiye sahip olduğu topraklar karşılığında belli bir ürünü üretmemesi için destek sağlanmasını da onaylamasıdır. Kısaca çiftçi ürün türünde her hangi kısıtlamaya gitmeden tüm ürünlere destek alabileceği gibi, hiç üretim yapmadan da destek alabilmesine imkan veriyordu.

ARIP'in öngördüğü destek politikası, tarım sektöründe ve kırsal dünyada daha önce alışılmadık köklü dönüşümlerin gerçekleşmesini hedefliyordu. Bu destek politikalarıyla bir kere hükümetlerin belirli bir nüfus sayısına sahip kırsal kesime yönelik konjonktürel politikaların önüne geçilmeye çalışılıyordu. Özellikle seçim dönemlerinde belirli ürünlere verilen desteklerle, hükümetler öncelikle köylü ve tarımsal üretim gerçekleştiren kitlelerin desteği alınması hedefleniyordu. Bu yeni uygulama aslında Türk köylüsünün alışık olduğu ve uzun bir geçmişe sahip olan köylü-devlet ilişkilerini daha önce görülmemiş biçimde değiştirmeyi hedefliyordu.

Gübre ve tarım ilaçlarında sübvansiyon ve tarım kredilerinde faiz düşürme 2001-2002'de kaldırılmış, tarımdaki KİT ve ürün alıcı kurumlara mali kısıtlamalar getirmişti. Bunlar neticesinde 2004 yılı dahil olmak üzere bütçede dört yılda 10 milyar dolarlık bir

¹⁰⁰ Çağlar Keyder & Zafer Yenal, a. g.e., s. 198

tasarruf yapılabiliyordu. Buna karşılık yeni politikaların tarımdaki gelir düzeyinde olumsuz etkisi söz konusu oldu. 1999-2000 yılları arasında tarım sektörü için %16'ya varan bir gelir kaybı söz konusuydu ve bu kaybın beşte-dördü devletten gelen desteğin azalmasıyla ortaya çıktı. Doğrudan gelir desteği ise kaybı karşılamakta yetersiz kaldı. Bir analize göre DGD daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde pozitif bir katkı yaratmış, çünkü bu bölgelerde önceki dönem destek fiyatları ve sübvansiyon uygulamaları daha az etkili olduğundan, arazi büyüklüğüne dayanan DGD'nin katkısı görece daha fazla gerçekleşmişti. 101

2004 yerel seçimleri öncesi AK Parti destek alımlarını tekrar gündeme getirdi ve 2002-2005 yılları arasında toplam destek tahmini, GSMH'nin %4,4'ü ile tekrar 1980 sonlarındaki düzeye çıktı. 2008 yılında ARIB'in ve doğrudan gelir desteği politikasının bittiği ilan edildi, girdi sübvansiyonu ve ürün bazında destek politikalarına ağırlık verildi. Yağ tohumları, pamuk, tahıllar, pirinç, baklagiller ve çay üreticilerine fark ödemesi verilecekti. 2005'ten itibaren mazot ve gübre desteği getirildi, bu destek 2005 ile 2011 arasında dönüm başına 2,40 TL'den 3,75'e, gübrede ise 1,60'dan 4,75 TL'ye çıktı. 2007-2009 rakamlarına göre üreticilere verilen desteğin %87'si üretim hacmi bağlantılı, sadece %3'ü üretimden bağımsızdı. 102

Görüldüğü gibi 2004 yılından itibaren iktidarda olan AK Parti'nin tarım politikalarında ARIB'le uygulamaya girilen politikalardan önemli ölçüde vaz geçiliyor ve çeşitli tarımsal destekleri kırsal kesime uygulamaya koyuluyordu. Bu politikalar birçok yorumun aksine kırsal göstergelerde bazı olumlu sonuçlara yol açıyordu.

Eğer çiftçilere yüksek fiyat vermek tarımı bu yolla cazip kılarak köylü nüfusu kırdı tutma amacı güdüyorsa, bu dönemde sözü geçen politika hedefine ulaşmış görünmektedir. Çünkü 2007 sonrası şaşırtıcı bir şekilde, 60 yıllık bir süreçte ilk defa tarımda çalışan sayısının kentten dönenlerden dolayı artması söz konusu idi. 1980'lerden sonra kırsal nüfusta sadece oransal değil mutlak olarak da küçülme gözlemlendi. 1996 yılından beri tarımda istihdam azalırken 2007'den sonraki beş yılda istihdam %25 büyüdü. TÜİK'in son rakamlarına göre de bu büyüme, 2012 den sonra da devam etmektedir. Bu tarımsal gelişimin, istihdam yaratıp kırsal nüfusun artmasına yol açması, bölgeler arası farklılıklar göstermektedir. 2009 yılından itibaren kontrol edilemeyen fındık üretimi dizginleniyor, fazla ürün alınmayarak marjinal topraklardan fındık üretimini kaldırmayı hedefliyor. Buna karşın zeytin ağacı fidanı ekimi özendiriliyor. Ayrıca, ürünün cinsi kontrol altına alınmaya çalışılarak, belli türlerin üretilmesi tohum kontrolü ile yapılıyor, belli cins tohumlara veya fidanlara daha çok teşvik veriliyor.

Bu tür gelişmeler son dönem tarım politikalarında AK Parti hükümetinin giderek daha detaylı, daha kontrollü, mikro düzeyde etkin olabilen bir çizgide hareket etmeyi hedeflediğini göstermektedir. Bu amaçla da hedefleri gerçekleştirmek için yeni enstrümanlar geliştirilmektedir. Özellikle dünya ekonomisinin istikrarsız bir döneme girmiş olması, hükümeti daha "merkantalist" bir tutumla, küresel ticaret imkanları peşinde politika üretmeye

¹⁰¹ Çağlar Keyder & Zafer Yenil, a. g.e., s. 201-202

¹⁰² Çağlar Keyder & Zafer Yenil, a. g.e., s. 202-205

yöneltmektedir. Bu nedenle de gerek iç tüketim gerekse de ihracat pazarları arayışında proaktif bir tutum gözlenmektedir.

Tarıma yönelik yeni politikalar “tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi” amacıyla yapılmaktadır. Bu amaçla da öncelikli hedef, popülist dönemlerde olduğu gibi çiftçiye gelir aktarma niyeti ön planda değil, çiftçinin devletin şekillendirdiği politikalara uyum sağlayarak daha çok kazanmasını sağlamak. Devletin hedefi ve kullandığı araçlar daha sofistike, teknik akılcılığa daha uygun ve piyasayı merkeze alarak işe koyuluyor. Devlet artık piyasaya alternatif bir aklı temsil etmiyor, hatta piyasanın hasarlarını dengeleme amacını da gütmüyor. Son yıllardaki politikalarla hükümet, üreticilerin piyasalarda etkin olabilmesinin yolunu açmak için seferber olmaktadır.¹⁰³

Bu gelişmeler, Cumhuriyet tarihinde daha önce görülmemiş bir biçimde, tarımsal istihdamın artışını beraberinde getirdi. Bu durum kıra yönelik son yıllarda hükümetin sağladığı destek politikalarının bir sonucu mudur? Yoksa kır ile kent arasında yaşam koşullarındaki farkın giderek kapanması mıdır? Bu süreç artarak devam edecek midir? Şüphesiz bu soruların cevabını zaman verecektir.

Fakat AB sürecinde karşılaştığımız bir sorun da kırsal nüfusun azaltılması sorunudur. Türkiye’nin kırsal nüfusu, AB ülkelerinin çok üstünde, mevcut kırsal nüfusu istihdam ederek, kırsal kesimde kişi başına düşen toprak miktarını aynı seviyede koruyarak, tarımsal yapıları dünya piyasaları ile rekabet eder konuma gelmesi mümkün olabilecek midir? Yeni Büyükşehir Yasası ile birçok köy, Büyük Şehirlerin mahallesi oldu. Bu kırsal nüfusun kent nüfusuna oranında bir değişmeye yol açtı. Bu yasa Türkiye’nin kırsal nüfusunun azalmasına ne yönde etki yapacaktır? Sanırım 21. Yüz yılın il çeyreğinden itibaren, ekonomist ve sosyologlar bu sorulara cevap arayacaklardır.

¹⁰³ Çağlar Keyder & Zafer Yenil, a. g.e., s. 210-215

Uygulamalar

- 1)** Türkiye'nin AB'ye girmesi durumunda, bu üyelik ülkemiz tarımsal yapıların gelişmesine katkı sağlayabilir mi? Gerekçeleri ile tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Avrupa Birliğı ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, bu süreçte en önemli sınavlarından birini tarım sektöründe verdiğini, üye ülkelerle ülkemiz tarımsal yapılarında önemli farklılıkların bulunduğunu, bugün Avrupa müktesabatının neredeyse yarısını ortak tarım politikalarının oluşturduğunu öğrendik. Türkiye'nin tarım sektörü ve kırsal yapılarındaki durumunu göz önüne aldığımızda, AB'ye tam uyum ve müzakere sürecinde tarımsal yapılarda kat etmesi gereken ciddi bir mesafelerin olduğu, bu yüzden ciddi dönüşümlere gitmesi gerektiğini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Türkiye o zamanki adı “Avrupa Ekonomik Topluluğu” olan “Avrupa Birliğine” ilk defa ne zaman başvurmuştur?
 - a) 1959
 - b) 1963
 - c) 1970
 - d) 1999
- 2) Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Tam Üyelik Müzakerelerine kaç yılında başlamıştır?
 - a) 2005
 - b) 2003
 - c) 1983
 - d) 1999
- 3) Aşağıdakilerden hangisi AB tarım politikalarının öncelikli amaçlarından biri olduğu söylenemez?
 - a) Üyeler arasında ortak tarım politikası oluşturmak
 - b) Tarımda kurumsal gelişmeyi sağlamak
 - c) Üye ülkeler arasında tarımsal rekabeti azaltmak
 - d) Üyeler arası iş birliklerini arttırmak
- 4) AB üyesi ülkeler arasında tarımsal yapıların birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu farklılıklara rağmen aşağıdakilerden hangisi AB’nin üye ülkelere yönelik önceliklerinden biri değildir?
 - a) Denetim sistemi oluşturmak
 - b) Çiftçi kayıt sistemi oluşturmak
 - c) Gıda kontrolü sağlamak
 - d) Her üye ülkede belirli ürünleri sınırlandırmak
- 5) AB ülkeleri ile kıyasladığımızda Türkiye’nin tarımsal işletmeleri için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- a)** Türkiye'nin ortalama işletme büyüklüğü AB ülkelerinden büyüktür
- b)** AB ülkelerinin tarımsal rekabet güçleri daha yüksektir
- c)** Gıda verimliliği konusunda Türkiye daha düşük kapasitededir
- d)** Tarımsal nüfus Türkiye'de daha yüksek seviyededir

Cevaplar

1)b, 2)a, 3)c, 4)d, 5)a

10. TARIMSAL KÜRESEL PİYASALAR VE YEREL PAZAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Küreselleşme ve Küreselleşmenin Boyutları
- 2) Tarım Politikaları ve Küreselleşme
- 3) Türkiye’de Tarım ve Gıda Sektöründe Küreselleşmenin Politik İzleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Küreselleşme nedir?
- 2) Küreselleşme tarımsal yapılar üzerinde ne tür bir etkiye sahiptir?
- 3) Küreselleşme gıda ve gıda ürünlerinde bir tekelleşmeyi getirmiş midir?
- 4) Küresel piyasaların Türkiye pazarları üzerinden söz edebilir miyiz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Küreselleşmenin ne anlama geldiğini ortaya koymak.	
	Gelinen noktada küreselleşmenin boyutlarını ortaya koymak.	
	Küreselleşmenin ülkelerin tarımsal yapılarını nasıl etkilediğini ortaya koymak.	
	Küreselleşme tüm dünyada gıda sektörünü nasıl etkilediğini belirlemek.	

Anahtar Kavramlar

- Küreselleşme
- Küresel Tarım Politikaları
- Dünya Pazarları
- Gıda Güvenliği

Giriş

Küreselleşme bireyleri, belli bir kültüre olan aidiyetlerinden kopartarak, tek bir mekan haline getirdiği dünya köyünün bireyleri haline getirilmektedirler. Aynı zamanda küreselleşme, tek bir dünyayı oluşturmadağı, birleştirici olmanın yanında yıkıcı olduğı, bütünleştirici olmakla beraber parçalayıcı nitelikler taşıdığı, böylelikle kendi içinde birçok çelişkiyi beraberinde getiren bir süreçtir. Özellikle küreselleşen ticaret ilişkilerini ve buna bağlı olarak üretimi düzenlemek amacıyla 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü, çevre ve merkez ülkelerin ticaret ilişkilerini düzenleme konusunda önemli rol oynamıştır. Hükümetlerin tarım sektörlerine destekleri zaman içerisinde azaltılmasını istemektedir. Tarım konusunda en az Dünya Ticaret örgütü kadar etkinliğı olan diğeri bir konu da, **Çok Uluslu** şirketlerin dünya ticaretine olan hakimiyetleridir. 1990'lardan itibaren Türkiye'de uluslararası şirketler hızlı bir artış göstermiştir. Örneğin bu tarihlerde tarım/gıda perakendeciliğinin %30'unu süpermarketler kontrol eder hale gelmiştir. Süpermarketleşmenin hızlanması, tarım/gıda sektöründe dikey entegrasyon eğiliminin ortaya çıkmasında, dolayısıyla sermayenin yoğunlaşmasında önemli rol oynamıştır.

10.1. Küreselleşme ve Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme olarak ifade edilen sürecin, dinamik, çok boyutlu, geniş kapsamlı ve oldukça karmaşık olması, genel ve kapsayıcı bir tanım yapılmasını güçlendirmektedir. Fakat kısaca küreselleşmeden kast edilen, dünya çapındaki ilişkilerin yoğunlaşması, dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi, “dünyanın küçük bir köy” haline gelmesidir.

Küreselleşme bir yandan devletleri, diğer yandan bireyleri de dönüştürmektedir. Tüm devletler evrensel kabul edilen siyasi ve hukuki değerleri benimsemeye teşvik edilirken, bireyler de yaşam biçimleri, tüketim alışkanlıkları ve beklentileri ile belli bir kültüre olan aidiyetlerinden kopartılarak, küreselleşmenin tek bir mekan haline getirdiği dünya köyünün bireyleri haline getirilmektedirler.

Küreselleşmenin türdeşleme özelliğinin yanı sıra, tek bir dünyayı oluşturamadığı, birleştirici olmanın yanında yıkıcı olduğu, bütünleştirici olmakla beraber parçalayıcı nitelikler taşıdığı, böylelikle kendi içinde birçok çelişkiyi beraberinde getiren bir süreç olduğu görülmektedir.

Küreselleşmenin başlıca karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.¹⁰⁴

- Sanayi devrimi ve modernitenin biçimlendirdiği sosyal ve siyasal yapılarda kayda değer değişikliklerin baş göstermesi,
- Devlet kurumu, politik kararlar alma ve uluslararası ilişkileri sağlama gibi süreçlerdeki tek aktör olma özelliğini kaybetmeye başlaması,
- Teknoloji, insanların günlük yaşamlarının bir parçası haline gelmesi,
- Uzaklık kavramının anlamsızlaşması,
- Uluslararasılaşmanın tarihte hiç olmadığı kadar artması,
- İnsanlığın hiç olmadığı kadar “Risk Toplumu” hüviyetine bürünmesi,
- Dünya ekonomisinde büyük dönüşümlerin meydana gelmesi,
- Çok boyutlu bir süreç olması,
- Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, çevrecilik, insan hakları, terörizmle mücadele vb. değerlerin ön plana çıkması
- Gücün kaynağı olarak bilgi ve teknolojinin ön plana çıkması

¹⁰⁴ Köksal Şahin, “Küreselleşme”, Sosyolojiye Giriş, Ed., İhsan Çapcıoğlu & Hayati Beşirli, Grafiker Yay. Ankara, 2013, s.331-336

-Çözüm için uluslararası işbirliği gerektiren nitelikteki sorunların artması.

10.2. Tarım Politikaları ve Küreselleşme

Dünyada tarım politikalarının küresel düzeyde etkileri ele alınırken konunun iki boyutunu ihmal etmemek gerekir. Birincisi, gelişmiş ülkelerin kendi ülkelerine yönelik uyguladıkları politikalar ki bunlar, küresel pazarlarla ilişkili bir şekilde gerçekleşmektedirler. Bu ülkelerin kendi yapısal ve toplumsal potansiyelleri, oluşturdukları politikalarını büyük oranda yönlendirmektedir. İkincisi ise, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları politikaların, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret ve uluslararası bazı kuruluşlar yoluyla kalkınmakta olan ülkelere bu politikaları uygulatma çabaları.

Genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, gelişmiş ülkeler olarak ifade ettiğimiz merkez ülkelerin uyguladıkları tarım politikalarının temelinde ise şu amaçların olduğu söylenebilir. Ülkelerin tarım ürünleri konusunda dışa bağımlılığını azaltmanın yanı sıra, tarım sektörünün değişken yapısı nedeniyle (hassas olan fiyat dengeleri, doğal şartlar, fiyatların mevsime göre değişmesi, üretim fazlasıvb.) bu sektörde ortaya çıkan riskleri, sorunları ve bunun sonucunda ortaya çıkacak genel ekonomide toplumda oluşacak sorunları en aza indirme düşüncesidir. Bu yüzden hükümetler uyguladıkları tarım politikaları ile, tarım sektörünü korumak ve aynı zamanda üretim yetersizliği nedeniyle tüketicilerin zarara uğramasını önlemek amacını güderler.¹⁰⁵

19. yüzyıl ve sonrasında sanayi devriminin ortaya çıkışı ve sömürgeciliğin yaygınlaşmasına bağlı olarak tarım ürünleri pazarının uluslararası düzeyde yaygınlaşmaya başladığını görüyoruz. Dönemsel olarak tarım ürünlerine yönelik uluslararası pazarlarda bazı azalmalar söz konusu olsa da, 1980'lerden sonra liberal ülke politikaları ve küreselleşmenin etkileriyle bu pazar hızlı bir şekilde genişleyerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bugün gelinen noktada, diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de ülkelerin birbirlerine bağımlılığı giderek yükselmektedir.

1980 sonrası pek çok çevre ülkede uygulanmak istenen neo-liberal ekonomi politikalarının ürünü olan “yapısal uyum programları” bu ülkelerin kalkınmalarını olumsuz etkilemiş ve bu ülkelerin gelir dağılımının bozulmasının yanı sıra kişi başına düşen gelirin azalmasına yol açmıştır. 1960-1980 yılları arasında uygulanan ulusal kalkınma plan ve stratejileri kişi başına düşen geliri ortalama %30 arttırırken, 1980-1997 yılları arasında ise bu çevre ülkelerde kişi başına düşen gelir ortalama %25 düşmüştür. Bu düşüşün temelinde, uygulanan ekonomi politikaları sonucunda ortaya çıkan ticaret ilişkilerinde merkez ülkelerin yararına olacak şekilde eşitsizliğin belirginleşmesidir.¹⁰⁶

Özellikle küreselleşen ticaret ilişkilerini ve buna bağlı olarak üretimi düzenlemek amacıyla 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü, çevre ve merkez ülkelerin ticaret ilişkilerini

¹⁰⁵ Şinasi Öztürk, Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları, Küreselden yerel Tarım Politikaları ve Yoksulluk, Doğu kitabevi Yay. İstanbul, 2014, s. 34

¹⁰⁶ Şinasi Öztürk, a.g.e., s. 37

düzenleme konusunda önemli rol oynamıştır. Hükümetlerin tarım sektörlerine destekleri zaman içerisinde azaltılmasını isteyen Dünya Ticaret Örgütü, aynı isteği merkez ülkelere uygulamamıştır. Bunun sonucunda çevre ülkelerde tarımsal destek azalırken, tarımla uğraşanların gelirleri düşmüş, ülke ekonomisinde olumsuz etki yapmıştır. Ayrıca tarımda geçinemeyen insanlar köylerden kentlere göç ederek kimi yerlerde işsizliğin artması, konut sorunu, suç oranlarının artması vb. gibi başka sorunların artmasına yol açmıştır. Buna karşın, Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluş yılı olan 1995'te merkez ülkelerin tarımsal desteği 182 milyar dolarken bu rakam 1977'de 280 milyar dolara ve 2000 yılında 327 milyar dolara çıkmıştır. Diğer yandan Dünya Ticaret örgütü, 1995 yılından başlayarak üye ülkelerin tarım ürünlerinin ithalatı üzerindeki gümrük tarifelerini 2001'e kadar %36 düşürülmesini istemiştir. Ayrıca yine üye ülkelerin kota kısıtlamalarını 2005'e kadar 524 indirmeleri istenmiştir. Fakat merkez ülkeler dışındaki ülkelere uygulatılan bu antlaşmalar bu ülkelerin ekonomilerinde ayrı bir zarara yol açmıştır. ¹⁰⁷

Tarım sektörünün devlet tarafından desteklenmesi 1980'lerden itibaren sadece gelişmekte olan ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de görülen bir durumdur. Dünya Ticaret Örgütü, IMF gibi kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerdeki destekleri sürekli kısıtlanması yönünde uygulamalara izin verirken, gelişmiş ülkelerde yüksek korumaalanlarının da oluştuğuna şahit olabilmekteyiz. Türkiye'de özellikle 2006 yıllarından itibaren tarım kesimine yönelik doğrudan ve dolaylı desteklerin, 2011 yılından itibaren tarımsal yapılarda istihdamı arttırıcı etkilere yol açtığı görülmektedir.

Tarım konusunda en az Dünya Ticaret örgütü kadar etkinliği olan diğer bir konu da, **Çok Uluslu** şirketlerin dünya ticaretine olan hakimiyetleridir. 2000'li yıllarda dünya piyasasında yapılan ticaretin %70'ni çok uluslu şirketler kendi aralarında yapmışlardır. Çok uluslu şirketlerin tarım alanındaki etkileride oldukça yoğundur. Büyük firmalar tarımsal üretimin tarladan pazara kadar tüm aşamalarına hakim olmuş ve hatta bu alanda tekelleşmelere gitmişlerdir. Bu firmaların varlığı ve baskıları hem Dünya Ticaret Örgütü'nün kararlarını etkilemekte hem de hükümetlerin uyguladıkları ekonomik politikalarının belirlenmesinde önemli yer tutmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, yerel ve ulusal tarım yapan üreticilerin küresel pazarlarda her hangi bir etkinliklerinin olmayacağı gibi, ulusal ve yerel pazarlarda varlığı tehlikeye girmektedir.

Bu noktada başka önemli bir konu da, tarımsal üretimde küresel şirketlerin hakimiyeti, besin zincirindeki etkileri ve belirleyici rolleri tüm dünyada sadece üretim ve dağıtımda değil aynı zamanda tarımda kullanılan tekniklerin ve ürünlerin saklanması da tekelleşmeye yol açmaktadır. ¹⁰⁸ Gıda güvenliği son yıllarda tartışılan en önemli hususların başında gelmektedir. Özellikle belirli küresel firmaların tohum piyasasını elinde bulundurması bunun en önemli göstergelerinden biri olarak ifade edilebilir.

Görüldüğü gibi tarım sektörü tüm dünya'da olduğu gibi ülkemizde de ekonomik öneminin yanı sıra stratejik bir değere sahip olduğu bugün tartışılmaz bir gerçekliktir. Bu

¹⁰⁷ Şinasi Öztürk, a.g.e., s. 38

¹⁰⁸ Şinasi Öztürk, a.g.e., s. 39

bağlamda ele alındığında, ülkemizde tarımın yıllık üretimden aldığı pay kadar, sahip olduğu stratejik önem Türkiye'nin geleceğini doğrudan etkilemektedir.

10.3. Türkiye’de Tarım ve Gıda Sektöründe Küreselleşmenin Politik İzleri

Dünyada 1980 sonrasında dışa açılmacı büyüme politikaları sonucunda birçok ülkede uluslararası sermaye hareketlerinin yoğunluk kazandığı görülür. Türkiye’de de 1980 sonrası yabancı sermaye ve mal hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldıran idari ve yasal birçok düzenleme yürürlüğe konulmaya başlamıştır.

Uluslararası sermayenin Türkiye’deki gıda ve tarımsal girdi pazarına girişi 1950’li yıllara kadar uzansa da ilk yıllarda faaliyet alanlarının belli başlı birkaç sektörle sınırlı kaldığını görmekteyiz. Örneğin, bu dönemde Unilever’in nebati yağ üretimine başlamasının yanı sıra, Coca Cola’nın da gazlı meşrubat üretim ve dağıtımına yatırım yaptığını görüyoruz. Ayrıca, Ciba-Geigy, Bayer, Sandoz ve Pfizer gibi uluslararası şirketler de gübre ve tarım ilaçları üretiminde faaliyet göstermektedirler. Ancak, Unilever ve Coca Cola haricinde, Türkiye’de tarım, gıda işleme ve içecek imalatı sektörlerinde bulunan toplam toplam 13 yabancı şirketin Pazar payları, 1980’lere kadar önemsiz seviyededir.

Türkiye’de genel olarak küçük ölçekli ve yerel özelliklere sahip gıda üretim yapısı 1980’lere kadar bozulmadı. Nebati yağ sektörü dışında uluslararası yatırımların önemsiz miktarlarda olmasının yanı sıra özel sektöre ait ulusal şirketlerin gıda sektöründe faaliyet göstermesinin de böyle bir yapının ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1980’li yıllara kadar Türkiye’de gıda piyasası daha hojen bir özellik gösteriyordu.¹⁰⁹

Türkiye’de tarımsal üretimin büyük ölçüde desteklendiği, iç ticaret hadlerinin tarım lehine seyrettiği bir dönem olan içe dönük birikim döneminin sona erdiği yıllardır. 1980’li yıllarda ise, tarımsal alanda önemli, bir dönüşüm yaşanmıştır. Söz konusu dönüşüm, kamunun tarım sektörüne dönük uygulamalarının farklılaşması, tarımsal alanda faaliyette bulunan sermayeler arasındaki ilişkilerin yeniden yapılanması, tarımsal üretim sürecinde ve mülkiyet ilişkilerinde meydana gelen farklılaşmalar biçiminde açığa çıkmıştır.

Öte yandan tarımsal alanda 1980’den bugüne yaşanan dönüşüm, Türkiye’de kapitalizmin tarımı denetim alma biçiminin de farklılaşmasına hizmet etmiştir. Tüm bunların gerçekleşmesinde, tarımsal üretimin Türkiye sermayesinin birikim olanakları açısından önemli bir alan olarak belirmesi, yani sermaye birikiminin içsel dinamikleri önemli rol oynamıştır. Bu dinamiklerin işleminin zemini hazırlayan çerçeve ise, kapitalist sistemin uluslar arası ölçekte yaşadığı dönüşüme paralel olarak ortaya çıkan ve devletin tarımsal alana dair politikaları üzerinde de önemli etkilerde bulunan çeşitli yasal düzenlemeler ile çizilmiştir. Bu anlamda Türkiye tarımının 1980 sonrası süreçte yaşadığı dönüşümde hem içsel dinamikler

¹⁰⁹ Zafer Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük*, (içinde), Çağlar Keyder & Zafer Yenal, 2013, İletişim Yay. İstanbul., s.110

hem de dışsal dinamikler karşılıklı etkileşim içerisinde rol oynamış, devlet ise, söz konusu alandaki birikimin koşullarını güvence altına alacak bir aktör rolünü üstlenmiştir. ¹¹⁰

Tarımsal alana dönük kamusal politikaların farklılaşmasına etki eden faktörlerden biri de 24 Ocak 1980 kararlarıdır. 24 Ocak kararlarının ardından ortaya çıkan dışa dönük politikalara bağlı olarak tarımsal alanda faaliyet gösteren kamu kurumlarının yeniden yapılanmasının hedeflenmesidir. Bu yeniden yapılanmanın örneklerinden ilki Tarım Bakanlığı'nın 1985 yılında yeniden organize edilmesidir. Dünya Bankası ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya göre ortaya çıkan bu yeniden yapılanma ile birlikte devletin tarımsal üretime dair oynadığı rolün farklılaşması hedeflenmiş, uluslar arası sermayenin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmış, tarımsal alanda faaliyet gösteren kamu kurumlarının işlevsizleştirilmesi ya da özelleştirilmesi hedeflenmiştir. ¹¹¹

Küreselleşmenin Farklı Boyutu: Köy evi ve Uydu anteni

Türkiye de 1995 yılında faaliyete geçen DTÖ'ne (Dünya Tivaret Örgütü'ne -Word Trade Organization) kurucu üye olmuş ve 2004 yılına kadar, anlaşma gereğince diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de verdiği sübvansiyonları ve gümrük tarifelerini indireceğini taahhüt etmiştir. 1 Ocak 1996'da yürürlüğe giren AB Gümrük Birliği Anlaşması'nda ise, işlenmemiş tarım ürünleri kapsam dışı bırakılırken, içeriğinde süt-tahıl-şeker bulunan tarım ürünleri anlaşma kapsamına dâhil edilmiştir¹¹².

“1999 tarihinde IMF ile imzalanan bir stand-by düzenlemesinin ardından hayata geçirilen enflasyonla mücadele programı ise, tarımsal alana dair oluşturulan kamu politikalarında yaşanan farklılaşmanın bir başka göstergesini oluşturmaktadır. Söz konusu program ile, destekleme alımlarının kademeli olarak kaldırılması, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın çiftçiye verdikleri desteklerin azaltılması, bu kurumların özelleştirme sürecine sokulması kararı alınmıştır. 2001 yılında uygulamaya konan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın ardından ise, “yönetişim” ilkesi kapsamında Tarım Bakanlığı, tütün, şeker ve tarım satış kooperatifleri konusundaki yetkilerini çeşitli kurullara devretmiştir. Söz konusu kurulların tarımsal üretime dair alınacak kararlarda ön plana çıkması sonucunda, tarımsal politikalarda sermaye daha belirleyici hale gelmiş, kamu işletici olma özelliğinden sıyrılarak,

¹¹⁰ Tolga Tören, file:///C:/Users/ertan/Downloads/tarim_sektoru-libre.pdf

¹¹¹ Hülya Kendir, “Küreselleşen Tarım ve Türkiye’de Tarım Reformu”, Praksis, Sayı 9 (2003 Kış-Bahar), s. 277–30

¹¹² Gökhan Günaydın, “Türkiye Ekonomisinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi”, Türkiye Ekonomisi, Mustafa Özer (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1579, 2004, s.98

özel sektör ile birlikte piyasayı düzenleme işlevini üstlenmiştir. Tarımsal alana dair kamusal politikaların farklılaşmasının bir başka göstergesi de 2001 ve 2005 yıllarını kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda tarım politikalarının diğer uluslararası anlaşmalara ve AB Ortak Tarım Politikaları'na ve diğer uluslar arası yükümlülüklerle göre belirleneceğinin altının çizilmiştir.

Devletin tarımsal alana dönük politikalarının farklılaşmasının önemli zeminlerinden birisini oluşturan bu politikaların sonuçlarından ilki tarıma verilen sübvansiyonların büyük ölçüde azalmasıdır. Örneğin 1999–2002 döneminde tarımsal sübvansiyonlar 6 milyar dolar azalarak 1,1. milyar dolara, tarımsal sübvansiyonların GSMH'ya oranı ise, %3,2'den %0,5'e inmiştir. Böylelikle Türkiye OECD ülkeleri arasında en düşük destekleme oranına sahip ülkelerden birisi haline gelmiştir. Bu durum, serbestleştirilen dış ticaretin de yardımıyla Türkiye tarım üreticisinin endüstriyel tarım ürünleri üreten sermaye ile rekabet etmesinin önünde oldukça büyük bir engel oluşturmuştur. Bahsedilen politikaların hayata geçirildiği süre zarfında Türkiye'nin önde gelen sermaye kuruluşları tarım ve gıda alanına önemli yatırımlar yapmışlardır. Ayrıca bu süre zarfında, tarım ve gıda alanında faaliyette bulunan çok sayıda yabancı firma, Türkiye'de faaliyet gösteren sermaye grupları ile ortaklık ilişkileri geliştirerek ya da tek başına Türkiye piyasasına girmiş, başta et, süt, sütlu mamuller, gıda paketlenmesi ve dondurulması, çay, hazır gıda gibi sahalarda önemli yatırımlar gerçekleştirmişlerdir.

Öte yandan bu süreçte, endüstriyel tarım ürünleri üretimi önemli bir birikim alanı haline geldiği görülür. Bu süreçte tarımda teknoloji kullanımının artış gösterdiğinin önemli göstergelerinden birisi olan süpermarketleşme sürecinde, özellikle 1990'lardan itibaren Türkiye'de uluslar arası şirketler hızlı bir artış göstermiştir. Örneğin bu tarihlerde tarım/gıda perakendeciliğinin %30'unu süpermarketler kontrol eder hale gelmiştir. Süpermarketleşmenin hızlanması, tarım/gıda sektöründe dikey entegrasyon eğiliminin ortaya çıkmasında, dolayısıyla sermayenin yoğunlaşmasında önemli rol oynamıştır".¹¹³

Küreselleşmenin başka bir boyutu: Köy evi ve klima

¹¹³ Tolga Tören, file:///C:/Users/ertan/Downloads/tarim_sektoru-libre.pdf

Uygulamalar

- 1) Her hangi bir markete girdiğinizde reyonlarda satılan ürünlerin ne kadarının küresel firmaların ürünleri olduğuna hiç dikkat ettiniz mi? İlk aklınıza kaç tane küresel firma ürünü gelmektedir?

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, küreselleşmenin ne anlama geldiğini, bütün insanlığı ve toplumları nasıl dönüştürdüğünü öğrendik. Ayrıca dünyada bazı örgütlerin ülkelerin ticaret ilişkilerini düzenlemede ne kadar etkin rol aldıklarını ortaya koyduk. Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan sonra birçok küresel şirketin faaliyet gösterdiğini ve bu küresel şirketlerin tarım ürünleri üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olduklarını öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisi küreselleşmenin tanımını içine alınamaz?
 - a) Bütün dünyayı etkileyen tek boyutlu bir süreçtir
 - b) Dünya çapındaki ilişkilerin yoğunlaşması
 - c) Tüm toplumsal yapılar üzerinde güçlü etkisi
 - d) Kültürel aidiyetler üzerindeki yoğun etkisi
- 2) Küreselleşme ile aşağıdaki sonuçlardan hangisinin ortaya çıkması beklenemez?
 - a) Siyasal yapılara kayda değer değişimler
 - b) Uzaklık kavramının anlamsızlaşması
 - c) Bilginin önemli bir güç haline gelmesi
 - d) Yerel değerlerin gücünü koruması
- 3) Aşağıdakilerden hangisi çokuluslu şirketlerin tarım üzerindeki etkilerinden biri olarak gösterilemez?
 - a) Üretimin her aşamasında etkin olmuşlardır
 - b) Çokuluslu şirketler kendi alanlarında tekelleşmeye gitmişlerdir.
 - c) Küresel şirketlerin besin güvenliğini denetim altına alma konusunda girişimleri yoktur
 - d) Küresel şirketler yerel firmaların üretimini olumsuz yönde etkilemektedirler
- 4) “Tarımsal üretimde küresel şirketlerin hakimiyeti, besin zincirindeki etkileri ve belirleyici rolleri tüm dünyada sadece üretim ve dağıtımda değil aynı zamanda tarımda kullanılan tekniklerin ve ürünlerin saklanması da tekelleşmeye yol açmaktadır” ifadesi ile aşağıdakilerden hangisine ulaşamaz?
 - a) Tarımsal üretimde küresel şirketlerin söz sahibi olmaları
 - b) Besin zincirleri üzerinde güçlü etkiye sahip olmaları
 - c) Tarımsal tekniklerden ziyade üretim artışına önem verdikleri
 - d) Sadece üretimde değil tarımsal ürünlerin saklanması da büyük güce sahip oldukları

5) Aşağıdakilerden hangisi küresel firmaların tohum piyasasını elinde bulundurmasının sonuçlarından biri olamaz?

- a) Gıda üretimi üzerinde etkili oldukları
- b) Belirli ürünlerde tekelleşmeye gittikleri
- c) Ürün güvenilirliğini sağlamaları
- d) Tarımsal üretimi denetim altında tutabilme kapasitelerinin yüksek olması

Cevaplar

1)a, 2)d, 3)c, 4)c, 5)c

11. KIRSAL KALKINMA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Kırsal Kalkınma Tanımı ve İçeriği
- 2) Kırsal Kalkınma ve Türkiye
- 3) Kırsal Kalkınma Stratejileri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kırsal kalkınma ne demektir?
- 2) Kırsal kalkınmayı diğer kalkınma alanlarından ayırt edici temel özellikler nelerdir?
- 3) Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının temel karakteristiği nedir?
- 4) Kırsal kalkınma bir kalkınma stratejisi midir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Kırsal Kalkınmanın ne anlama geldiğini anlamak.	
	Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın ne ifade ettiğini ortaya koymak	
	Türkiye’deki kırsal kalkınma politikalarını ele almak	
	Çeşitli kırsal kalkınma stratejilerinin olduğunu kavramak	

Anahtar Kavramlar

- Kalkınma
- Kırsal Kalkınma
- Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma
- Kırsal Kalkınma Stratejisi

Giriş

Kalkınma, geri kalmış ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşma çabaları olarak tanımlanabilir. Kırsal kalkınmada temel hedef, milli gelirin ve üretimin yükseltilmesi, toplumsal ve ekonomik yapının değiştirilmesidir. Kırsal kalkınma kavramı ile tarım politikaları birbirinin yerine kullanılan terimler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Fakat kırsal kalkınma politikaları sadece ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir içerime sahip değildir. Kırsal kalkınma, ekonomik kalkınmanın yanı sıra, sosyo-kültürel faaliyetleri de içeren daha kapsamlı bir kavramdır. Ülkemizde ise kırsal kalkınma politikaları beş yıllık kalkınma planları ile birlikte dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak ortaya çıkmış olup, bu çerçevede son olarak 2007-2013 yılını kapsayan yedi yıllık kalkınma planında da konunun üzerinde ciddiyle durulmaktadır. Yine ülkemizde AB'ye uyum süreci dikkate alınarak, 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde yedi yıllık olarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde yer alan ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Eylem Planı hazırlanmıştır.

11.1. Kırsal Kalkınma Tanımı ve İçeriği

Kavram olarak kalkınma, günün şartlarına göre değişiklik gösteren dinamik bir kavramdır. Daha çok kalkınma, geri kalmış ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşma çabaları olarak değerlendirilebilir. Burada temel hedef, milli gelirin ve üretimin yükseltilmesi, toplumsal ve ekonomik yapının değiştirilmesidir.

İktisadi kalkınma, büyük ölçüde kırsal ve tarımsal yapıya dayalı bir ekonomiden büyük ölçüde kentsel, sanayi ve hizmetlere dayalı ekonomiye geçiş sürecini ifade etmektedir.¹¹⁴ Başka bir yaklaşıma göre de kalkınma, sadece üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir ülkede iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Buna göre kalkınmanın temel öğeleri; kişi başına düşen milli gelirin artırılması, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi ile sanayi ve hizmet kesiminin milli gelir ve ihracat içerisindeki payının artırılması şeklinde sıralanabilir.¹¹⁵ Dolayısıyla kalkınma, karşılıklı etkileşim içinde olan ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları olan bir süreçtir.

Kırsal kesimde yaşayan halkın geçim kaynakları genellikle tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi katma değeri diğer sektörlerle oranla daha düşük ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, birçok yerde kırsal kalkınma ile tarım politikaları birbirinin yerine kullanılan terimler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Fakat kırsal kalkınma politikaları sadece ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir içerime sahip değildir. Kırsal kalkınma, ekonomik kalkınmanın yanı sıra, sosyo-kültürel faaliyetleri de içeren daha kapsamlı bir kavramdır.

Kırsal kalkınma; Kırsal alan veya kırsal yerleşme olarak tanımlanan alanlardaki sosyal, kültürel, ve ekonomik tüm şartların, çevre koruma ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde bu bölgelerde yaşayan insanların refah ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesine yönelik plan, politika ve uygulamaların bütünüdür.

Genel olarak Kırsal Kalkınmayı; Kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, sonrada bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların ekonomik, toplumsal, kültürel kalkınmalarını sağlama uğraşısı olarak gören ve temelde, kır-kent arasındaki Sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, göç ve istihdam sorunlarını yerinde çözmeyi amaçlayan politik bir tercih olarak kabul eden politik yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

¹¹⁴ Mustafa Acar, Kalkınma Ekonomisi içinde “Tarım ve Kalkınma”, ed. S.Taban ve M. Kar, Ekin Yayınları, 2008, s.161

¹¹⁵ Ergül Han & Ayşen Ayten, KAYA Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, 2008, Nobel Yayınları, Ankara, s.2

Fakat kalkınma ve kırsal alanın çok bileşenli olması, konunun genel bir ortak tanımını güçlendirmektedir. Kırsal kalkınma olgusunun çeşitli amaç ve anlamlarına bakıldığında kırsal kalkınma kavramını çeşitli boyutlarda ele almak mümkündür.

Bir Kavram olarak Kırsal Kalkınma; Kırsal nüfusun yaşam kalitesini geliştirmek yoluyla kırsal alanların bütüncül kalkınmasını ifade eder. Bu anlamda kavram, kapsamlı ve çok boyutludur ve tarım ile bu sektöre ilişkin kalkınmayı kapsar. Aynı zamanda, kırsal sanayi, Sosyo-ekonomik altyapı, kamu hizmetleri ve olanakları ve kırsal alanlardaki insan kaynaklarını geliştirmeyi ifade eder.

Bir olgu olarak Kırsal Kalkınma; Çeşitli fiziksel, teknolojik, ekonomik, Sosyo-kültürel ve kurumsal faktörlerin bir etkileşimidir.

Bir strateji olarak Kırsal Kalkınma; Kırsal alanlardaki yoksul gruplar gibi spesifik insan topluluklarının ekonomik ve sosyal refahının geliştirilmesine yönelik bir yöntemdir.

Bir bilimsel disiplin olarak Kırsal Kalkınma; Disiplinler arası bir çalışma olarak, tarım, sosyal ve davranış bilimleri ve idari bilimlerin kesişme noktasında faaliyet gösteren bir alandır.¹¹⁶

Hayvan Pazarı

Sanayi devrimi sonrası yaşanan hızlı değişimler, kırsal kesimlerde yaşayanların ekonomik, sosyal, kültürel vb. imkanlarının kentlerde yaşayanlara oranla daha sınırlı düzeylerde olmasına yol açmış, yaşam koşullarında kentler lehine önemli farklar oluşmasına neden olmuş, kırsal kent arasında gelir farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal yapılar ve orada yaşayanların durumunu sürekli gündeme gelmesine neden olmuştur. Kırsal kesimlerde yaşayan insanların imkanlarını ve yaşam standartlarını yükseltmek, ülkelerin temel hedefleri arasında yer almıştır. Dolayısıyla Kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik, ekonomik ve sosyal teori ve politikalar geliştirilmiştir.

¹¹⁶ Muzaffer Bakırcı, Türkiye’de Kırsal Kalkınma, Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar, Nobel Yay., Ankara, 2007,.s. 33-35

Kırsal alanı önemli kılan temel faktörler, bu alanlarda büyük bir insan topluluğunun yaşıyor olması ve birçok sorunla karşı karşıya bulunuyor olmalarının yanında, bu alanların canlılar için gıda temin alanları olmasıdır. Dolayısıyla gıda deposu olması ve yoğun insan yerleşimi olması, bu alanların ilgi odağı olmasını sağlayan temel sebepler olmuştur.

Burada temel amaç, öncelikli olarak tarımsal ve hayvansal üretimi arttırmak suretiyle bu faaliyetlerle geçimlerini sağlayan nüfusun dolayısıyla gelir seviyelerini geliştirmek olmuştur. Ancak geçen zaman içinde bu iki temel unsura yeni kriter ve amaçlar eklenmiştir. Bunlardan en önemlisi, çevre korumanın ön plana çıkmış olmasıdır. ¹¹⁷

Günümüzde kırsal kalkınma olgusal farklı bir boyut getiren giderek yaygınlık kazanmıştır. *Sürdürülebilirlik* olarak adlandırılan bu kavramsal yaklaşım; doğal üretim kaynaklarının korunarak-geliştirilerek verimli kılınmasını, kalkınma ile doğal kaynak dengesinin gözetilmesini, kalkınma süreçlerinde doğal ve çevresel değerlerin korunmasını, kalkınmanın ve doğal kaynakların yararlarının gelecek kuşaklara aktarılmasını ve insanın istikrarlı gelir ve yaşam güvencesini sağlamasını öngören bir yaklaşımdır. Böylece sürdürülebilirlik veya sürdürülebilir kalkınma kavramı en az kentsel alan kadar kırsal alan içinde temel bir gelişme anlayışı niteliği taşımaya ve “Kırsal Kalkınma” yerine “*Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma*” yaklaşımına bırakmıştır. ¹¹⁸

Günümüzde kırsal kalkınmaya yönelik yeni diğer bir yaklaşım da, *Katılımcı Kırsal Kalkınmadır*. Hedef kitleye (yerel halka) ihtiyaçlarının ne olduğunu, nerede ve ne zaman kalkınma programlarını uygulayacaklarını belirleme fırsatı veren kalkınma yaklaşımıdır. Bu yaklaşım bağlamında hazırlanan kırsal kalkınma politikalarına ise katılımcı kırsal kalkınma politikaları denilmektedir. ¹¹⁹

11.2. Kırsal Kalkınma ve Türkiye

Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınma stratejileri, 1950’li yıllarda Ortak Tarım Politikası (OTP) ile başlamış ve aday ülkelere uyguladığı kırsal kalkınma programları ile devam etmiştir.

Ülkemizde ise kırsal kalkınma politikaları beş yıllık kalkınma planları ile birlikte dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak ortaya çıkmış olup, bu çerçevede son olarak 2007-2013 yılını kapsayan yedi yıllık kalkınma planında da konunun üzerinde ciddiyle durulmaktadır. Ekim 2005’den itibaren AB ile tam üyelik müzakereleri yürüten ülkemizde kırsal kalkınma politikaları, planlı dönemde oluşturulan beş yıllık kalkınma planları ile gündeme gelmiştir.

¹¹⁷ Muzaffer Bakırcı, a.g.e.,s. 334

¹¹⁸ Muzaffer Bakırcı, a.g.e.,s. 37-38

¹¹⁹ Bülent Gülçubuk, “Kırsal Kalkınma Politikaları”, www.kirsalcevre.org.tr/html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf,

Özellikle Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma başlığı altında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi vurgulanarak gelir ve istihdamın artırılması temel amaç olarak ortaya konmuştur. Bu Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda, tanımlayıcı somut-nesnel bileşenlere sahip olan kırsal alan, kentsel alanlar dışında kalan mekânlar olarak tanımlanmaktadır.¹²⁰ Rapora göre kırsal alanda:

- Yaşam ortamı ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal üretim kaynaklarının kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır.
- Ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişim süreci, kentsel alanlara göre daha yavaş işlemektedir.
- Teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranı görece olarak gecikmelidir.
- Gelenek ve törelerin yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır.
- Yaşam biçimi ve tüketim kalıbı görece gelenekseldir.
- İnsan ilişkilerinde yüz yüzelik yaygındır.

AB'ye uyum süreci dikkate alınarak, 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde yedi yıllık olarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde yer alan ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu planın amacı, kırsal kalkınmanın sadece tarım ve bölgesel politikalar bağlamında değil; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sanayi ve ticaret, istihdam, nüfus, kültür, konut ve şehirleşme, enerji, turizm ve çevre sektörleri açısından da dikkate alınması gerektiği şeklinde vurgulanmıştır. Ülkemizde; kırsal kesimde yaşayan ve tarımla geçimini sağlayan kişilerin yaşam standartlarının ve gelir seviyelerinin yükseltilmesi, kırsal kesimin istihdam olanaklarının artırılması, küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, erozyonun önlenmesi, mera ve orman alanlarının iyileştirilmesi gibi amaçlarla uygulanmış ya da hali hazırda sürdürülen kırsal kalkınma projeleri bulunmaktadır. Ayrıca faaliyete geçen bazı Kalkınma Ajanslarının da kırsal kalkınmaya destek sağlamak amacıyla mali destek programları bulunmaktadır.¹²¹

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı 2010-2014 Stratejik Planı çerçevesinde; Tarım üreticilerin Kırsal alanlarda bireysel ve/veya bir arada yapacakları öz sermayeye dayalı projeleri destekleme kararı almıştır. Bu proje; Kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak için; gerçek ve tüzel kişilere, tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve pazarlanmasına yönelik ekonomik faaliyet yatırımları ile bu kuruluşların mevcut altyapı tesislerinin rehabilitasyonuna yönelik yatırımlarını teşvik etmek ve desteklemek amacıyla hibe desteği vermesini amaçlayan kırsal kalkınma programıdır. Firmaların yapacağı yatırımın

¹²⁰ DPT (2000a), "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu", <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3137/oik538.pdf>,

¹²¹ Nihat Işık, Duygu Baysal, "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt, 12, Sayı.1, 2011, s. 164-167

toplam tutarının % 50' si hibe olarak verilmektedir. Bu proje ile amaç da şu şekilde belirtilmiştir;

Kırsal alanda, Gelir ve sosyal standartları geliştirmek, Altyapıyı iyileştirmek, Tarım-Sanayi entegrasyonu sağlamak Gıda güvenliğini güçlendirmek, Tarımsal ürünlerin pazarlama ömrünün uzatılması, Alternatif gelir kaynakları yaratmak, Mevcut kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliğini artırmak, Katma değer sağlayacak altyapı tesis etmek, Girişimcilik kapasitesi yaratmak, Uluslararası kaynakların (özellikle AB) kullanımı için kapasite oluşturmaktır.¹²²

11.3. Kırsal Kalkınma Stratejileri

Kırsal alanlar ulusal ekonomiye uyum sağlama derecelerine göre üçe ayrılırlar. Bunlar;

Entegre kırsal alanlar; şehir merkezlerine yakın, büyüyen bir nüfus potansiyeline sahip, tarımın arazi kullanımında anahtar rol oynamasına rağmen istihdamın sanayi ve hizmet sektöründe yoğunlaştığı alanlardır.

Orta derece kırsal alanlar; ekonomisi tarım ve sanayi sektöründen oluşan, tarımsal müdahalelerin görüldüğü ve nispeten şehir merkezlerine uzak alanlardır.

Tam kırsal alanlar; çok düşük nüfus yoğunluğu, çoğunlukla çok düşük gelir ve ağırlıklı olarak tarımda istihdam edilen yaşlı bir nüfusla karakterize edilen alanlardır.

Bütün kalkınma stratejileri için belli başlı temel faktörle bulunmaktadır. Bunların organize edilmesi ve karşılıklı etkileşimleri ise çoğunlukla her strateji yaklaşımında farklı ölçütlerde gerçekleşirler. Bu temel faktörler kısaca şöyle sıralanabilir.

¹²² http://www.incgirisim.com.tr/menu_ust-155-kirsal-kalkinma-destekleri-.aspx

Arazi kullanım deseni, Teknoloji kullanım düzeyi, İstihdam politikası, Eğitim, araştırma ve perspektif geliştirme şartları, Kırsal örgütlenme ve idari yapılanma faaliyetleri, Ücret politikası ve Ekonominin diğer unsurlarıyla olan ilişkileridir. ¹²³

1970’lerde kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalarda, gelişmenin sağlanabilmesi için kırsal kalkınma planlarında belli başlı unsurların bulunması zorunlu olarak görülmüştür. Bunlara göre planlar;

- Sosyal ve ekonomik sistemle uyumlu olmalı, gerçekçi, bölgesel ve yerel özellikleri dikkate almalı.
- Makul süreleri içeren belirli dönemler dahilinde ve uygulanabilir olmalı.
- Kır nüfusunun yaşam standartlarının yükseltilmesi için, Sosyo ekonomik şartların ve potansiyelin nasıl geliştirileceğine dair amaçlar açık şekilde belirtilmeli.
- Sürekliliğin sağlanmasını içermelidir. ¹²⁴

Kırsal Kalkınma amacıyla Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de kırsal kalkınma stratejileri geliştirilmiş ve bu amaçla çeşitli uygulamalar ortaya konulmuştur.

Türkiye’de uygulanan bu stratejileri üç ana başlıkta toplamamız mümkündür.

Teknolojik Strateji Yaklaşımı; Temel amacı tarımsal toplam ürünü arttırmak olan politikalar. 1950 ile 1960’ların ilk yılları arasında bu politika ekilemeyen toprakların ekime açılmasını, başka bir ifadeyle üretimde kullanılan toprak miktarının artırılmasına yönelmiştir. Bu yıllardaki makineleşme, büyük traktörlerin teşvik edilmesi bunun göstergesidir. Nitekim, 1948’de Türkiye ziraatında kullanılan traktör sayısı 1.750 iken, 1957’de 44.147 olmuştur.

Bu politika 1960’larından itibaren de çiftçileri üretim tekniklerini yenilemeye teşvik edici bir görünüme dönüşmüştür. Bunda Türkiye’de ekilebilir toprakların sınırına ulaşılmasının büyük rolü vardır. İşletmeler arasında büyüklük farkları genellikle olumlu karşılanmış, büyük ve zengin çiftliklerin yüksek tasarruf olanaklarından dolayı üretimin arttırılmasında temel görevi yüklenecekleri varsayılmıştır. Bu politikalar neticesinde, toplam üretim ve gelir artışından daha çok büyük çiftçilerin yararlanmış olduğu söylenebilir.

Reformist strateji Yaklaşımı; Bu stratejik yaklaşım, genellikle teknokratik politikaların yarattığı başta gelir dağılımı bozuklukları olmak üzere çeşitli toplumsal huzursuzlukların önlenmesi amacına yöneliktir. Ancak bu tür politikaların yoğun bir biçimde uygulama alanına konulmadığı görülmüştür. Bu politikalar, zaman zaman küçük çiftçilerin borçlarının silinmesi ya da ertelenmesi, bazı girdilerin küçük üretici tarafından kullanımının sınırlı da olsa desteklenmesi gibi girişimlerle sınırlı kalmıştır. Üstelik bu politikaların hemen hepsi birbirinden kopuk, gerek zaman gerekse de bölgeler arasında parça parça uygulanmıştır

¹²³ Muzaffer Bakırcı, a.g.e., s. 333-334

¹²⁴ Muzaffer Bakırcı, a.g.e., s. 336

ve genellikle de tamamlanamamıştır. Reformist politikalar, orta ya da orta üstü diyebileceğimiz bir bölüm işletmeninde büyük işletmelerin yanı sıra üretimlerini sürdürebilecek ölçüde güçlenmelerine de katkı sağlamıştır. Buna karşılık, her iki tür tarım politikası büyük işletmelerin gücünü arttırıcı, küçük köylü işletmelerini geriletici sorunlara da yol açmışlardır. 125

Serbest Piyasaya Dayalı Strateji Yaklaşımı; Özellikle 1980’lerden sonra uygulanmaya başlayan politikaların neticesinde ortaya çıkan ve uygulamaya çalışılan politikalarlardır. Burada temel hedef, kalkınma için verimin arttırılması ve yeni yatırımlar için sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Bu politikalarda iki binli yılların ortalarına kadar bazen hükümet politikalarıyla bazen de uluslararası kuruluşların zorlamalarıyla uygulamaya çalışılmıştır. Bunun en önemli göstergelerinden biri, üretime destek yerine, doğrudan destek programları gösterilebilir. Son yıllarda tarımsal üretimde serbest piyasa koşullarının yanı sıra, Hükümet birçok ürüne doğrudan destek programlarını da uygulamaktadır.

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz stratejik yaklaşımların yanı sıra başka bir yaklaşımda, Radikal yaklaşımdır.

Radikal Strateji Yaklaşımı; Bu stratejik yaklaşımda toplumsal değişimin siyasi güç, refah ve gelirin yeniden adaletli bir şekilde dağıtılması hedeflenmiştir. Stratejinin bu hedefinden çoğunlukla küçük tarımsal üreticiler ve toprağa sahip olmayan tarım işçilerinin yararlanması amaçlanmıştır. Arazi kullanım biçimi olarak da, ortak girişimciler ve devlet çiftlikleri şeklinde olması öngörülmüştür. Daha çok sosyalist bir model çerçevesinde ortaya çıktığı ve uygulandığı söylenebilir.

Asıl amacın üretimin arttırılmasını hedefleyen bu yaklaşımlar dünyanın pek çok yerinde başarılı sonuçlar vermişti. Tarımda makineleşme, yeni tohum ve yapay gübrenin kullanılmaya başlaması da bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Tüm bunlar ülkemizde olduğu gibi dünyanın birçok bölgesinde kırsal yapı ve topluluklarda önemli değişmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Diğer yandan dünyada uygulanan çeşitli Kalkınma planlarına ve politikalarına baktığımızda her zaman hedef ve sonuçlar konusunda, istenilen başarıya ulaşmak da mümkün olmamıştır. İstenilen hedeflere ulaşılabilmesinde, ülkelerin kendine has özel koşulları bu başarısızlığın ortaya çıkmasında etkin rol oynamıştır. Örneğin coğrafi koşullar değişimde istenilen hızı ve başarıyı etkileyebilmektedir. Özellikle kırsal toplulukların değişmeye direnmeleri ve yeni koşullara ayak uyduramamaları ya da yavaş uyum sağlamaları bu başarısızlıkta önemli rol oynamaktadır.

¹²⁵ Çelik Arıoba, “Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi”, Türkiye’de Tarımsal Yapılar, Şevket Pamuk & Zafer Toprak, Yurt Yay. Ankara, 1988, s. 206

Uygulamalar

- 1)** Kırsal kalkınma size neyi ifade etmektedir? Tartışınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, Kalkınmanın, geri kalmış ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşma çabaları olarak ele alınıp değerlendirilebileceğini, kırsal kalkınmada temel hedefin, üretimin yükseltilmesi, toplumsal ve ekonomik yapının değiştirilmesi olduğunu öğrendik. Kırsal kalkınma politikalarının sadece ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir içerime sahip olmadığını aynı zamanda, ekonomik kalkınmanın yanı sıra, sosyo-kültürel faaliyetleri de içeren daha kapsamlı bir kavram olduğunu ortaya koydu. Ülkemizde son dönemlerdeki Kalkınma Planlarında, kırsal kalkınmanın sürekli gündeme geldiğini ve bir takım hedeflerin belirlendiğini öğrenmiş olduk.

Bölüm Soruları

- 1) Aşağıdakilerden hangisini “kırsal kalkınma” kavramı içinde ifade edemeyiz?
 - a) Kırsal alanlarda yaşayan insanların refah düzeylerinin yükseltilmesi
 - b) Kırsal yapılara yönelik uygulanan kapsamlı politikalar
 - c) Kırsal alanlarda yaşayanların mevcut üretimlerinde başarılı olmaları
 - d) Köylüleri insanca bir yaşam standardına ulaştırmak
- 2) Aşağıdakilerden hangisi kırsal kalkınmanın önemli bir yere sahip olmasının gerekçelerinden biri olamaz?
 - a) Nüfusun az sayıda olması
 - b) Kırsal verimin yeterli düzeyde olmaması
 - c) Kırsal gıda temininde önemli bir yere sahip olması
 - d) Sosyal imkanların yeterli düzeyde olmaması
- 3) “Sürdürülebilir kalkınmadan” söz edildiğinde aşağıdakilerden hangisini ileri süremeyiz?
 - a) Doğal üretim kaynaklarını korumak
 - b) Doğal kaynak dengesinin gözetilmesi
 - c) Kalkınmanın aynı tarzda gerçekleştirilmesi
 - d) Çevresel değerlerin korunması
- 4) Kırsal alanlar ulusal ekonomiye uyum sağlama açısından üçe ayrılırlar. Aşağıdakilerden hangisi bunlardan biri değildir?
 - a) Entegre kırsal alanlar
 - b) Karma kırsal alanlar
 - c) Orta derecede kırsal alanlar
 - d) Tam kırsal alanlar

5) Kırsal kalkınma planlarında şğıdakilerden hangisinin bulunması bir zorunluluk olarak değerdendirilemez?

- a) Diğder yapılardan bağımsız bir süreçte işlemedi
- b) Uygulanabilir olmalı
- c) Bölgesel koşulları dikkate almalı
- d) Amaçlarının açık olması

Cevaplar

1)c, 2)a, 3)c, 4)b, 5)a

12. KIRSAL YOKSULLUK

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1) Yoksulluk; Kavram ve Tarihsel Süreç
- 2) Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar
- 3) Türkiye’de Yoksulluğun Ele Alınış Biçimleri
- 4) Kırsal Yoksulluk
- 5) Türkiye’de Tarımsal Destekler ve Kırsal Yoksulluk

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Yoksulluk ne demektir? Yoksulluk için evrensel kabul edilebilecek ölçütler var mıdır?
- 2) Mutlak yoksulluk ne demektir?
- 3) Göreli yoksulluk ne demektir?
- 4) Kırsal yoksulluk kentsel yoksulluktan farklı mıdır?
- 5) Tarımsal destekler kırsal yoksulluğu sona erdirebilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
	Yoksulluk kavramının değişik boyutlarda ortaya konulması.	
	Kırsal yoksulluğun ne anlama geldiğini anlamak.	
	Tarımsal desteklerin kırsal yoksulluğun azaltılmasındaki rolünün ortaya koymak.	

Anahtar Kavramlar

- Yoksulluk
- Kırsal Yoksulluk
- Kentsel Yoksulluk
- Mutlak Yoksulluk
- Göreli Yoksulluk

Giriş

Kısaca yoksulluk, maddi ve kültürel imkanlardan yoksun olmaktır. Yoksulluğun ekonomik boyutuyla birlikte önemli toplumsal boyutları da vardır. Karmaşık bir yapıya sahip olan yoksulluğun çeşitli biçimlerinden söz edilebilir ve “Gelir Yoksulluğu”, “Ultra Yoksulluk”, “Kronik Yoksulluk”, “Döngüsel Yoksulluk” vb. tiplerinden söz edilebilir. Türkiye’de yoksulluk olgusunun II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki yapılanmalarla öncekinden farklı bağlamlara kaydığını görmekteyiz. Bu dönemden itibaren Türkiye, ithal ikameci ve ihracata dayalı kalkınma stratejileri izlenmesi ve bu durumun toplumsal ve siyasal yapının biçimlenmesinde etkili rol oynaması yoksulluğun durumu ve ele alış biçimi de Türkiye’de değiştirmiştir. Değişen toplumsal şartlardan etkilenen yoksulluk, 2000’li yıllara gelindiğinde daha fazla görünür olmaya başlamış ve devletin daha fazla sorumluluk yüklenmesini zorunlu hale getirmiştir. Kırsal yoksulluğu azaltmak konusunda, kırsal yönelik bazı tarım destek ve politikaları uygulanır. Sağlanan bu destekler ile kırsal yoksulluk arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Ancak hiçbir zaman tarımsal destekler, çiftçi refahını ve kırsal yoksulluğu açıklamada ve çözümlemede tek başına yeterli olamazlar.

12.1. Yoksulluk; Kavram ve Tarihsel Süreç

Yoksulluk dün olduğu gibi bugünde toplumsal sorunlardan biridir. Yoksulluğun tarihi çok eskilere kadar gitse de, insanlığın en eski toplumsal sorunlarından biri olsada, yoksulluğun ele alınışı biçimleri, yoksulluk kriterleri ve yoksulluk tanımı konusunda ortak bir görüş birliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Genel anlamda yoksulluk, maddi ve kültürel imkanlardan yoksun olmaktır. Dünya Bankası ise yoksulluğu, “refah durumundan belirgin biçimde mahrum olma” şeklinde tanımlar. Refah durumu ise, hane halkı ve bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kaynaklara sahip olup olmama durumudur. Bu durumda yoksulluk, finansal bir terim olarak, maddi kaynaklardan yoksun kalınmak anlamına gelir. Fakat aynı zamanda yoksulluğun ekonomik boyutuyla birlikte önemli toplumsal boyutları da vardır.

Yoksulluğun ekonomik boyutunda, bireylerin gelir ve tüketim düzeyleri, belirlenen fakirlik alt sınırı kabul edilen eşik ile karşılaştırılır. Bu eşik belirli dünya ve ülke standartları temel alınarak oluşturulur ve durağan değildir. Diğer yandan yoksulluğun finansal boyutunu aşan durumda ise daha çok toplumsal boyut ön plana çıkar ve eğitim yoksunluğu, okur yazar olup olmama, çocukların yeterince tüketimlerinin test edilmesi ve formel eğitimden yararlanma miktarının test edilmesi gibi yine durağan olmayan kriterler devreye girer.

12.1.1. Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar

Karmaşık bir yapıya sahip olan yoksulluğun anlaşılması amacıyla bazı kavramsallaştırmalar ve yaklaşımlar ileri sürülmüştür.

Mutlak Yoksulluk; Yoksulluk tanım ve ölçümlerinde oldukça etkin olan ve bu konudaki ilk çalışmalara dayanan bir yaklaşımdır. Gelir ve tüketim dengesi önemli bir kıstastır. Bu yaklaşımda yoksulluk, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olmamaları veya mutlak asgari refah düzeylerinin altında kalmaları ile yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması esas kabul edilir. Dolayısıyla bu yaklaşımda maddi kaynaklardan yoksunluk ön plandadır.

Mutlak yoksulluğun temel belirleyicileri “ihtiyaç”, “refah” ve “kaynaklar” tanımının belirsizliği ve yoruma açıklığı dolayısıyla yoksulluğun ölçülmesinde belirli sıkıntılar ortaya çıkmaktadır.¹²⁶ Bu kavramlar doğrultusunda yoksulluk durumunun evrensel olarak geçerli görülmesi söz konusudur. Bu bağlamda insanın geçimlik standartlarının aynı yaş ve standart özellikleri taşıyan bütün insanlar için, nerde yaşadıkları faretmeksizin benzerlikler taşıdığı düşüncesinden hareketle, belirtilen standartların altına düşen bireyler, yoksul olarak kabul edilir.¹²⁷

Görelî Yoksulluk; Bir toplumun ortalama refah seviyesinin belirli bir oranının altında olmayı ifade eder ve makul, kabul edilebilir yaşam standartları ve eğilimleri dikkate alınır. Bu

¹²⁶ Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yay. 2006, İstanbul, s. 63

¹²⁷ Anthony Giddens, Sosyoloji, Araç Yay. Ankara, s. 309

yaklaşımında, içinde yaşanan toplumdaki asgari yaşam düzeyi temel belirleyicidir. Burada kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıfın geliri vurgulanmaktadır.

Görelî yoksulluk, eşitsizliğin objektif ve subjektif sonuçlarını içermekte olduğu için, mutlak yoksulluk yaklaşımına bir alternatif olarak daha çok tercih edilen bir yaklaşımdır.

Mutlak ve görelî yoksulluk kavramları ilgili konunun açıklanmasında temel iki yaklaşım olsalar da, yoksulluğun kendi içindeki dağılımına ilişkin açıklayıcı bilgi vermemektedirler. Ayrıca mutlak ve görelî yoksulluk çizgileri özellikle de uluslararası karşılaştırmalarda anlamını yitirmektedir. Fakat bu eleştirilere rağmen, bu iki yoksulluk yaklaşımı, bugün birçok araştırma ve değerlendirmede kullanılan ve göz önünde bulundurulmuş iki temel yaklaşım olma özelliğini de sürdürmektedir.

Diğer yandan yoksulluk konusu ele alınırken bazı temel kavramlaştırmalar da önemli bir yere sahiptir. Bunlardan belli başlılarını şu şekilde sıralayabiliriz; “Yoksulluk Sınırı”, “Birincil ve İkincil Yoksulluk”, “Subjektif Yoksulluk”, “Gelir Yoksulluğu”, “Ultra Yoksulluk”, “Kronik Yoksulluk”, “Döngüsel Yoksulluk”, “İnsani Yoksulluk”, “Kentsel Yoksulluk”, “Kırsal Yoksulluk”, “Yeni Yoksulluk” vb.

12.1.2. Türkiye’de Yoksulluğun Ele Alınış Biçimleri

Yoksulluk mekansal ve toplumsal açılardan önemli farklılıklar gösterse de, gerek gelişmiş ülkeler gerekse de gelişmekte olan tüm toplumların yüzleştikleri ve yaşadığı temel bir sorundur.

Osmanlı Devletinde yoksulluk sorunu devletin sorumluluğundan çok, öncelikle aile ve geleneksel akrabalık ilişkileri ile toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri bağlamında ele alındığını görüyoruz. Ayrıca lonca ve vakıflar yardımı muhtaç kişilerin ihtiyaçlarını karşılama rolü üstlenmişlerdir. Diğer yandan İslam Toplumu Olan Osmanlı’da, zekat, fitre, sadaka vb. uygulamalar, toplumda ihtiyaç sahibi olan yoksullara yardım yapılmasını değersel ve ahlaki bir sorumluluk haline getirmiştir. Bu dönemde devletin yoksulluk konusunda bir sorumluluğu olmadığı ve bu sorumluluğu başka kurumlara yüklemiş gibi görülmüş de bu soruna tamamen de kayıtsız kalmamıştır. Özellikle toplumsal örgütlenme araçları ile yoksulluğun giderilmesine yönelik birçok işlevi yerine getirmiştir.

Avrupa’da modern anlamda yoksulluk, 16. yüzyılda başlayan kapitalist gelişme dinamiklerine bağlı olarak belirginleşen, sanayileşmeyle ivme kazanan ve tarımsal

verimliliğin düşmesine bağlı olarak şekillenen bir süreç olarak ele alınabilir. Oysa Türkiye’de yoksulluk, Avrupa’da görülen bu süreçlerden oldukça farklı süreçlerle geliştiğini görmekteyiz.

Türkiye’de tarımsal üretimde genel olarak üç tip üretimden söz edebilir. Birincisi, batı bölgelerinde Osmanlı’nın son dönemlerinden başlayıp günümüze kadar gelen büyük toprak mülkiyetli kapitalist çiftçi üretimi; ikincisi, küçük toprak mülkiyetine dayalı pazar için üretim ve üçüncüsü, geçim ekonomisine dayalı üretim.

Sermaye birikim modelleri, bu her üç grup üzerinde farklı etkilere sahiptir. Bu üç modelin bir arada bulunması ve oluşan farklılıklar, tarımsal yapı içindeki gelir eşitsizliklerinin yüksek olmasına yol açabilmektedir. Yoksulluk açısından, bunun anlamı; topraksızlaşan köylü, ya göç edip kentin en alt tabakası olacak, ya da emeğinin her türlü kullanım biçimini deneyerek köyde tutunmaya çalışacaktır. Tarımsal yapının bu çözülüşü, hemen her kapitalist ülkenin gelişiminde görülmüştür. Bu çözülüşün genel biçiminde küçük toprak mülkiyetinin çözülmesi, toprakların belirli ellerde toplanmaya başlaması, köylülerin topraksızlaşması ve köylerden kente göç etmek zorunda kalan köylülerin kentlerde sanayi ve hizmet üretiminde emek pazarını oluşturmalarıdır.¹²⁸

Tek parti döneminde Türkiye’de yoksulluk köylülere mal edilmiş, gerçek yoksulluk tipinin köylü olduğu görülmüş ve yoksullukla mücadelenin köylüyü köyde tutmakla biçimlendirilmeye çalışılmıştır.¹²⁹ O dönemde nüfusun büyük bir bölümünün kırsal nüfustan oluştuğu düşünülürse, köylüyü kalkındırmaya yönelik politikaların anlamlı olduğu düşünülebilir.

Türkiye’de yoksulluk olgusunun II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki yapılanmalarla öncekinden farklı bağlamlara kaydığını görmekteyiz. Bu dönemden itibaren Türkiye, ithal ikameci ve ihracata dayalı kalkınma stratejileri izlemiş ve bu durum toplumsal ve siyasal yapının biçimlenmesinde etkili rol oynamış ve büyük dönüşümlere yol açmıştır. Böylece yoksulluğun durumu ve ele alış biçimi de Türkiye’de değişmiştir.

Daha çok 1950’lerde tarımda makineleşmeye bağlı olarak, toprakların parçalanması ve küçülmesi şeklinde ortaya çıkan kırsal yoksulluk ve bununla mücadeleye yönelik politikalar, 1980’li yıllardan itibaren kentlere doğru kaymaya başlamıştır. Uygulanan neo-liberal politiklar, kıra olan desteğin azalmasına ve kırsal yoksulluğun daha şiddetli boyutlara gelmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece, kentlere doğru göçte yoksulluk, itici bir güç olarak belirginleşmiş ve kırdaki yoksulluğun kentlere taşınmasını beraberinde getirmiştir.

1961 Anayasası ile Türk Anayasa hukukuna giren, 1982 Anayasası’nda da Cumhuriyetin değişmez niteliklerinden bir olarak ifade edilen “sosyal devlet” anlayışının kurumsal yapılanmasını, seksenli yılların ikinci yarısından itibaren gerçekleştirmeye

¹²⁸ Şinasi Öztürk, Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf

¹²⁹ Ayşe Buğra, Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yay., İstanbul, s. 105,

başladığını görürüz. Daha önce dernek statüsünde faaliyetlerini sürdüren ve Türkiye'de yoksul ve korunmaya muhtaç çocuklara ve ailelere bakım, eğitim, sağlık, kültür hizmetlerini sistemli bir biçimde sunmak için 1921 yılında oluşturulmuş olan ve dernek statüsünde faaliyetini sürdüren, Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1980'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adıyla kurumsal yapıya dönüşür. 1986'da kurulan “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı” muhtaç olanlara yardım etmenin yanını sıra gelir dağılımında adaleti sağlama amacını da taşımıştır.

Diğer yandan, ekonomik yetersizlik sebebiyle kırlardan kentlere göçün hızlanarak devam etmesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan terör sebebi ile göçlerin artması, kentlerde belirli iş, sermaye ya da vasıttan yoksun kitlelerin birikmesine yol açmıştır. Böylece 1990'lı yıllarda yoksulluğun sadece yoksulu ilgilendirmeyen bir boyuta ulaşmasına neden olmuştur. Örneğin Türkiye'de istihdamda kayıt dışılık ön plana çıkmış ve bu dönemde işgücünün sadece %48'i kayıtlı iken %52'lik kısım ise kayıt dışıdır. Yoksullukla baş etme stratejileri üreten politikalar açısından düşünüldüğünde, kayıt dışı ekonominin en aza indirilmesi ulusal refahın sağlanabilmesi için önemli bir gerekliliktir. Çünkü kentsel yoksulluk aslında kayıt dışı ekonominin de belirleyici olduğu bir süreci anlatır.¹³⁰

Tüm bu süreçlerle birlikte değişen toplumsal şartlardan etkilenen yoksulluk 2000'li yıllara gelindiğinde daha fazla görünür olmaya başlamış ve devletin daha fazla sorumluluk yüklenmesini zorunlu hale getirmiştir. Göçlerle kentlere gelen kesimlerin, yoksulluklarını, geliştirdikleri ilişkiler sayesinde, kendilerinden sonra kente gelecek olan kuşağa devredebilmelerini mümkün kılarak yaşadıkları süreç, dünyadaki diğer örneklerine nazaran daha kısmi ve daha denetlenebilir bir olgu olarak süregelmişse de, bu yapı 200'li yıllarda mevcut krizin etkisi ile çözülmeye başlamıştır.

2001 yılında yaşanan ekonomik krize kadar son elli yıllık dilimde Türkiye'nin ve Türkiye'deki yoksul kesimin yoksullukla birçok bağlamda, başarılı bir biçimde mücadele ettiğini söylemek de mümkündür. Bu süreçle görece baş edilmesinde iç içe geçmiş birkaç öğeden söz edilebilir.

Bunlardan ilki, söz konusu süreçte yaşanan dönüşümleri mümkün kılan faktörün, enformal kurum ve mekanizmaların tükenmeyen dinamizmi ve değişen koşullara uyum gücüdür. Çünkü Türkiye'de enformal sektör, yoksullukla kriz öncesinde baş edebilmeyi olanaklı hale getiren ve kısmi zenginlik yaratan bir yaşam alanı oluşturmuştur. İkincisi ise, Kentleşme ve kırdan kente göç olgusunun özgün koşulları ile yakından ilgilidir. Zira bu süreçte ortaya çıkan yapılar, küçük sermayenin kent üzerinde hakim olmasını kolaylaştıracak şekilde kurularak süreci kolaylaştırmıştır. Üçüncüsü ise, Türkiye'de çok farklı görüşleri temsil eden siyasi hareketler ve bu hareketlerin siyaset tarzlarının, enformelliğin yarattığı alanlardan azami yarar sağlayacak şekilde örgütlenip, çevresini himaye etme yoluna gitmesidir. Dolayısıyla ülke ekonomileri için büyük tehdit oluşturan enformel sektör, yoksullukla baş

¹³⁰ Gamze Aksan, Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri, Atlas Akademi Yay. Konya, 2013, s.19

etme yolunda bir dinamizm sağlayan bir öge olarak öne çıkmıştır. ¹³¹

2000’li yıllarda yoksulluğa artan ilginin etkilerini, yoksulluğun azaltılmasına yönelik resmi çalışmaların yanı sıra sivil hareketlerin etkinliklerinde de görmek mümkündür. Genellikle “sosyal hak” söylemi ile karakterize olan bu etkilerle ilgili makamların dikkatini çekmeye çalışan sivil toplum kuruluşları, yoksullukla birlikte birçok sorunun gündemde kalmasını sağlamanın yanında süreç içerisinde örgütlü bir baskı mekanizması görevi görmüştür. 2004 yılında, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel müdürlüğünün oluşturulması ve 2011’de Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı himayesine alınmasıyla yoksullukla mücadele ve sosyal yardım konuları giderek kurumsal bir bağlama taşınmıştır. ¹³²

2000’li yılların ortalarından itibaren hükümetin yoksullukla mücadele konusunda oldukça etkin bir mücadeleye girdiği görülmektedir. Bu anlamda, istihdama yönelik çeşitli programlar gerçekleştirilmiş, aile, eğitim, sağlık, yaşlı, dul, özürlü vb. yardımların niteliği ve niceliğinde ciddi artışlar sağlanmıştır. Ayrıca bu alanda çok sayıda gerçekleştirilen proje ve çalışma ile hem teorik hem de pratik uygulamalar söz konusu olmuştur.

12.2. Kırsal Yoksulluk

Yoksulluk dünya genelindeki birçok az gelişmiş ve ekonomisi büyük oranda tarıma dayalı ülkelerde daha yoğun bir şekilde görülür. Ayrıca tüm dünya da kırsal alanlarda bu sorun çok daha ciddi boyutlardadır. Bu bağlamda ele alındığında, kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün çözülmeye uğrayarak gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanmaktadır.

Diğer yandan kırsal alandaki yoksulluğun kentsel mekanlarda tezahür eden yoksulluğa göre daha şiddetli olduğu kabul edilir. Kırsal alanda kişi başına düşen gelir, nispi anlamda düşük olmakla birlikte tüketim kalıplarının darlığından ve üretim teknolojileri ile iletişimin, kentlere nazaran daha geride oluşu bunun en önemli göstergeleri olarak ifade edilir. Bu alanlar aynı zamanda bölgesel dengesizliklerin ortaya çıktığı, genellikle tarımda istihdamın ağır bastığı, toprak dağılımının yetersiz olduğu, mülkiyet dağılımının adil olmadığı ve fiziki

¹³¹ Oğuz Işık & Melih Pıncıoğlu, “Yoksulluğun Değişen Yüzü, Nöbetleşe Yoksulluktan kuralsız Yoksulluğa, TÜSIAD Görüş Dergisi, Sayı: 55, s. 50-53

¹³² Abdullah Topçuoğlu & Gamze Aksan, “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele, Sosyal Yardımlar ve Kadınlar”, Yoksulluk ve Kadın, Ayrıntı Yay. 2014, s.139

ve sosyal alt yapının gelişmediği yerlerdir. 133

Kırsal nüfusun başlıca gelir ve geçim kaynağı olan tarım, bölgesel ve ülkesel koşullara bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Kırsal yoksulluğu azaltmak konusunda, kırsal yönelik bazı tarım destek ve politikaları uygulanır. Sağlanan bu destekler ile kırsal yoksulluk arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Ancak hiçbir zaman tarımsal destekler, çiftçi refahını ve kırsal yoksulluğu açıklamada ve çözümlemede tek başına yeterli olamazlar. Kırsal yoksulluğun azaltılmasına etki eden bu tarımsal desteklerin yanında, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik pek çok faktör de vardır.

Genel olarak kırsal alanda yoksulluğu besleyen faktörler olarak şunlar sıralanabilir:

Kırsal alanlardaki ikilik: Kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilir.

Kötü yönetim: Kötü yönetim ve bürokrasinin yozlaşması bir yandan kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırarak; öte yandan, yoksulların ihtiyaç duyduğu kamusal hizmetleri eksik ve kalitesiz bir şekilde sunarak yoksul kesimin yaşam standardını düşürür ve üstlendikleri maliyeti artırır.

Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar: Uygulanan politikalardaki kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar (Altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvansede edilmesi, sermaye-yoğun teknolojilerin emek-yoğun olanlara tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır. 134

Diğer yandan kırsal yoksulluğu azaltıcı faktörler arasında, kırsal çevre, kırsal tarım dışı ekonomik yapı, kırsal emek pazarı, toprak mülkiyeti, tarım teknolojisi, ticaret ve pazarlara ulaşım kanalları, yatırım, finans ve girdi arzı, çiftçi organizasyonları, coğrafi yapı, toplumsal tabakalaşma vb. faktörler yer almaktadır.

Tarımın ekonomilerdeki yerinin ne olması gerektiği ve yoksulluğu azaltıp azaltamayacağı konusunda çeşitli tartışmalar söz konusudur. Biryandan, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun çoğunun kırsal alanda yaşaması ve gelirlerini tarımdan ve/veya tarımla ilgili alanlardan elde etmesi nedeni ile tarımsal üretim ve tarım sektörü yoksullukla mücadele için en önemli ekonomik alan olarak görülmektedir. Diğer yandan ise, tarımın yoksulluğu azaltmaktaki önemini kabullenmekle birlikte, yoksullukla mücadele etmek için tarım dışındaki sektörlerle, örneğin tarım dışı girişimler ve sosyal servis gibi alanlara yönelmesi gereği ileri sürülür. 135

Gerek dünya’da gerekse ülkemizde kırsal yoksulluğun diğer faktörleri de içerecek şekilde çok fazla araştırılmadığını görüyoruz. Özellikle ülkemizde gerçekleştirilen

133 Gamze Aksan, a.g.e., s. 36

134 Şinasi Öztürk, a.g.e., http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf

135 Şinasi Öztürk, a.g.e., http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf

Çalışmaların büyük kısmı, kent yoksulluğu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda yoksulluk, daha çok kırsalla bağlantısı, g ve kentlerde oluşan gecekondular çerçevesinde ele alınmıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi “Yoksulluk”, tanımı ve tespiti oldukça güç bir olgudur. Fakat her şeyden önce yoksulluğun gerçek boyutlarının ortaya konulabilmesi ve giderilmesi yönünde de sağlıklı politikaların oluşturulabilmesi sağlam ve güvenilir yoksulluk verilerini elde etmekle mümkün olabilir. Maalesef bu konuda yeterli verinin olduğu da söylenemez.ülkemizde yoksulluk konusunun özellikle de kırsal yoksulluğun bugüne kadar yeterince alışılamamasının en önemli nedenlerinden biriside budur.

12.3. Türkiye’de Tarımsal Destekler ve Kırsal Yoksulluk

Bugün Türkiye’de kırsal nüfusunun yaklaşık 22 milyon civarında olduğu ve bu nüfusun 17,3 milyonunun, yani yaklaşık % 78,3’n tarımsal nüfus oluşurmaktadır. Bu nfussal durumu göz önüne aldığımızda, Türkiye’de tarıma yönelik uygulanacak her politikanın doğrudan kırsal yoksulluk üzerine etki yapacağı söylenebilir ya da beklenebilir. Kırsal yapıda dikkat çeken bir diğer gelişme, dönem başına göre tarımsal istihdamdaki hızlı gerilemedir. Tarımsal istihdam, tarımsal destek düzeyinin en yüksek olduğu 2006 ve 2007 yıllarında neredeyse dönemin en düşük seviyelerine gerilemiştir. ¹³⁶

Türkiye’de son dönem ekonomi politikalarında, devletin tarım piyasalarından çekilme amacı net bir şekilde vurgulanmakla beraber, bunun sektöre sağlanan desteklere doğrudan yansıdağı söylemek çok güçtür. OECD verilerine göre, 2010 yılındaretici Destek Tahmini değeri, tüketicisi ve vergi mkelleflerindenreticilere 33 milyar TL’lik bir aktarımın olduğunu göstermektedir. Ancak bu değerin yaklaşık 28 milyarı, sınır fiyatı ile yurtiçi fiyat farklılaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan Pazar Fiyatı Destekleri. Özellikle kırsal yoksulluk açısından önem arz eden eğitim, altyapı, araştırma gibi genel hizmet destekleri ise son dönemde azalmıştır.

Bütün dünyada kabul edilen olgu, yoksulluğun azaltılmasında gelirin en önemli faktör olduğudur. Bu bakımdan, kırsal yoksulluğun azaltılması için de gelir artışı n koşuldur. Tarım, kırsal alanlardaki başlıca ekonomik sektör olması nedeniyle, tarımsal gelirlerin artması kırsal yoksulluğun azaltılmasına doğrudan katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda tarımsal desteklerin kırsal ve tarımsal gelirler içerisindeki payı önem kazanmaktadır.

¹³⁶ Alper Demirdğin & Necat ren & Tuna Alemdar, “Türkiye’de tarım Politikaları Kapsamında Sağlanan Destekler ve Kırsal Yoksulluk”, http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/10087_1354720697.pdf Not: Bu bölüm ilgili makaleden derlenerek oluşurulmuştur.

Son dönemde tarımsal nüfus ve istihdam başına desteğin bir miktar arttığı, ancak bu artışın üretim değerindeki gelişmenin gerisinde kaldığı, 2010 yılında bir miktar gerilemiş olmakla beraber gelirlerin % 35-40'ının bu desteklerden sağlandığı anlaşılmaktadır. Tarımsal destek istatistiklerine göre, desteklerle gelirler arasındaki yakın ilişki ve paralellik açıkça görülmektedir. Destekler tarımsal gelirlerin üçte birinden fazlasını oluşturmakta ve bu desteklerle kırsal yoksulluk arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu da göstermektedir. Bu durum bize tarım politikalarının kırsal yoksulluğu azaltmada ne denli etkili bir araç olduğunu ya da olabileceğini de göstermektedir.

Tarımsal desteklerin gelirler içerisinde bu kadar yüksek paya sahip olduğu ülkemizde kırsal yoksulluk değerleri de bir o kadar yüksektir. TÜİK verilerine göre, bölgesel açıdan kırdaki, sektör açısından da tarımda yoksulluk oranları % 30'un üzerindedir. Her ne kadar değerlendirme yapmak için üç yıl yeterli olmasa da, destek miktarlarının yüksek olduğu 2005, 2006 ve 2007 yıllarında, kırdaki yoksul insan sayısının diğer yıllara göre düşük olması önemli bir göstergedir. Benzer durum tarım sektöründeki yoksulluk oranları için de geçerlidir.

Burada sorulması gereken soru, tarımsal desteklerin ülkemiz koşullarında azımsanamayacak bir düzeyde olmasına rağmen, kırdaki yoksulluğun neden bu kadar çok olduğudur? Konu derinlemesine çözümlemeler gerektirse de, birkaç başlık etrafında bu durumu özetlemek mümkün görünmektedir.

Ülkemizde üreticilerin tarımsal desteklerden faydalanabilmeleri için Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıt olmaları gerekmektedir. ÇKS'ye kayıt olabilmek için de arazilerin tapulu olma şartı aranmaktadır. Özellikle miras yoluyla parçalı arazilerin sayısının giderek artması ve tapusu olmayan ya da hisseli küçük çiftçilerin sayısının fazlalığı, desteklerden yoksul kesimin yeterince yararlanmasını engellemektedir. Böylelikle desteklerin önemli bir kısmı yoksulluk çeken küçük üreticilere değil, büyük tarım işletmelerine sahip üreticilere gitmektedir. Bu durumda eşitsiz bir dağılım sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca topraksız köylüler ve tarım işçileri destekler kapsamı dışında kalmakta ve yoksulluk şiddetinden daha fazla etkilenmektedirler.

Bir diğer önemli nokta ise Türkiye'de tarımsal desteklerin %80'inden fazlasının fiyat farklılaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan Piyasa Fiyat değerinden (PFD) oluşmasıdır. Oysa, PFD'nin gelir etkisinin %25 civarında olduğu belirtilmektedir. PFD'nin %25'i üretici eline geçmekte, kalan kısım ise girdi sağlayıcılarına gitmekte veya kaynak etkinsizliği nedeniyle kaybedilmektedir. Diğer taraftan PFD'nin üretici eline % 25'lik kısmından da yine daha çok ürün ve girdi piyasalarıyla bütünleşme derecesi yüksek olan büyük ticari işletmeler yararlanmaktadır.

Diğer destek araçlarında da kırsal yoksulluk kapsamında çeşitli sorunların bulunduğu söylenebilir. Örneğin; Doğrudan Gelir Desteği (DGD) transfer etkinliği göreceli olarak yüksek veya kaynak kaybının en az olduğu bir araçtır. Yoksulluğun azaltılmasında gelire bağlı değerlendirmelerde oldukça net bir şekilde görünecek sonuçlar doğurabilir. Ancak özellikle gelişmiş ülkelerin tarımsal üretimi sınırlandırmak amacıyla kullandığı bu araç, ülkemiz gibi tarımsal üretim düzeyi konusunda sıkıntıları olan ülkeler için yoksulluğu azaltma

konusunda aynı etkiyi yaratmayabilir. Çünkü yoksulluğun azaltılması için tarımsal üretimin en azından başlangıç aşamasında artırılması gerekmektedir. Üreticiler uluslararası piyasalara göre daha verimli üretim gerçekleştirebilirler bile, girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle, rekabet güçlerini kaybetmekte ve bu durum doğrudan gelir seviyelerine etki etmektedir. Ayrıca altyapıya yönelik desteklerin gelir içerisinde görünen payı görece olarak düşük olsa da, uzun dönem içerisinde dolaylı etkisi daha yüksek olabilmektedir.

Kırsal yoksulluğun yüksekliğinin sebepleri yalnızca yapısal sorunlarla açıklanamaz. Kırsal yoksulluğun yüksek olma nedenlerinden birisi de bu kesime yönelik politika uygulamalarının eksikliğidir. Bu durum özellikle tarım sektörüne yaklaşım açısından önem arz eder. 9. Kalkınma Planı'nda kırsal alanda yoksulluk çeken insanların ekonomik kaynaklarının çeşitlendirilerek gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Fakat, kırsal yoksulluğa tarım dışı kaynaklarda çözüm aranması, en azından bizim gibi tarımın itici gücüne ihtiyaç duyan ülkeler açısından, erken değerlendirilmiş bir durum olarak ele alınabilmektedir.

Uygulamalar

- 1)** Kentsel yoksulluk ile kırsal yoksulluk arasında sizce bir fark var mı? Gözlemlerinize dayalı olarak bir değerlendirme yapınız.

Uygulama Soruları

--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, yoksulluğun ne anlama geldiğini, ekonomik boyutları kadar yoksulluğun sosyal ve kültürel boyutları olduğunu ve çeşitli yoksulluk biçimlerinin söz konusu olduğunu öğrendik. Ayrıca ülkemizde yoksulluk II. Dünya savaşı sonrası farklı bağlamlarda ele alınmaya başladığını ve yoksulluğun siyasal ve toplumsal yapıları şekillenmede önemli bir etkiye sahip olduğu üzerinde durduk. 2000’li yıllardan sonra ülkemizde yoksulluğun daha fazla görünür olduğunu ve devletin daha fazla sorumluluk yüklenmesini beraberinde getirdiğini gördük. Kırsal yoksulluğu azaltmak konusunda, kıra yönelik bazı tarım destek ve politikaların uygulandığını ve sağlanan bu destekler ile kırsal yoksulluk arasında yakın bir ilişkinin olduğunu ancak hiçbir zaman tarımsal destekler, çiftçi refahını ve kırsal yoksulluğu açıklamada ve çözümlemede tek başına yeterli olmadığını öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Dünya Bankası yoksulluğu, “refah durumundan belirgin biçimde mahrum olma” şeklinde tanımlar. Bu tanımda yoksulluğun daha çok hangi boyutu ön plana çıkarılmaktadır?
 - a) Maddi boyutunu
 - b) Kültürel boyutunu
 - c) Sosyal boyutunu
 - d) Değersel boyutunu
- 2) Osmanlı Devletinde yoksulluk daha çok hangi boyutta ele alınmıştır?
 - a) Halkın gelir seviyesine bağlı olarak
 - b) Üretimden alınan paya bağlı olarak
 - c) Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma bağlamında
 - d) Gelir standardına bağlı olarak
- 3) Kırsal alandaki yoksulluğun kentsel mekanlarda tezahür eden yoksulluğa göre daha şiddetli olduğu kabul edilir. Aşağıdakilerden hangisi bunun nedenlerinden biri olarak gösterilemez?
 - a) Kırsal alanlarda kişi başına düşen gelir nispi anlamda daha düşük gözükmesi
 - b) Tüketim kalıplarının darlığı
 - c) Üretim kalıplarının darlığı
 - d) Bölgesel dengesizliklerin fazlalığı
- 4) Aşağıdaki hangisi kırsal alanlardaki yoksulluğu besleyen faktörlerden biri değildir?
 - a) Kırsal alanlarda oturan köylüler arasında gelir farklılığının olmaması
 - b) Kamusal hizmetlerin yetersizliği
 - c) Kötü yönetim
 - d) Sosyal hizmet sunumlarının yetersizliği

5) Dünyada yoksulluğun azaltılmasında en önemli faktör aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Kırsal alanların oranının düşürülmesi
- b) Kırsal nüfusun azaltılması
- c) Gelirin arttırılması
- d) Köylünün bilinçlendirilmesi

Cevaplar

1)a, 2)c, 3)d, 4)a, 5)c

13. KIR SOSYOLOJİSİ VE TÜRKİYE’DE KIRSAY YAPILAR ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME (ÖZET)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde, kitap boyunca Köy Sosyolojisi dersinde gördüğümüz konuların kısa bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Böylece konunun bütüncül bir yaklaşım içinde ele alınması mümkün olabilecektir.

Giriş

Bu bölümde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu kitapta şimdiye kadar gördüğümüz konuların özet şekilde bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Böylece bütüncül bir okuma ile Köy Sosyolojisi hakkında derli toplu bir bilgi edinme şansını elde etmiş olacaksınız.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kır Sosyolojisi nasıl bir alandır?
- 2) Kırsal yapıları Kentsel yapılardan ayıran özellikler nelerdir?
- 3) Kır-Kent ayımını belirleyen temel ölçütler nelerdir?
- 4) Türkiye’de kır-kent farklılaşmasını azaltıcı yönde ne tür gelişmeler olmaktadır?
- 5) Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalarda hangi paradigmalardan etkili olduğunu söyleyebilirsiniz?
- 6) Osmanlı toprak sisteminin temel karakteristiği nedir?
- 7) Tanzimat Fermanı tarımsal yapılarda ne tür değişimleri pekiştirmiştir?
- 8) Cumhuriyetin ilk döneminde köylüye yönelik ne tür politikalar oluşturulmuştur.
- 9) İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de köylülüğün durumu hakkında ne söyleyebilirsiniz?
- 10) Toprak reformu ne demektir? Türkiye’de toprak reformu girişimleri olmuş mudur?
- 11) Köy Enstitülerinin kırsal kalkınma açısından hedefleri nedir?
- 12) Tarımsal mekanizasyon kır toplumsal yapılarında ne tür değişimlere yol açmıştır?
- 13) Kırsal politikalar açısından planlı kalkınmanın anlamı nedir?
- 14) AB müzakere sürecinde tarım neden önemlidir?
- 15) Doğrudan Gelir Desteğinin diğer tarımsal desteklerden farkı nedir?
- 16) Küreselleşmenin gıda ve tarım ürünleri üzerindeki etkisi nasıldır?
- 17) Küresel piyasalar Türkiye’deki tarım sektörünü nasıl etkilemektedir?
- 18) Kırsal kalkınmanın anlamı nedir?
- 19) Kırsal Yoksulluk ne demektir?
- 20) Tarımsal destekler kırsal yoksulluk için bir çözüm müdür?

13.1. Kır Sosyolojisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme (Özet)

Toplumsal yapıyı çözümlemeye çalışan sosyolojide bazı özel alanlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma alanları sayesinde, toplumsal gerçekliğin daha derinlemesine anlaşılması mümkün olabilmektedir. Bu alanlardan birisi de “Köy Sosyolojisi”dir. Kır ya da Kırsal Sosyoloji olarak da isimlendirilen Köy Sosyolojisi, sosyolojinin yöntem ve teknikleri ile köy yerleşim birimlerini çeşitli boyutlarda ele alıp incelemektedir. Köy sosyolojisi, kırdaki toplulukların, toplumsal örgütlenmeleri, toplumsal ilişkileri, üretim biçimi, nüfusu, doğal ve toplumsal çevrelerinin niteliği, yaşadıkları yörede kurdukları toplumsal çevrenin özellikleri, kendi dış dünyaları ile kurdukları bağlar, sahip oldukları görenek, gelenek ve töreleri, toplumsal değişme özellikleri gibi konuları inceler.

Bir yerleşim birimi olarak köy, bir çok unsuru ifade eden bir gerçekliğe tekabül etmekle birlikte, iki ana unsur bir yerleşim birimi olarak köyün ele alınıp değerlendirilmesinde önemli bir yer tutar.

Bunlardan birincisi; Doğal (fiziki) unsurlar, ikincisi ise; Toplumsal unsurlardır. Bu iki unsur kendi içlerinde ve karşılıklı olarak aralarında sürekli etkileşim halindedirler.

Köy Sosyolojisi çalışmalarının öncelikle Amerika Birleşik Devletleri’nde gelişmeye başladığını daha sonra Avrupa ve Türkiye’de gelişmeye çalıştığını görürüz.

Köy sosyolojisi çalışmalarında, sosyolojinin diğer alanlarında olduğu gibi, hedeflenen amaca ulaşmak için belirli yöntem dahilinde çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Köy Sosyolojisi çalışmalarında daha çok “monografi” tekniğinin kullanıldığına şahit olmaktayız.

Dünya üzerinde çeşitli köy tiplerine rastlamaktayız. Ayrıca kırsal alanlarda köy dışında farklı yerleşim yerleri de söz konusudur.

Sosyoloji tarihine baktığımızda, ilk gelişen köy sosyolojisi kuramları ve çağdaş sosyolojik yaklaşımlarda sürekli olarak kır ve kent farklılığı üzerinde durduğu görülür. Bu farklılıklar ele alınırken, bu iki olgusal durum (kır ve kent) daha çok bir sorun alanı olarak görülür ve o şekilde değerlendirilir. . Köy nüfus açısından küçük, farklılaşmanın pek görülmediği, toplumsal denetimim oldukça yüksek olduğu, yüz yüze ilişkilerin geçerli olduğu ve biz duygusunun hakim olduğu bir topluma tekabül eder. Buna karşılık kent, nüfus açısından daha büyük, daha çok farklılaşmış, toplumsal denetimin daha düşük seviyede olduğu, gayri şahsi ilişkilerin yaygın olduğu ve ben duygusunun hakim olduğu bir toplumdur. Kır kent ayrımı konusunda en eski ve sistematik karşılaştırmayı yapan düşünürlerden biri İbn-i Haldun’dur.

Kırsal bölgelerin günümüz özellikleri ele alınırken bazı temel özellikler ön plana çıkmaktadır. Genel kabul gören özelliklerin başında; Yerleşim Yerlerinin Sayısı, Nüfusun Büyüklüğü ve Yoğunluğu, Nüfusun Homojen ve Heterojenliği, Mesleki Farklılaşma ve İşbölümü, Çevresel Faktörler, Toplumsal Mobilite (Hareketlilik) ve Tabakalaşma, Toplumsal İlişkiler, Göçün Yönü bakımından farklılıklar gelmektedir.

Ülkemizde de yaşanan hızlı sosyo-ekonomik ve siyasal değişimler kırsal alanlar üzerinde etkili olmuş, kırsal yapılarda daha önce görülmemiş biçimde ve oranlarda büyük değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz; Ulaşım İmkanlarındaki Gelişmeler, Tarımsal Teknolojinin Yaygın Kullanılması, Ekonomik Faaliyetlerin Çeşitliliği ve Üretim Bilincin Artması, Eğitim İmkanlarındaki Gelişmeler, Kitle İletişim Araçlarındaki Gelişmeler, Yurt Dışı ve Yurt İçi Göçlere Bağlı Olarak Meydana Gelen Gelişmeler, Tarımsal Desteklerin Artması.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de nüfusun kent lehine değişen bu oranı, kırsal sosyal bilimlerin inceleme objesi olmaktan büyük oranda uzaklaştırdı. Ayrıca popülerleşen dünya ve popüler kültür, sadece günlük yaşamın sorunlarından kırsal dışlamakla bırakmadı daha da önemlisi kenti sosyal bilimlerin objesi olmakla neredeyse özdeşleştirdi. Bir anlamda kırsal taşranın da taşrası, adeta taşranın ötelenen ve de çok dikkate alınmayan bir unsuru oldu. Köy sosyolojisi çalışmalarında oldukça yaygın kabul gören bu algı, tarım ve köye dair toplumsal değişim süreçlerinin anlaşılmasını güçleştirmede önemli rol oynadı. Her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında köy ve köylülük Cumhuriyetin önemli bir olgusu olarak ele alınmaya çalışılsa ve Atatürk tarafından “köylü milletin efendisidir” ilkesi temel bir düstur olarak işaret edilse de, yaygın paradigmlar doğrultusunda sorun, “köy kentin yavaş bir takipçisi” şekilde kabul gördü. Türkiye’de Kırsal Sosyoloji çalışmalarının azlığının yanı sıra, bu çalışmalarının birçoğunda karşılaşılan asıl sorun, pozitivist metodolojik yaklaşımların ötesinde, gelişmeci paradigmların ileri sürdüğü sorunların ve çözüm yollarının evrensel bir kabulle Türkiye’de de aynı şekilde gerçekleşeceği kabulünün yaygın bir şekilde kabul edildiğidir. Bu tezleri ileri sürenler sadece kuramsal verilere dayanmıyor, onların görüşlerini Türk tarımında meydana gelen birtakım değişmelerle de destekliyordu.

Türk sosyolojisinde 1940’larda başlayan çalışmalar Niyazi Berkes, Behice Boran, İbrahim Yasa gibi sosyologların öncülüğünde tarıma kapitalist ilişkilerin girişi ile köy toplumlarında oluşan değişimleri saptamaya yönelmişken, 1950 ile 1960 yıllarında sosyal bilimlerde sosyal paradigma halini alan modernleşme/gelişme bakış açısı kırsal araştırmalara damgasını vurmaya başladı. 1960’lardaki Marksist yaklaşımlarda sıklıkla, Türk tarımının ne ölçüde kapitalistleştiğine bakıyorlar ve tarımsal yapılarda beliren sorunları politik boyutlara taşıyorlardı. Böylece köy çalışmalarında temel obje “zihniyet” olmaktan çıkıp yerini “sermaye” ye bırakmış oluyordu. Marksistler, köylülüğün er geç yok olacağını ve küçük üreticiliğin yerini büyük tarımsal işletmelere bırakarak küçük üreticiliğin büyük bir “kırsal

proletarya” ya d n Ŗeceęini iddia ediyorlardı. Fakat 1970’ler Türkiye’sine gelindiğinde Türk tarımında küçük üreticiliğin yaygın olarak devam ettiği görülüyordu. Bu türden yaklaŖım yalnız Marksistler tarafından değil, Türkiye üzerinde araŖtırma yapan “ aędaŖlaŖma” okuluna ait kuramcılar da aynı kestirimde bulunmalarına yol açıyor ve ekonomik kalkınmanın önündeki “engel” olarak gördükleri köylülüğün er geç yok olacağını ileri sürüyorlardı.

Fakat Türkiye’de kırsal yapılarda baŖka türden süreçler yaŖanıyordu. Örneğin Bahattin AkŖit araŖtırmalarında d Ŗt ę  yanılığı iki noktada toplar; Birincisi, kapitalist d n Ŗ m sorunsalının karŖı eğilimleri görmemesini ve kendisinin bazı öngörüler yapmasını engellediğini. İkinci olarak da o tarihlerde köylülerin kendisine verdikleri bilgileri yeterince sorgulayıp sorunlaŖtırmadıęına bağlar. K  k  reticiliğin, Türk tarımında beklenen büyük kapitalist iŖletmelere yaygın bir biçimde d n Ŗmeden sürüp gitmesi, 1970’lerin sonlarına ve 1980’lerin baŖlarında  eŖitli araŖtırmalarda hep gündeme gelmiŖ ve bu d n Ŗ m kavramsallaŖtırılmaya  alıŖılmıŖtır.

Osmanlı toprak sistemine kısaca baktığımızda Ŗu değerlendirmeleri yapmamız mümkün görünmektedir. Osmanlı geleneksel tarım ekonomisinin ana üretim vasıtası, bir çift öküz ile çekilen sapandır. Bu traktörden önce hayvani kuvvetin en etkili biçimde kullanım teknolojisini gösterir. Osmanlı’da geleneksel tarımın temeli köylü ailesidir. EvlenmiŖ çoluk  ocuk sahibi olmuŖ erkek köylünün simgelediği emek ünitesidir. Günümüzde toprak, köylü ailesinin m lk  olarak, tarım ekonomisinin en önemli elamanı ise de, Osmanlı rejiminde “miri” adı ile adıyla tamamiyle baŖka bir statü hakimdir. . Miri arazi yalnız hububat ziraati yapılan, tarla olarak kullanılan arazilerdir. Bağlar, bahçeler bunun dıŖında kalır. Çünki, büyük kitlelerin geçimi, geçimlik ekonomi, ordu ve Ŗehirlerin iaŖesi hububat ekimine, baŖlıca buğday-arpa ekimine dayanır. Darlık hububat ekiminin noksanından gelir. Devlet bu y zdeendir ki, tarla ziraatını hububat ekimini kontrol altında tutmak zorunluluğu duymuŖtur. Miri topraklar dediğimiz devlet toprakları, baŖlıca iki kategoriye ayrılır. “Tapulu arazi” ve “Mukataalı arazi”. Osmanlı miri tapulu arazi sistemini ancak çift-hane reimi ile anlamak mümkün olabilir. Bir  ift öküzü ve onun iŖleyebileceęi kadar toprağı tapu rejimi kuralları dairesinde tasarrufu altında bulunduran köylü ailesi, zirai rejimin ana  nitesi olarak sistemin temelini oluŖturur.

Osmanlı Devleti’nin asıl ve önemli askerî gücünü eyaletlerde sistemli bir Ŗekilde yapılandırıdığı askeri kuvvetler oluŖtururdu. Bu kuvvetlerin de esasını ve en önemlisini de tim rl  sipahiler oluŖtururdu. Tim rl  sipahiler topraklı süvariler olarak da isimlendirilirlerdi. Sistem bir yönüyle toprağın iŖlenmesi, ürün alınmasını ve denetlenmesini sağlarken diğer yönüyle de devletin asker ihtiya ının karŖılanmasına hizmet ederdi.

Miri toprak sisteminin 16. yüzyılın ortalarına kadar düzenli bir Ŗekilde iŖlemesine rağmen 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu yapı bozulma emmareleri göstermeye baŖlamıŖtı. 17 ve 18. Yüzyıllarda imparatorlukta klasik yapı gerilemeye ve dağılmaya baŖladı. Toprak geliri ve vergi “mültezim” adı verilen vergi  stencilerine arttırma yolu ile verilmeye baŖlamıŖtır. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı’da mülkiyet iliŖkilerindeki artı-ürün aktarma mekanizmalarında farklı deęiŖimler söz konusu olmuŖtur. Böylece toprak üzerindeki

spekülasyonun hızlanması giderek artmıştır. Tanzimat’la başlayan dönemde de Osmanlı hükümeti, dünyadaki ekonomik gelişmelere uyum sağlamak, hatta tarımda kapitalist gelişme sağlayabilmek için, arazi sahipliliği ile ilgili hukuk yapısında bilinçli ve zorunlu olarak çeşitli değişiklikler yapmaya başlamıştır. 1839 Hatt-ı Şerif’le Padişah, “uyrukların can ve mal güvenliğinin korunacağını, bundan böyle herkesin her türlü varlığını dilediğince kullanıp mirasçılara bırakabileceğini”, müsadereyi yasaklanacağı konusunda yemin etti. 1858 Arazi kanunu, tarımda özel mülkiyetçi hukuk yapılarına geçişi büyük ölçüde kolaylaştırdı.

Cumhuriyet öncesi döneme gelindiğinde, Türkiye’de tarımsal yapılarda önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesi söz konusu olur. Kapalı ve geçimlik üretim yapan Türk tarımı fakat buna karşın parasal fiyat göstergelerine duyarlı, dış pazarla bütünleşen bir yapıya doğru evrildiği görülür. 19. yüzyılın liberal ortamının ürünü olan dışa dönük, dış pazara açılmış olan adacıklardan oluşan ticarileşmiş tarım odakları ülkede ikili (dual) bir ekonominin temelini atar. Anadolu-Bağdat Demiryoluna değin tüm ulaşım şebekesi ihracata yöneliktir. Kapitülasyonların ışığında düzenlene gümrük tarifeleri, dış ticaretin gelişimine geniş olanak sağlar. Osmanlı son dönemlerinde hızla yaşanan bu gelişmeler, bir yandan dış pazara yönelik ürün çeşitliliği ve ihracat oranlarında artışlara neden olurken, diğer yandan Anadolu’nun birçok bölümünde tarımsal yapılarda olumsuz gelişmelerin yaşanmasını hızlandırıyordu. 1920 yıllarında tarımda doğal ekonominin yaygın olduğu ilkel teknoloji kullanımı oldukça yaygındı. Pulluk kullanımı karasabanın yanında yaklaşık altıda bir oranındaydı ve tarımsal üretim tamamıyla insan emeğine bağımlı idi. Tarımda artı değer önemli bir dilimini de devlet vergi olarak almaktaydı.

Cumhuriyet’ e gelindiğinde, 1927 sayımına göre 13,5 milyonluk Türkiye nüfusunun yüzde 83,7’sinin kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. 1929 Dünya Bunalımı sonrasındaki 1930’lu yıllar Türkiye tarımı için bir çöküntü dönemidir. Bu dönemdeki en önemli gelişme, dünya piyasalarındaki fiyat hareketlerine bağlı olarak hem tütün, üzüm, fındık, pamuk, incir gibi Türkiye’nin ihraç ettiği ürünlerin, hem de buğday ve diğer hububat ürünlerinin fiyatlarının hızla düşmesidir. Böylece dış ticaret hadleri ülke ekonomisi aleyhine dönerken, iç ticaret hadleri de tarım aleyhine dönmüştür. Tek Parti Rejimi 1932 yılından itibaren devlet önderliğinde yaygın deyimiyile “sanayileşmeye” ağırlık vermiştir. Böylece iktisadi öncelikler tarımsal mallar ihracatından iç pazara yönelik sanayileşmeye kaydırılınca, hükümetler fiyatların tarım aleyhine dönmelerini olumsuz bir gelişme değil, sanayileşme için gerekli kaynakları sağlayacak bir fırsat olarak görmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, 1930 ve 1940’lı yıllarda milli gelirin büyük bir kesimi tarımdan elde ediliyor, emeğin büyük bir kesimi tarımda istihdam ediliyor ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşıyordu.

Oldukça yetersiz ekonomik koşullar içinde Cumhuriyet Türkiye’sine giren ülke, 1930’lu yıllarda uygulanan devletçi politikalar ve çeşitli açılımlarla, küçümsenemeyecek bir başarıya ulaşmıştı. Ancak, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Türkiye’de geline ortam, yakalanan iyimser havanın yerini kötümserliğe bırakmaya başlamıştı. Türkiye savaşa girmemişti fakat, siyasi ve ekonomik açıdan son derece sıkıntılı

yıllar başlamış oluyordu. 1938-1945 yılları arasında gayri safi milli hâsılada sabit fiyatlarla % 27’lik bir gerileme yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkartılan bir takım olağanüstü yasalar, döneme damgasını vurmuştur. Bunlardan bir tanesi 1940 tarihli “Milli Korunma Kanunu”, diğeri ise 1942 tarihli “Varlık Vergisi Kanunu” dur. Bugün bile sonuçlarını tartıştığımız bu yıllar ve kanunlar, özellikle tek parti rejimi ile köylülük ve köylülüğün farklı kesimleri arasındaki ilişkileri gündeme getirmektedir. Şüphesiz bu süreç sadece ekonomik yaklaşımlarla çözülmesi mümkün değildir. Sorunun siyasal, kültürel vb. birçok boyutu vardır.

Savaş yılları boyunca Tek Parti Hükümetlerinin (CHP) uyguladığı iktisadi ve toplumsal politikalar yasal dayanaklarını 18 Ocak 1940’da TBMM tarafından kabul edilen Milli Koruma Kanunundan alıyordu. Hükümete ekonomiye yaygın bir biçimde müdahale edebilme yetkisi veren Milli Koruma Kanunu savaş yıllarının en önemli iktisadi yasası olarak nitelendirilebilir.

Savaş yılları boyunca devletin kırsal nüfustan talepleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; Emek yükümlülükleri, Para olarak vergilendirme ve Tarımsal ürüne el koyma şeklindedir.

Savaş koşullarının yükünü küçük ve orta köylülüğün üzerine yıkan tek parti Rejimi, nüfusun o günlerde yaklaşık yüzde 80’in kırsal alanlarda yaşadığı bir ülkede bu kesimi karşısına almış görünüyordu. Bu karşı almanın özellikle siyasi sonuçlarını, bugünün Türkiye’sinde devam ettiğini görmekteyiz. Çok partili sisteme geçme hazırlığındaki Türkiye’de, tek parti (CHP) köylü ile bağları güçlendirmek amacıyla farklı politikalar uygulamaya başlamıştır. Bunlardan en dikkat çeken 1945’deki “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”dur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun (Toprak Reformu) ciddi bir uygulama alanı bulamamış ve çok sınırlı bir düzeyde kalmıştır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, küçük çiftçiye toprak kazanımını sağlayamamış fakat söz konusu kanun, Türkiye’de önemli siyasi sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun en ciddi sonuçlarından birisi, Adnan Menderes, Emin Sazak gibi kişilerin Halk Partisi’nden ayrılarak, Halk Partisinin diğer muhalifleriyle birlikte, Demokrat Parti’nin kuruluşuna öncülük etmiş olmalarıdır. 1950 sonrası dönemde köylüyü kültürel, ekonomik, sosyal ve sağlık açısından donatmayı amaçlayan, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmayı hedefleyen ve küçük üretici köylüleri destekleyen politikalar yerine, artık büyük toprak sahiplerinin yönetiminde etkin olduğu yeni bir dönem başlamıştır. 1950’li yıllar Türkiye’nin tarımsal yapılarda köklü dönüşümler meydana gelmiş ve ekonomik göstergelerde olumlu yönde büyük gelişmeler yaşanmıştır.

Üretimde değişimi izleyecek başlıca faktör, tarımda makineleşme özellikle traktör kullanımıydı. İşlenmemiş toprakların tarıma açılmasına imkan veren traktörler ekili alanları DP iktidarının son yıllarında neredeyse iki katına çıkardı. Tarıma odaklı fon kullanmaya odaklı Marshall yardımları da tarım makinelerinin ülkeye girişini kolaylaştırdı. Motorlu taşıtlar ile ürünlerin pazara ulaşımını kolaylaştıran karayolları sayesinde, köylüler zenginleşti. DP’nin on yılı kırsal kesimler için “altın yıllar” olarak adlandırılmıştır. Ülke pazarıyla bütünleşme ve üretimin kolayca değerlendirecek hale gelmesi, kırsal kesimi pazar ekonomisi

içine sokmuş ve kırsal kesimde kontrol kurabilmeyi, sadece büyük toprak sahibi olmanın ötesinde olanaklara kavuşmuştur. Pazar ekonomisi içinde borçlanma yoluyla çok yüksek riskler taşıyarak da olsa, bazı çiftçiler ya da girişimciler için, traktör ve tarımsal araçlar almak ve işletmelerini büyütmek olanağı doğmuştur. Tarıma dönük tüm bu yapılanma süreci, tarımda değişim ve gelişimi hızlandırmıştır. Tarım kesimi, yalnız işlenen toprak alanı ya da traktör sayısının artışıyla değil, üretim tekniğinde de köklü bir değişime uğramıştır. Aynı zamanda buyıllar kırsal kesimlerden kentlere göçün hızlı bir şekilde başladığı yıllar olmuştur. Bu göçler kırsal kent arasındaki nüfus dağılımını etkilemiş ve bugün Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 70'i kentlerde yaşamaya başlamıştır.

Türkiye'de 1960'tan sonra ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması amacıyla planlı kalkınma dönemlerine girmiştir. Bu amaçla 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, Türkiye'de planlı dönem başlamıştır. Planlı kalkınmanın temel amacı, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesidir. Şu ana kadar on adet kalkınma planı hazırlanmıştır. Kalkınma planları beşer yıllık süreler biçiminde yapılmaktadır. Bu doğrultuda, kalkınma planlarında, yıllık programlarda köye yönelik çeşitli yaklaşımlar öngörülmüş, önlemler geliştirilmiştir. Fakat köye yönelik çalışmaların, köyün yapısını değiştirmeyi amaçlamaktan uzak olduğu, önerilerin daha çok konunun hizmet yönü ile ilgili olduğu, uygulamaların sistemli bir değerlendirmeye tabi tutulmadığı, çeşitli aralıklarla dile getirilmiş ve iktidar değişikliklerinin yaşanması ile de önemini yitirmiştir.

Kalkınma planlarında, kırsal kesimdeki yaşam kalitesinin kentsel kesime yaklaştırılması, kentsel ve ulusal pazar ağıyla birleşmenin sağlanması, kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlamasının yapılması ve kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir. 1990'lardan itibaren ise "kırsal alan planlama" yaklaşımı çerçevesinde kırsal alana götürülen sağlık hizmetleri arttırılacağı, köye hizmet götüren kamu kuruluşları arasında koordinasyonun geliştirileceği ve birbirleriyle uyumlu hizmet vermelerini sağlayacak entegre projelerin uygulamaya konması hedeflenmeye başlamıştır. 2000'li yıllardan itibaren isekalkınma planlarda, Türk Tarımında meydana gelen gelişmeler bağlı olarak, sulama imkanlarının geliştirilmesi, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, paketleme, muhafaza etme ve pazarlama yöntemleri konusunda gerekli teknik desteklerin ön plana çıktığı ve sulama projelerine ve arazi toplulaştırmalarının hızlandırılması üzerinde durulur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'nin ilişkileri 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin (o zamanki adı) Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaptığı ortaklık başvurusu ile başlamıştır. Türkiye, 1987 yılında AB tam üyeliğine başvurmuş, 1999 yılında AB üyeleri tarafından aday ülke olarak kabul edilmiştir. 2005 yılında da AB ile Türkiye tam üyelik müzakerelerine başlamıştır.

Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, bu süreçte en önemli sınavlarından birini tarım sektöründe vermektedir. AB müktesebatının neredeyse yarısını

Ortak Tarım Politikası (OTP) oluşturmaktadır. AB'nin genişleme sürecinde yapılan en sıkı pazarlıklarının başında da tarım sektörü gelmektedir. Bu bağlamda gündeme gelen tarım politikaları Türkiye için de çok önem arz etmektedir. Türkiye tarımı hem kendisi hem de AB ülkeleri için ekonomik ve toplumsal açıdan stratejik bir sektör durumundadır. Türkiye'nin tarım sektörü ve kırsal yapılarındaki durumuna baktığımızda, AB'ye tam uyum ve müzakere sürecinde kat etmesi gereken ciddi bir mesafelerin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce Türkiye, tarım sektörünün yapısal anlamda radikal değişiklik ve dönüşümlere gitmesi gerekecektir. AB müzakere sürecini bir yana bıraktığımızda bile, küresel süreçte, değişen bölgesel ve uluslararası koşullar, diğer sektörlerde olduğu gibi, tarım sektöründe de reform gerekliliğini gündeme getirmektedir. İlk defa AB'ye uyum süreci dikkate alınarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planıdır ve bu planda Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda "Kırsal Kalkınma Eylem Planını" hazırlanmıştır. Avrupa komisyonu, yeni üye devletlere olduğu gibi, diğer aday ülkelerin her biri için ayrı ayrı hazırlayarak Avrupa Parlamentosu'na sunduğu ilerleme raporlarının yanı sıra, Avrupa Birliği'nin genişleme perspektiflerini Aday Ülkeler Yönelik Strateji Belgesi'nde bir sentez içinde ele almıştır. Türkiye'nin katılımı ile AB tarımsal alanı 39 milyon hektar olacaktır. Bu AB tarımsal alanının yaklaşık %23'ünü oluşturmaktadır.

Siyasi faktörlerin dışında Türkiye'nin tarımsal kalınma konusunda AB'ye uyum sürecinde daha çok yol alması gerekmektedir. Türkiye'nin AB'ye uyum süreci çerçevesinde hayata geçirdiği değişiklikler, AB ülkeleri ile bütünleşmenin ön koşullarıdır. Fakat tam üyelik gerçekleşmese bile, Türkiye'de tarımsal yapının güçlenmesi, kayıt dışılığın önlenmesi, izleme ve denetleme mekanizmalarının oluşturulması, kamu sağlığı, çevre, hayvan refahı konularında ciddi adımlar atılması yönleriyle aslında önemli adımlar atılmaktadır. AB'ye alınıp alınmaması bir yana, Türkiye'nin tarımsal gelişme konusunda yapacağı dönüşümler, Türk tarımının verimliliğini, tarımdan elde edilen kişi başına düşen payın yükselmesi, iç pazar ve dünya piyasalarıyla rekabet edebilme gücünü arttıracaktır.

2000 hazırladığı yılında Dünya bankasının tarım politikaları reform paketi kabul edildi. ARIP'in amacı tarım sektöründe piyasa koşullarını geçerli kılmaktı. Bunu gerçekleştirmenin öncelikli yolu da, politikacı ve bürokratların kararıyla oluşan taban fiyat uygulamasını kaldırmak gerekiyordu. Ayrıca çiftçinin ürün seçimi ve üretim düzeyi kararlarını etkileyecek girdi fiyatlarını da piyasaya bırakmak gerekiyordu. Böylece bu kurumlarca oluşturulan açıkların devlet bütçesi uygulamasına son verilecekti. Bu amaçla Türkiye çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği (DGD) vermeyi benimsedi. Bu destek

programından amaç, Üretimi arttıracak destek fiyatları yerine, çiftçinin piyasa fiyatlarına göre üretime kendisinin karar vermesini sağlamaktır.

2004 yerel seçimleri öncesi AK Parti destek alımlarını tekrar gündeme getirdi ve 2002-2005 yılları arasında toplam destek tahmini, GSMH'nın %4,4'ü ile tekrar 1980 sonlarındaki düzeye çıktı. 2008 yılında ARIB'in ve doğrudan gelir desteği politikasının bittiği ilan edildi, girdi sübvansiyonu ve ürün bazında destek politikalarına ağırlık verildi. Yağ tohumları, pamuk, tahıllar, pirinç, baklagiller ve çay üreticilerine fark ödemesi verilecekti. Eğer çiftçilere yüksek fiyat vermek tarımı bu yolla cazip kılarak köylü nüfusu kırdı tutma amacı güdüyorsa, bu dönemde sözü geçen politika hedefine ulaşmış görünmektedir. Çünkü 2007 sonrası şaşırtıcı bir şekilde, 60 yıllık bir süreçte ilk defa tarımda çalışan sayısının kentten dönenlerden dolayı artması söz konusu idi. Devlet artık piyasaya alternatif bir akli temsil etmiyor, hatta piyasanın hasarlarını dengeleme amacını da gütmüyor. Son yıllardaki politikalarla hükümet, üreticilerin piyasalarda etkin olabilmesinin yolunu açmaya çalışıyordu.

Küreselleşen ticaret ilişkilerini ve buna bağlı olarak üretimi düzenlemek amacıyla 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü, çevre ve merkez ülkelerin ticaret ilişkilerini düzenleme konusunda önemli rol oynamıştır. Hükümetlerin tarım sektörlerine destekleri zaman içerisinde azaltılmasını istemektedir. Tarım konusunda en az Dünya Ticaret örgütü kadar etkinliği olan diğer bir konu da, "Çok Uluslu" şirketlerin dünya ticaretine olan hakimiyetleridir. 1990'lardan itibaren Türkiye'de uluslararası şirketler hızlı bir artış göstermiştir.

Kalkınma, geri kalmış ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşma çabaları olarak tanımlanabilir. Kırsal kalkınmada temel hedef, milli gelirin ve üretimin yükseltilmesi, toplumsal ve ekonomik yapının değiştirilmesidir. Kırsal kalkınma kavramı ile tarım politikaları birbirinin yerine kullanılan terimler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Fakat kırsal kalkınma politikaları sadece ekonomik kalkınmayı hedefleyen bir içerime sahip değildir. Kırsal kalkınma, ekonomik kalkınmanın yanı sıra, sosyo-kültürel faaliyetleri de içeren daha kapsamlı bir kavramdır. Ülkemizde ise kırsal kalkınma politikaları beş yıllık kalkınma planları ile birlikte dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak ortaya çıkmış olup, bu çerçevede son olarak 2007-2013 yılını kapsayan yedi yıllık kalkınma planında da konunun üzerinde ciddiyetle durulmaktadır. Yine ülkemizde AB'ye uyum süreci dikkate alınarak, 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde yedi yıllık olarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde yer alan ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Eylem Planı hazırlanmıştır.

Günümüzde kırsal kalkınma olgusal farklı bir boyut getiren giderek yaygınlık kazanmıştır. Sürdürülebilirlik olarak adlandırılan bu kavramsal yaklaşım; doğal üretim kaynaklarının korunarak-geliştirilerek verimli kılınmasını, kalkınma ile doğal kaynak dengesinin gözetilmesini, kalkınma süreçlerinde doğal ve çevresel değerlerin korunmasını, kalkınmanın ve doğal kaynakların yararlarının gelecek kuşaklara aktarılmasını ve insanın istikrarlı gelir ve yaşam güvencesini sağlamasını öngören bir yaklaşımdır. Diğer yandan

dünyada uygulanan çeşitli Kalkınma planlarına ve politikalarına baktığımızda her zaman hedef ve sonuçlar konusunda, istenilen başarıya ulaşmak da mümkün olmamıştır. İstenilen hedeflere ulaşılamamasında, ülkelerin kendine has özel koşulları bu başarısızlığın ortaya çıkmasında etkin rol oynamıştır.

Yoksulluk dün olduğu gibi bugünde toplumsal sorunlardan biridir. Yoksulluğun tarihi çok eskilere kadar gitse de, insanlığın en eski toplumsal sorunlarından biri olsada, yoksulluğun ele alınışı biçimleri, yoksulluk kriterleri ve yoksulluk tanımı konusunda ortak bir görüş birliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Yoksulluğun ekonomik boyutunda, bireylerin gelir ve tüketim düzeyleri, belirlenen fakirlik alt sınırı kabul edilen eşik ile karşılaştırılır. Bu eşik belirli dünya ve ülke standartları temel alınarak oluşturulur ve durağan değildir. Diğer yandan yoksulluğun finansal boyutunu aşan durumda ise daha çok toplumsal boyut ön plana çıkar ve eğitim yoksunluğu, okur yazar olup olmama, çocukların yeterince tüketimlerinin test edilmesi ve formel eğitimden yararlanma miktarının test edilmesi gibi yine durağan olmayan kriterler devreye girer.

Avrupa’da modern anlamda yoksulluk, 16. yüzyılda başlayan kapitalist gelişme dinamiklerine bağlı olarak belirginleşen, sanayileşmeyle ivme kazanan ve tarımsal verimliliğin düşmesine bağlı olarak şekillenen bir süreç olarak ele alınabilir. Oysa Türkiye’de yoksulluk, Avrupa’da görülen bu süreçlerden oldukça farklıdır. Ekonomik yetersizlik sebebiyle kırlardan kentlere göçün hızlanarak devam etmesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan terör sebebi ile göçlerin artması, kentlerde belirli iş, sermaye ya da vasıttan yoksun kitlelerin birikmesine yol açmıştır. Böylece 1990’li yıllarda yoksulluğun sadece yoksulu ilgilendirmeyen bir boyuta ulaşmasına neden olmuştur.

2000’li yılların ortalarından itibaren hükümetin yoksullukla mücadele konusunda oldukça etkin bir mücadeleye girdiği görülmektedir. Bu anlamda, istihdama yönelik çeşitli programlar gerçekleştirilmiş, aile, eğitim, sağlık, yaşlı, dul, özürlü vb. yardımların niteliği ve niceliğinde ciddi artışlar sağlanmıştır.

Diğer yandan kırsal alandaki yoksulluğun kentsel mekanlarda tezahür eden yoksulluğa göre daha şiddetli olduğu kabul edilir. Kırsal nüfusun başlıca gelir ve geçim kaynağı olan tarım, bölgesel ve ülkesel koşullara bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Kırsal yoksulluğu azaltmak konusunda, kıra yönelik bazı tarım destek ve politikaları uygulanır. Sağlanan bu destekler ile kırsal yoksulluk arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Ancak hiçbir zaman tarımsal destekler, çiftçi refahını ve kırsal yoksulluğu açıklamada ve çözümlemede tek başına yeterli olamazlar. Kırsal yoksulluğun azaltılmasına etki eden bu tarımsal desteklerin yanında, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik pek çok faktör de vardır ve kırsal yoksulluğun yüksekliğinin sebepleri yalnızca yapısal sorunlarla açıklanamaz.

14. KÖY SOSYOLOJİSİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Kır Sosyoloji çalışmalarında çok sıklıkla kullanılan bazı kavramlar başlıklar altında ele alınarak kısa değerlendirmelere yer verilmiştir. Dikkat edildiğinde görüleceği gibi bu kavramların bir çoğu, farklı sosyal bilimlerin temel kavramları arasında da yer almaktadır.

Giriş

Bu bölümde Kır Sosyolojisinde kullanılan bazı kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramların öğrenilmesi konunun anlaşılması açısından sizlere önemli katkılar sağlayacaktır. Burada yer alan kavramların açıklamasında fazla ayrıntıya girmeden basit düzeyde tanımlamalar yapılmasına dikkat edilmiştir.

14.1. Köy Sosyolojisinde Kullanılan Bazı temel Kavramlar

14.1.1. Kırsal Alan:

Kent merkezleri kıyısında ya da dışında kalan, demografik olarak nüfus yoğunluğunun düşük olduğu yerleşim birimlerinin görüldüğü, üretimin endüstriyel nitelikten daha çok tarım ve hayvancılığa dayandığı coğrafi ve beşeri açıdan sınıflandırılmış, hayatın daha çok geleneklere göre şekillendiği, kendine özgü kültürel yapısı bulunan ve ülkenin diğer yörelerine kıyasla halkın yaşam standardının düşük olduğu yer ya da bölgelere verilen addır.

Mevcut fiziki coğrafyanın kırsal ve kentsel olarak tanımlanmasında farklı kriterler söz konusu olabilmektedir. Ülkemizde de farklı kırsal alan tanımlamalarının kullanımı söz konusudur. Bu tür tanımlardan, OECD tarafından geliştirilen ve AB tarafından da kullanılan kırsal alan tanımı en yaygın olarak kullanılanlardan biridir. Bu tanıma göre, idari sınırlar itibarıyla nüfus yoğunluğu kilometre kare başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak kabul edilir.

14.1.2.Kentsel Alan:

Genellikle bir kent yönetimi biriminin sınırları içinde kalan, kimi kez ondan daha geniş olan ve kırsal niteliğini yitirmiş ya da yitirmek üzere bulunan alandır. 1965'den 1985 yılına kadar geçerli olan tanımda nüfusu 10 binden yüksek olan yerler kent olarak kabul edilmekteydi. TÜİK yaptığı araştırmalar ve oluşturduğu kriterleri temel alarak, nüfusu 20 binden fazla olan yerleşim yerleri kent, diğer yerleşim yerleri kır olarak kabul etmiştir.

14.1.3. Homojen Bölge:

Oluşturduğu birimlerin temel nitelikleri birbirine çok benzeyen, toplumsal ve ekonomik nitelikleri yönünden bütünlük gösteren, nüfusu oluşturan bireylerin niteliksel özellikleri arasında çok fark bulunmayan bölgelerdir. Bu bağlamda köy ve kırsal yapılar daha homojen bölgelerdir.

14.1.4. Heterojen Bölge:

Oluşturduğu birimlerin nitelikleri birbirinden oldukça farklı, toplumsal ve ekonomik nitelikleri itibarıyla büyük farklılıkların söz konusu olduğu, nüfusun nitelik olarak birbirinden çok farklı özelliklere sahip olduğu bölgelerdir. Bu bağlamda kentsel yapılar heterojen özelliklere sahiptir.

14.1.5. Birincil İlişkiler:

Küçük topluluk ya da kümelerde bireyler arasında beliren ve biçimsel kurallara dayanmayan doğrudan ya da yüz yüze, yoğun, ve samimi ilişkilerdir. Aile içi, arkadaşlık vb. ilişkilerde daha sık görülürler. Köy birincil ilişkilerin daha fazla yaşandığı mekanlardır.

14.1.6. İkincil İlişkiler:

Daha çok büyük topluluk ve kümelerde bireyler arasındaki ilişkilerde beliren, samimi olmayan, resmi ve çıkar ilişkilerine dayanan ilişki türüdür. Resmi kurumlar ilişkileri daha çok ikincil ilişkiler niteliğindedir. Kentlerdeki ilişki türü yoğun olarak ikincil ilişki niteliğindedir.

14.1.7. Toplumsal Hareketlilik (Mobilité):

Bir kişi ya da grubun statüsünün değişimini, başka bir deyişle, bireylerin ve grupların statüler arasında yer değiştirmesini ifade eden bir kavramdır. Bireylerin statülerinde meydana gelen değişimin yönü aşağı, yukarı ya da benzer statüler arasında olabilir. Böylece hareketliliğin yönü dikey (sınıfsal) olabildiği gibi, yatayda (meslekî, coğrafi) olabilmektedir.

Dikey hareketlilik: Kişilerin bir statüden bir diğerine, bir sınıftan bir diğerine geçişini ifade eder. Dikey hareketliliği etkileyen etmenler ve koşullar, çok daha fazla sayıda ve karmaşıktır. Aşağı veya yukarı yönde gerçekleşebilir ve bu iki statü ya da sınıf arasındaki fark da birey açısından son derece önemlidir. Dikey hareketlilikte yukarıya doğru olan geçişlere ‘sınıf atlama’, aşağıya doğru olanlarına da ‘sınıf düşme’ diyebiliriz.

Yatay hareketlilik: Aynı toplumsal düzeydeki farklı grup, durum veya birimlere geçişini ifade etmektedir. Teorik olarak, aynı toplumsal sınıf içerisindeki kişilerin yer değiştirmesidir. Daha çok coğrafi ve mesleki yer değiştirmelerde görülür.

14.1.8. Kırsal Kalkınma:

Kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, göç ve istihdam sorunlarını yerinde çözmeyi amaçlayan politik bir yaklaşımdır. Kırsal kalkınma politikalarının genel amacı, kırsal toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmeyi amaçlayan politikalar geliştirmek ve bunları uygulamaktır.

14.1.9. Tarımsal Destek:

Tarımsal ürünlerin sunum ve talebinin diğer kesimlere göre farklı özelliklere sahip olması nedeniyle, hükümetlerin gerek üretici gelirlerinde gerekse ürün fiyatlarında istikrarı sağlamak amacıyla uyguladığı politikalar bütünü.

14.1.10. Kırsal Kalkınma Destekleri:

Gelir ve sosyal standartları geliştirmek, altyapıyı iyileştirmek, tarım-Sanayi entegrasyonu sağlamak, gıda güvenliğini güçlendirmek, tarımsal ürünlerin pazarlama ömrünün uzatılması, alternatif gelir kaynakları oluşturulması, mevcut kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliğini artırmak, katma değer sağlayacak altyapı tesis etmek, girişimcilik kapasitesi yaratmak, uluslararası kaynakların (özellikle AB) kullanımı için kapasite oluşturmak hedefleriyle yapılan destekler.

14.1.11. Tarımsal Sübvansiyon:

Devletin herhangi bir karşılık beklemeden tarımsal üretimi desteklemesi, teşvik edilmesi ve devamının sağlanması için tarım ürünleri üreticilerine yaptığı parasal veya parasal karşılığı olan yardımlardır. Devlet tarafından yapılan bu sübvansiyonlar, tarımsal nüfusu kırdı tutmak, tarımsal üretimin kalitesini arttırmak, belirli ürünlerin ekimini yaygınlaştırmak, tarımsal nüfusun refah seviyesi yükseltmek gibi amaçlarla yapılabilmektedir

14.1.12. Doğrudan Gelir Desteği (DGD):

Doğrudan Gelir Desteği, fiyat ve kredi desteklemelerinin yerine, çiftçiye yönelik aracısız bir destekleme türüdür. Ülkemizde çiftçilere işledikleri arazi temel alınarak ödenen Doğrudan Gelir Desteği ile üretici desteklenirken, aynı zamanda çiftçiler başvuru sırasında ibraz ettikleri belgeler ve beyan ettikleri bilgiler ışığında kayıt edilmektedir. Kaynak kullanımını daha az etkileyen bir araç olarak DGD, tüm ülkenin refah artışına katkıda bulunması hedeflenir. Tarımsal üretim yapan çiftçinin refah ve gelir düzeyini artırmak, yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla yapılan DGD ödemeleri, aynı zamanda ileride ülke yapılacak diğer uygulamalar ve daha etkin tarım politikaları için güncel ve modern bir tarımsal veri tabanı oluşturma hedefine de hizmet etmektedir.

14.1.13. Çiftçi Kayıt Sistemi:

Tarımsal Desteklemelerin, izlenebilir, denetlenebilir, raporlanabilir ve sorgulanabilirliğinin sağlanması doğru ve sağlıklı değerlendirilmelerin yapılabilmesi, çiftçi bilgilerinin merkezi bir veri tabanında toplanmasını zorunlu kılan bir kayıt sistemidir. Aktif olarak tarımsal faaliyette bulunan çiftçilerin özlük bilgilerinin, faaliyetleri sırasında kullandıkları varlıkların(arazi, hayvan, girdi vs.),ürün deseninin, ortalama verimlerin kayıt altında tutulduğu, tarımsal desteklemelerin uygulandığı, izlendiği, denetlendiği, tarım politikalarının oluşturulmasında yararlanılan bir sistemler bütünüdür. Çiftçi Kayıt Sistemine kayıt olması ile, üreticilere ait gerçek ve doğru bilgilere ulaşılmış olacaktır. Bu bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda ülkesel ve bölgesel tarım politikalarının etkinliği artacaktır.

14.1.14. Türk Tarımında Avrupa Birliği (AB) Müzakere Süreci:

1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesini kabul etmiş ve adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler “siyasi”, “ekonomik” ve “topluluk mevzuatının benimsenmesi” olmak üzere üç temel grupta toplanmıştır. Türkiye 1999 Brüksel Zirvesi ile Aday Ülke statüsüne kavuşmuş ve müzakerelerin başlamasına karar verilmiştir. Türkiye'nin AB'de geçerli olan ortak yasal düzenlemelere uyumu, tarımsal açıdan da AB mevzuatını üslenmesi yükümlülüğünü de beraberinde getirmektedir. Tarımsal yükümlülüklerin yerine getirilmesi sürecindeki müzakereler AB ile Türkiye arasında devam etmektedir.

14.1.15. Kırsal Proletarya:

Proletarya, alt sosyal sınıfı tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Alt sınıfa mensup olan kişilere “proleter” denir. Karl Marx, kavramı işçi sınıfını tanımlamak için kullanmış ve sanayi işçisi Marksist teoride proletarya olarak sosyolojik bir terim halini almıştır. Kırsal Proletarya, Türkiye'de daha çok Marksist düşüncüyü benimseyen düşünürler tarafından, toprağını çeşitli nedenlerle kaybedip mülksüzleşen tarım işçileri için kullanılmaktadır.

14.1.16. Meta Üretimi:

Ürünlerin kişisel tüketim için değil, satılmak için pazarda değişim için üretildiği sosyal ve ekonomik organizasyonun genel adıdır. Meta ilişkilerinin tamamen yaygınlaşması ise ancak kapitalist üretim tarzının ekonomiye hakimiyetiyle mümkün olabilir. Bu durumda üreticiler üretimi değişim değeri ile değil tamamen kar mantığı ile üretir.

14.1.17. Küçük Meta Üretimi:

Kapitalist çiftçilikten farklı olarak aile emeğini kullanan ve kapitalist sistem için bir çelişki oluşturmaya rağmen, varlığını sürdüren bir üretim türüdür. Aile emeğine dayanan bir işletmenin meta ilişkilerinin tamamen yaygınlaştığı bir iktisadi ortamda faaliyet göstermesi ile ortaya çıkar. İş bölümü aile içi cinsiyet ve yaş yapısına bağlıdır. Kapitalizm genişledikçe, üretimin kapitalist ilişkiler sistemine dahil olması ihtimali çok yüksektir. Türkiye'de 19. Yüzyılın ortalarından itibaren tarımsal yapılarda küçük meta üretimi geçerli olmaya başlamıştır.

14.1.18. Toprağın Metalaşması

Rant kavramının ortaya çıkması ve yaygınlaşması ile birlikte, toprağa bir değer biçilmesi söz konusu olmuştur. Ranta bağlı şekillenen bu süreç, toprağın kendiliğinden sahip olduğu yaşamsal önemin “meta” düzeyine indirilmesine sebep olmuştur.

Bu durum toprakla bağların kopması, kar amacıyla verimliliğin artırılması, uzun vadede toprağın canlılığını ve bereketini yitirmesi, bunu gidermek için suni katkılarla toprağın verimliliğini arttırma, büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkması, organik madde bakımından zengin toprağın yağmalanması sonuçlarını doğurmuştur.

14.1.19. Toplumsal Değişme:

Toplumsal yapıda kurumlarda ve işleyişte belirli bir durumdan başka bir duruma geçiş. Değişmenin yönü ileriye yani daha iyi bir duruma olabildiği gibi, geriye yani daha kötü bir duruma gidiş şeklinde de olabilir.

14.1.20. İlerleme:

Eğer olumlu yönde meydana gelen değişme, tek bir alanda gerçekleşiyorsa bu toplumsal ilerlemeyi ifade eder. Başka bir ifade ile somut bir yapıda, belirli bir durum anlamlı bir biçimde hareket noktası olarak alınır ve nihai bir amaç belirlenirse bir ilerlemeden söz edilebilir. Örneğin Türkiye, tarımsal teknolojide sürekli ilerleyen bir ülkedir.

14.1.21. Gelişme:

Eğer olumlu yönde meydana gelen gelişmeler birden fazla alanda söz konusu ise bu durum toplumsal gelişmeyi ifade eder. Örneğin Türkiye, tarımda, sanayide, telekomünikasyonda gelişen bir ülkedir.

14.1.22. Modern Tarım:

Tarıma teknolojinin girmesi sonucunda, tarımsal teknolojinin yoğun kullanılmasını ifade eder. Modern tarımın amacı; sulama, gübreleme, kaliteli tohum, gübreleme, ilaçlama gibi yöntemler kullanarak birim alandan verimi arttırma tekniğidir.

14.1.23. İnce Tarım (İntansif, Modern, Yoğun) Tarım:

Modern tarım yöntemleri kullanılarak yapılan tarımsal faaliyetlerdir. Doğal koşullara bağımlılık oldukça düşüktür. Sulama, gübreleme, ilaçlama ve kaliteli tohum gibi uygulamalardan yoğun olarak yararlanır ve verim çok daha yüksektir. Tarım alanlarının sınırlı olduğu ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde mevcut alandan en yüksek verimi almaya dönük olarak daha fazla uygulanmaktadır.

14.1.24. Kaba (Ekstansif) Tarım:

Tarım teknolojilerinin uygulanmadığı, geleneksel yöntemlerle yapılan tarım metodudur. Sulama, gübreleme, ilaçlama ve kaliteli tohum gibi uygulamalar yetersiz ve verim düşüktür. Tarımsal üretim büyük oranda doğal koşullara, iklim koşullarına bağımlıdır. Ekilen tarım alanlarının genişliği değişmediği halde, tarımın doğa koşullarına bağlı olarak üretim miktarlarında yıllara göre büyük dalgalanmalar söz konusudur. Örneğin, yağışın azaldığı yıllarda verim azalmakta yağış oranı yükseldiğinde verimlilikte artmaktadır. Bu tür tarımda tahıl ekim alanları daha yaygındır.

14.1.25. Kapitalist Çiftçi:

Tarımsal üretim araçlarını elinde bulunduran, büyük toprak sahibi, emrinde ücretli tarım işçisi çalıştıran, pazar için üretim yapan, ulusal ve dünya pazarları ile önemli ölçüde bütünleşme sağlayabilmiş, her türlü parasal ilişkileri kullanma ve yönetme kapasitesine sahip çiftçi.

14.1.26. Ortakçı köylüler:

Toprağın sahibi olmayan kişilerin başkasının toprağında tarımsal üretimi gerçekleştirdiği işletme biçimidir. Ürün elde edildikten sonra, toprak sahibi ile ortakçı arasında önceden belirlenmiş bir oranda ürünün paylaşılması esastır. Üretimin toprak ve emek dışındaki girdiler toprak sahibi ile ortakçı arasında anlaşma ile belirlenir.

14.1.1.27. Kiracı Köylüler:

Ürün miktarına bağlı olmaksızın, üretim giderlerine katılmayan toprak sahibine bir kira bedeli ödemesine dayanan tarımsal işletme biçimidir. Burada ürün miktarına bakılmaksızın anlaşmaya bağlı olarak belirlenen ücret ödenir.

14.1.1.28. Mevsimlik Tarım İşçisi:

İşgücü açığının karşılanması amacıyla farklı bir bölgeden mevsimlere dayalı olarak tarımsal faaliyet alanında gerçekleştirilen bir işçilik biçimidir. Bu işçilik türünde “gezicilik” ve “mevsimlik” ön plana çıkan iki unsurdur. Her ikisinin ortak noktası formel ekonominin dışında olmasıdır.

14.1.1.29. Artı (artık) Ürün:

Her hangi bir üretim faaliyeti yürüten bireylerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek üretim miktarını aşan bir seviyede üretimde bulunabilecek bir gelişme aşamasına ulaştığında, bir üretim fazlasına sahip olur. Bu fazlaya artık ürün diyebiliriz. Başka bir ifade ile, gerekli olan ürün ya da üretimin fazlası anlamında kullanılır.

Marx'ta artık ürünün önemli bir yeri vardır, ona göre göre, kapitalist ekonominin temel ilkesi, "emek-değer yasası"dır; bunun anlamı ise, toplumun temelini oluşturan ögenin canlı emek gücü olmasıdır. Artı-değer burada, başkaları tarafından el konulmak üzere, emek gücünün gerekli-zorunlu-ürünün ötesinde, belirli bir ücret ile satın alınarak fazla üretim yapmasıdır. İşçi, belli bir ücret karşılığında, emek gücünü satabiliyor olmak için, artı-ürün ya da artı-değer üretmek durumundadır.

14.1.30. Toprak Reformu:

Bir ülkede, hükümet tarafından başlatılan ya da desteklenen tarımsal alanların mülkiyetinin yeniden dağıtılmasıdır. Toprak reformu kavramı çoğunlukla, çok geniş arazilere sahip olan büyük toprak sahiplerinden (ki bunlar genellikle, toprak ağalarıdır) alınıp, onları işleyen bireylere ya da bu bireylerin oluşturduğu kollektif oluşumlara verilmesi anlamına kullanılmaktadır. Büyük toprak sahiplerinden toprak, sahiplerinin rızası alınarak ya da alınmadan, tazminat verilerek ya da verilmeden yapılabilir. Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren toprak reformu gerçekleştirme çabaları sürekli gündeme gelmiş hatta yasa çıkartılmış fakat uygulaması çok sınırlı olarak bazı bölgelerde gerçekleşmiştir.

14.1.31. Kırsal Kalkınma Planı:

Türkiye’de Kırsal Kalkınma planı, 2006 yılında Yüksek Planlama Kurulu kararıyla kabul edilen “Ulusal kalkınma Stratejisi” gereğince hazırlanmıştır. Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, 2010-2013 Kırsal Kalkınma Planının amacını şu şekilde ifade etmiştir. “Türkiye geniş kırsal coğrafyaya ve nüfusa sahip bir ülke olarak, ulusal kalkınmaya ivme kazandıracak nitelikte önemli bir ekonomik ve beşeri sermayeye potansiyeline sahiptir. Kırsal kesimdeki söz konusu potansiyeli harekete geçirilmesi kırsal kesimin kısıtlarını ve ihtiyaçlarını, hizmetlerin ve yatırımların gerçekleştirilmesinde eşgüdümü, kaynak kullanımında etkinliği ve yerleşimlerin nüfus yoğunluğunu birlikte gözeten çok sektörlü ve bütüncül planlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda dünyada kırsal kalkınma alanında değişen yeni yaklaşımları dikkate alan, AB uyum sürecini kolaylaştırıcı, ancak ülkemizin ihtiyaçlarını, önceliklerini ve yerel koşullarını gözetten bir kalkınma planının” oluşturulması hedeflenmiştir.

14.1.32. İşbölümü ve Uzmanlaşma:

Modern toplumlardaki ekonomik sistemlerin en ayırt edici özelliklerinden biri işbölümüdür. Bir iş, insanların üzerinde uzmanlaştıkları, çok sayıda meslekler arasında bölünmüşlerdir. Burada bir kişi üretim sürecinin tüm aşamalarını yerine getirir. Dolayısıyla tarih boyunca mesleklere bağlı bir iş bölümünden söz edilebilir. Bu duruma “*mesleki işbölümü*” denmektedir. Örneğin, din adamı, berber, çiftçi vb.

Fakat özellikle modernleşme süreciyle birlikte, bir üretim sürecinin belirli aşamalarında uzmanlaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan iş bölümü söz konusudur. Özellikle sanayileşmeye bağlı olarak bu tür uzmanlaşmalar artmıştır. Bu tür işbölümüne **teknik işbölümü** denmektedir.

KAYNAKÇA

Topçuoğlu A., Aksan G. (2014). “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele, Sosyal Yardımlar ve Kadınlar”, *Yoksulluk ve Kadın*, Ayrıntı Yay.

- Kara, A.(1985). “Osmanlı üretim Biçimi Tartışmaları” Kuramsal Çevrelere Eleştirel Bir Yaklaşım, *İlim ve Sanat*, sayı 2.
- Makal, A.(2004). “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, Tartışma Metinleri, No.76 Ankara Üniversitesi, s. 4.
- Demirdöğen, A., Ören, N., Alemdar, T. “Türkiye’de tarım Politikaları Kapsamında Sağlanan Destekler ve Kırsal Yoksulluk”,
http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/10087_1354720697.pdf
- Giddens, A. *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yay.
- Buğra, A. *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yay.,
- Akşit, B.(1987) “Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları: 1960-1980”, 11. Tez, Uluslararası Yay.
- Akşit, B.(1967). *Türkiye’de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi*, ODTÜ Öğrenci Birliği Yay.
- Oran, B.(2002). *Türk dış politikası: 1919-1980*, İletişim Yay.
- Gülçubuk, B.t “Kırsal Kalkınma Politikaları”,
www.kirsalcevre.org.tr/html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf,
- Tütengil, C. O.(1999) “Köycülük Üzerine”, 75. Yılında Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yay.
- Geray, C.(2011). *Dünden Bugüne kırsal Gelişme Politikaları*, Phoenix Yay.
- Yılmaz, C. (2005). “Avrupa Birliği ve Müzakere Süreci ve Tarım Sektörü”, Ankara: *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:3, Yaz,
- Keyder Ç., Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük*, İletişim Yay.
- Keyder, Ç. (1983) “Paths of Rural Transformation in Turkey”, *Journal of Peasant Studies*, c. XI, No: 1.
- Arıoba, Ç. (1988). “Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi”, Ankara: Şevket Pamuk & Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Yurt Yay.,
- Avcıoğlu, D.(1969). *Türkiye’nin Düzeni*, Bilgi Yay.
- DPT (2000a), “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3137/oik538.pdf>,

- Güçbilmez, E. (1972) *Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. no:327,
- Han E., Kaya A. A. (2008). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Çakmak E. H. ve Kasnakoğlu, H.
<http://www.tepge.gov.tr/dosyalar/yayinlar/881b372f4a574b95816a4de51ae782e1.pdf>
- Şenses F. (2006). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yay.
- Ercan, F.(2011). *Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme*, Sosyal Araştırmalar Vakfı yayınları.
- Aksan, G. (2013). *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri*, Konya: Atlas Akademi Yay.
- Günaydın, G.(2004). “Türkiye Ekonomisinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi”, Mustafa Özer (ed.), *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1579.
- Eraktan, G.(2005). “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türk Tarımı”, *Demokrasi Platformu*, Ankara: Yıl:1, Sayı:3, Yaz.
- İnalçık, H.(1990). “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, 5. *Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi 1989*, A.D.T.K.K.Yay.
- Ülman, H. *Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Sevinç Matbaası,
<http://tarihsiyasetdusunceler.wordpress.com/2013/03/13/asar-vergisi-cumhuriyet-rejimi-ve-anadolu-koylusu/>
- http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf
- http://www.incgirisim.com.tr/menu_ust-155-kirsal-kalkinma-destekleri.aspx
- <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=125>
- Kendir, H. “Küreselleşen Tarım ve Türkiye’de Tarım Reformu”, *Praksis*, Sayı 9 (2003)
- Tekeli İ. İlkin, S.(1988). “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)”, Pamuk. Ş & Toprak Z. (ed), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yay.
- Tekeli, İ.(1982). *Türkiye’de Kentleşme Yazıları*, Turhan Kitapevi Yay.
- Şahin, K.I “Küreselleşme”, İhsan Çapçioğlu & Hayati Beşirli (eds.), *Sosyolojiye Giriş*, Grafiker Yay. Ankara: 2013.
- Tunçay, M.(2010). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yay.

- Can M., Esengül, K. (2007) “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programlarının Türkiye’nin Kırsal Kalkınması Açısından incelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği”, *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (2).
- Acar, M.(2005). “Müzakere Sürecinde Türk Tarımı: Sorunlar, Öneriler”, Ankara: *.Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:3, Yaz.
- Acar, M. “Kalkınma Ekonomisi” (2008). in. S. Taban ve M. Kar (eds.), *Tarım ve Kalkınma*, Ekin Yayınları, 2008.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma, Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*, Ankara: Nobel Yay.,
- Bazoğlu, N.(1997). “İşçileşmeye Karşı Köylülüğün Devamı Tartışması ve Düşündürdükleri”, 11. Tez, Uluslararası Yay.
- Yalçınkaya, N.(2006) “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:13 Sayı: 2, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.
- Işık, N., Baysal, D. (2011). “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt, 12, Sayı.1,
- Sirman, N.(2001). “Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy Araştırmaları”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 58, Bahar.
- Işık O. Pınarcıoğlu, M. “Yoksulluğun Değişen Yüzü, Nöbetleşe Yoksulluktan Kurlsız Yoksulluğa, *TÜSİAD Görüş Dergisi*, Sayı: 55, s. 50-53.
- Türkdoğan, O.(1997). *Köy Sosyolojisinin temel sorunları*, Dede Korkut Yay..
- Stirling, P. (1974). “Cause, Knowledge and Change: Turkish Village Revisited”, J. Davis (ed), *Choice and Chnge*, LSE.
- Keleş R. (1988). *Kentbilim Terimleri*, Ankara: İmge Yay. s.94
- Keleş R. (1997). *Kentleşme Politikası*, İmge Yay.
- Keleş R. (1994). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yay.
- Kayıkçı, S. <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/cumhuriyet.pdf>
- İnan, S. (2005) “Toprak reformunun En Çok Tartışılan Maddesi: 17. Madde”, *Journal of Historical Studies*, 3.
- İnan, S. file:///C:/Users/ertan/Downloads/06.pdf
- Pamuk, Ş. “Osmanlı Tarımında Üretim İlişkileri”, *Toplum ve bilim*, Sayı:17, 1982.

- Öztürk, Ş. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf
- Öztürk, Ş. Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/ozturk_sinasi.pdf
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları, Küreselden yerel Tarım Politikaları ve Yoksulluk*, İstanbul: Doğu kitabevi Yay.
- Özkaya T., Oyan O., vd. (2001). *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünyü – Bugünü – Geleceği*, Ankara: Türkiye Ziraat Odalar Birliği TÜSES Yay.
- Tören, T. file:///C:/Users/ertan/Downloads/tarim_sektoru-libre.pdf
- Çetin, T.(1999). “Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: Köye Doğru Hareketi”, 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yay.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yay.
- Toprak, Z.(1988). “Türkiye Tarımı ve Yapısal gelişmeler (1990-1950)”, Pamuk. Ş & Toprak Z. (ed), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yay.
- Yenal, Z. (2013), “*Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük*”, in. Çağlar Keyder & Zafer Yenal, İletişim Yay. İstanbul.